

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: 3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Ködöböcz Gábor</i>	
Lapindító	9
<i>Gál Elemér</i>	
Naplótöredékek Egerről	10

ARTÉRIÁK

<i>Serfőző Simon</i>	
Irány	12
<i>Kiss Benedek</i>	
Ömlik a köd	13
<i>Anga Mária</i>	
Tenger voltam	14
Oltalom	14
<i>Lászlóffy Csaba</i>	
Hölderlin, avagy a homály évszakai	15
<i>Barabás Zoltán</i>	
Még visszanezhetek? (A Nietzsche-dagerrotípiákból)	17
<i>Nagy Gábor</i>	
Ady Endre ébresztése (Visszaéneklek a semmit; Én, ki a verset)	19
<i>Falusi Márton</i>	
Tájkép Braille-írással	20
<i>Posta Marianna</i>	
A gyerekkor vége	22
Évszakok – élsz, vagyok	22

Szabadkéz

<i>Bitskey István</i>	
Könyvünnep Egerben. (Az Ünnepi Könyvhét megnyitója, Eger)	23
<i>Pajtók Ágnes</i>	
Jó író Doris Lessing? A 2007-es irodalmi Nobel-díj margójára	27
<i>Kelemen Erzsébet</i>	
„Csakis a jó szándék vezérelt...” Szóban és tettben való hűség: Batthyány Lajos érénye a pesti és olmtüzi kihallgatások alapján	31

Bertha Zoltán

Ötvenöt vers – világló fényekkel, képekkel. (Az ötvenöt éves
Cseh Károly új könyve elé)

37

ARTériák

Cseh Károly

Jóslatos	40
Ezüst iránytű	41
Csendes fehér	41
1 9 9 9. a u g u s z t u s 1 1.	41

Antal Attila

Pillanatok	42
Avar	42
Bodrog menti nyár	42

Bálint Péter

Zónák, intimek és áthághatatlanok (regényrészlet)	43
---	----

Dénes László

Burok	53
Suta szonett	53

Szűk Balázs

Elfordulok...	54
Sóhajok hídja	55

Fecske Csaba

A szenvedő Anyegin	56
Kevesebb vagyok	56

Oláh András

relikviák	57
-----------	----

Magolcsay Nagy Gábor

<hétfők térde alá> gyergyói töredék	58
-------------------------------------	----

Dialógus

Bérczessy András

„Nekem a művészet nem más, mint a szabadság formája”
Beszélgetés Földi Péter Kossuth-díjas festőművésszel, az EKF
Vizuális és Művészeti Tanszékének főiskolai tanárával

59

ARTériák

<i>Posta Marianna</i>	
Az életfa	65
<i>Lászlóffy Csaba</i>	
Csak idő	67
Ugyanaz a vesztőhely	67
Behelyettesítések	67
Tiltott területre tévedés egy régi kéziratban	68
„Hazám helyett”	68
<i>Korpa Tamás</i>	
Tolsztoj a Fellegvárbán sétál. <i>A Tordai Tolsztoj,</i> <i>Lászlóffy Aladár: 70</i>	69

Száz éve született Apor Elemér

Válogatás a 2007. június 14-én Egerben tartott Apor-emlékülés előadásáiból

<i>Cs. Varga István</i>	
„Áldja meg az Isten...” <i>Beköszöntő</i>	71
<i>Alföldy Jenő</i>	
A lelkiismeret szava. <i>Két költő a szülőtte városból.</i> <i>Apor Elemér és Kálnoky László szellemi kapcsolatáról</i>	72
<i>Szentesi Zsolt</i>	
Tisztelgés a költőtárs előtt. (<i>Kálnoky László: Adósság</i>)	76
<i>Ködöböcz Gábor</i>	
Élmény- és érzékenységformák érintkezése Apor Elemér és Kálnoky László költészetében	84

ARTériák

<i>Lipcsei Márta</i>	
Az élet dicsérete (Dsida Jenő: <i>Kalendárium szonettekben –</i> <i>Augusztus</i>)	89
<i>H. Barbócz Ildikó</i>	
Énekek	96
Ha majd a színek visszatérnek	97

Bárka a hóban – Mai svájci költők. Cseh Károly műfordításai

Fritz Gafner

A hatodik december 98

Erika Burkart

Novemberi város 99

Láthatár 99

A gyermek-csillagkép 100

Tél-reggeli harangszó 101

Májusi madarak 101

Barabás Zoltán

F. N. FILOZÓFUS, KÖLTŐ EPITÁFIUMA 102

És világolok 102

Posta Marianna

A teremtés látszata 102

Magolcsay Nagy Gábor

Eger 103

Klasszikusok nyomában

Sz. Király Júlia

Gárdonyi Géza és Eger 104

ARTÉRIÁK

Serfőző Simon

Toborozz felkelő virradatot! *Váci Mihály emlékének* 108

Kelemen Erzsébet

Fény-kenyér 109

Csak dadogni 109

Oláh András

félutak 110

nem mindegy 110

Vass Tibor

Értelmes áldozat 111

Bölkény Gábor

Ezerkilencszázötvenhat 114

Ars poetica tan 114

Lehetséges olvasat

Pajtók Ágnes

Vörösmarty Mihály: Eger. *A szerkezet, a narráció és a szereplők megformálásának sajátosságai* 115

Herczeg Ákos

Az én és a másik – szerelemi nyelvhasználat Pilinszky János lírájában 124

ARTÉRIÁK

Demeter József

Az úton hever 130

Jel 130

Anga Mária

A csillagkirály 131

Színek a palettán

Szakolczay Lajos

Angyalok és háрпиák. *Medveczky Ágnes kiállítása a Magyarok Házában* 135

H. Szilasi Ágota

„Ecsetjén új fényt nyernek a színek...” *Gondolatok az egri Munkácsy kiállítás kapcsán* 138

Szakolczay Lajos

Angyali ének. *A Bánsághi család kiállítása a révkomáromi Limes Galériában* 148

Ködöböcz Gábor

A Jharna-Kala festészete, avagy a Forrás-művészet magasiskolája. *In memoriam Sri Chinmoy (1931–2007)* 154

ARTÉRIÁK

Bak Zsuzsanna

Cím nélkül 157

Laudatio

Bertha Zoltán

Az élő magyar irodalom értelmező mindenese
és tudós patrónusa. *A hatvanöt éves Vasy Géza köszöntése* 160

Cs. Varga István

A fény- és létszerelmes festőművész. *Nagy Ernő köszöntése* 163

Pécsi Györgyi

A régió mint műhely, a régió mint centrum. *A hatvanöt éves
Serfőző Simonnak* 167

ARTériák

Anga Mária

November 169

Árván 170

Fejet hajtok 170

Kelemen Erzsébet

Fényesedjetek (*In memoriam Nagy Gáspár*) 171

Kegyelet és emlékezet

Bertha Zoltán

Emlékeztőredék – Nagy Gáspárról 172

Serfőző Simon

Méltó a megbecsülésünkre. (*Emlékezés Váci Mihályra*) 175

Cs. Varga István

Búcsú Gál Elemértől 176

Barabás Zoltán

Ady Endre ébresztése 178

ARTériák

Kiss Benedek

Vésztörvényszék előtt 180

Várakozás 181

Lapindító

Az utóbbi néhány évben sokakkal együtt magam is fájdalmas hiányként éltem meg azt, hogy Gárdonyi Géza és Kálnoky László városában nem jelent meg folyóirat. Az irodalom és társművészetek iránt elkötelezett emberek ezért is fogadták nagy örömmel az egri önkormányzat lapalapításra vonatkozó kezdeményezését. Annál is inkább, mert a döntés nyomán minden feltétel adva van ahhoz, hogy a helyi és regionális értékeket felmutató, ám országos kitekintésű, a város határain túl is jól csengő, színvonalas lapot hozzunk létre. Egy olyan tiszta profilú, a szakmaiságra koncentráló irodalmi, művészeti, kritikai lapot, amely sajátos és figyelemre méltó színekkel gazdagíthatja a kortárs magyar folyóiratstruktúrát.

Az ide látogatók által méltán megcsodált és nemegyszer ékszerdoboznak nevezett város az itteniek számára a mindennapi élet keretéül és díszletéül szolgál. Amit egy tősgyökeres egri talán magától értetődőnek és természetesnek gondol, az mások számára a ritka ajándékot, az életre szóló élményt, a szépség és harmónia titokteljes kiadását jelenti. Jómagam tízéves korom óta érzem ezt a mágikus vonzerőt, és a Gondviselés különös kegyelmének tartom, hogy immáron huszonkét éve élhetek Egerben. Székács Vera, a *Száz év magány* című Marquez-regény zseniális fordítója is megerősített ebbéli hitemben. Esti sétánk során a Jókai és Kossuth utca kereszteződéséhez érve műfordító vendégünk jelentőségteljesen megállt, és azt kérdezte tőlünk: „Tudjuk-e mi, egriek, hogy most éppen Magyarország legszebb utcáján haladunk keresztül?” Mondta ezt egy kivételesen fejlett esztétikai érzékkal rendelkező, ráadásul Budapesten élő művészember.

Ez az emlékezetes pillanat is azt példázza, hogy a mi szeretett városunk olyan páratlan értékekkel és lehetőségekkel bír, amely gazdagságnak talán nem is vagyunk teljesen a tudatában. Meglehet, gyakrabban kellene arra gondolnunk, hogy Egerben élni óriási kitüntetés. És ezen közben ráeszmélni arra, hogy mit jelent az épített környezetben, a vár-, a templom- és utcakövekben lakozó erő, s mit üzen a múlt valóságos- és emléktereken keresztül. Ráeszmélni, hogy micsoda spirituális energiák gyűjtőhelye és tápláló forrása a nekünk adatott hely, ahol az értelmes, derűs, emberi pillanatok átélése révén a szeretetben azonosulva kerülhetünk közelebb egymáshoz, és nőhetünk bele a fénybe.

Az igényes nyelvi megformáltságot az írástudói felelősséggel ötvöző szerkesztői elgondolás jegyében valamiként én is úgy szeretném megszólítani az AGRIA reménybeli olvasóit és leendő szerzőit, ahogyan ez a város engem megszólított. Nem tudhatom, hogy milyen lesz a lap fogadtatása, de titokban azt remélem, hogy

ami számomra lehetőség, felelősség és kötelesség, az az olvasóknak olyan épülést jelentő örömforrás lesz, ami látni, érezni, gondolkodni – egyszóval élni segít.

A hittel és tisztességgel végzett munka oltalmazó derűjével és jó fényeket remélő áldáskívánással köszöntöm a lap minden kedves olvasóját.

Ködöböcz Gábor
főszerkesztő

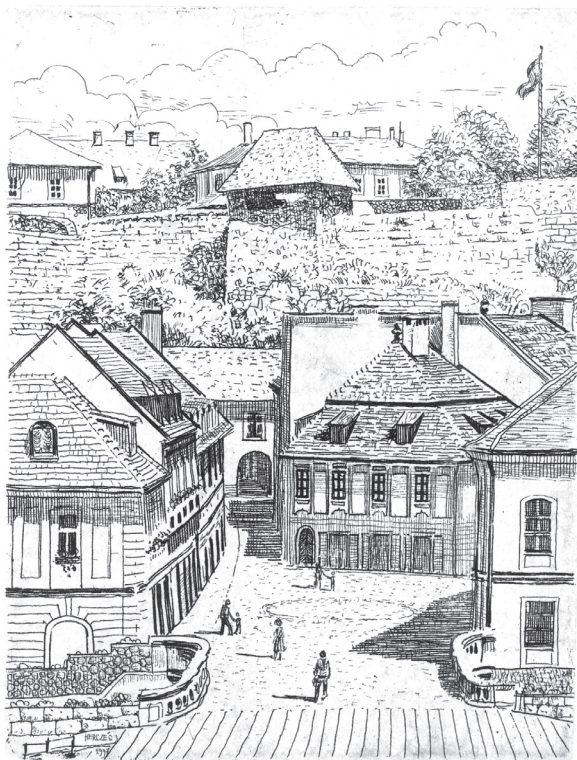
Gál Elemér

Naplótöredékek Egerről

Sok író és költő elment innen, hogy országos elismerésben részesüljenek. Egyedül Gárdonyi maradt itt és Kapor Elemér. Ők találtak itt valamit, amiért itt maradtak, és vállalták a sorsot. Egyikük sem itt született. Talán ezért? Vagy valami más tartotta itt őket? Az emberek semmiképpen sem. Itt mindenki a maga dolgával van elfoglalva. Hanem, a tornyok! Azok nem. A tornyok, a régi boltíves kapuk, templomok, barokk épületek, a városfal, a vár, és ami alatta elterül, az egyenként szól az emberekhez. Szólnak vagy inkább beszélnek? Nem. Inkább csak néznek. Ránk tekintenek hallgatagon és csendesen. Mi is nézzük őket, és a nagy várakozó csendben hangokat hallunk. Valaki beszél, szól hozzánk. Egy ismeretlen hang, messziről és mélyről, de halljuk. Érezzük, hogy belülről jön, megindul valami lelünk mélyéről, és tör felfelé. Már nem is szavak, csak gondolatok. Hangtalan beszéd, de érthető s világos. És azon kapjuk magunkat, hogy bennünk szólal meg a hang. A mi hangunk. És jönnek a hangtalan szavak a boltívek alól. A templomokból, a várfalak mögül, mindenünnen tódulnak felénk – megállíthatatlanul. és mi úgy érezzük, hogy a néma kövek és falak beszélnek helyettünk. Nyüzsögnek, mint az emberek az utcán. Ahogy az egyetemnek készült Líceum laterna magica panorámatornyából eleven képekben mozog a város alattunk, úgy beszélnek hozzánk a falak, az utcák, épületek. A mi nyelvünkön. Úgy szólnak mindenkéhez, ahogyan várják a szót. A hiányzót. Ezért szeretik ezt a várost, és ezért tér vissza mindenki boldogan egy időre. Itt kerülnek össze a széttöredezett szavak, itt találja meg helyét mondatban a szó, itt fogja meg a közömbös egri ember valaki kezét, amikor éppen elesne, itt alakul egyesület, amikor sokakat szorongat a magány, itt hagyják az írókat, hogy írja meg a könyvet, de akarják látni, hogy tényleg megírta-e, és ha igen, akkor büszkének rá, hogy mégis csak jó valamire ez az Eger. Talán ezért is drága város.

Eger épületeinek titka a hallgatás. Nagy dolgokat tudnak, de hallgatnak. Csak hozzáértő tud olvasni belőlük. A falakból, kövekből, vagy a homlokzat díszeiből. Minden épület egy történet építőjéről, de azok is mesélnek, akik benne laktak. Jóllehet a titkot a mesterek építették bele, ahogyan rakták a köveket, és formát adtak az egésznek. A legkisebb barokk, rokokó cikornyában, egy finom csigavonal hajlatában ott rejtőznek suttagó szavak, boldog kacagások, vágyakozó sóhajok, megrázkódtató zokogások – bennük a teljes élet. Még a hulló vakolat is mesél. Csak vegyünk fel egy darabot tenyerünkbe, hogy közelről lássuk, és akkor elmond valamit nekünk, ami megszólal bennünk. A mi hangunk, de amit mond, az nem rólunk szól. Sokan éltek előttünk hasonló vágyakkal, örömmel és bánatokkal. De a régi épületek állanak. És ha leomolnak a falak, újak épülnek. Megint emberek lakják.

Minden régi épület rejtett történelme azoknak, akik akkor éltek. Másképp rakták a falakat, más célokat szolgáltak, az építmények alakja, díszítése úgy kerekedett, ahogyan nekik tetszett, hogy szép legyen. Ebben a szépben volt elrejtve lelkük. Amit és ahogyan szerettek, abból rajzolódik ki az őket átfogó élet.

Herczeg István rézkarca

Serfőző Simon

Irány

Felkerekedek
szelekkel,
lépek árkot,
dombot,
nyakigláb nappalaim
sem érnek utol.

Akire egykor
petrolámpa
vetette kormát,
húzó magam után
neoncsóvát.

Megyek
jöttöm irányába.
Elszántság,
erőd szorítom
markomban.

Sorsomnak vagyok
szép szál legénye.
Végem elől
irány
a végtelenségbe!

Félre kötelmek,
vad kötelékek,
tárujanak előttem
tágasabb egek,
messzeségek!

Kiss Benedek

Ömlik a köd

Fenyőfát árulnak a standokon,
a város már Jézuska-illatú.
Köd önti el az utcát
vastagon,
mint nyáj előtt ha
nyílik a kapu.

Alkony tölti meg szívem hirtelen,
nehézzé vált, mint vízzel telt szivacs.
Villamos cserreg – a köd véresen
hever lecsorgó lámpái alatt.

Minden kirakat csupa sztaniol,
a járda tompán kong, mint a
harang.
Lélekharang.
Lelkemnek válaszol.
Csillagot piszkít vállamra
egy galamb.

Nem vettem semmit, pénzem sem maradt,
pedig kinyílt az Arany kapu.

Ködcafatok a kerekek alatt.

S ömlik a köd,
mint hodályból a juh.

Anga Mária

Tenger voltam

Mikor tenger voltam, viharral játszottam,
örvénylő testemben ringattam a Napot.

Énekeltem némák énekével, elfelejtett hangon,
érthetetlen nyelven, soha nem írt dalból.

Mélységem ijesztő, mintha álom lenne
örök időkből itt felejtett sötét.

Szemem márványát hajnalok szöktették,
mikor tenger voltam, örvénylő egész.

Oltalom

Már nem félek. Tudom, valóságos ez a délután.
De eljöhet akár a démonok ideje is. Fegyelmezett leszek.
Ülök majd a széken, vagy állok egy befalazott ablak előtt.
Tőlem karnyújtásnyira a kertek: virágtemetők.

Az eltaposott lépcsőkövek egy emlék rajzolatai.
Visszavezetnek ugyan erre a helyre.
Ezért kell örökre itt maradnom.

Lászlóffy Csaba

Hölderlin, avagy a homály évszakai

Hideglelős katarziszt gyógyítaná kánikulai agyalágyultságban?...

Ki szól rá, csoszsanó lépteire?

Már a hídon vánszorog...

Koreszmék torz ítéletei, egyértelműség-krízisei; önmagukkal csatázó áldozatok, tusakodó tudatok részzigazságai!

Mint lámpában a visszacsavart fény: eltűnt – talán az önmagában izzó, káprázatokkal megkísértő világosság is bántotta.

A véletlen gyermeke! Tulajdonképpen nem is a vállalkozása volt kockázatos.

Álcázott pusztulásának évtizedeiről még a szakma is oly keveset tud; bár csípős vad őszi időben sokunkat izgalomba hoztak már a le nem írt (csak kigondolt) betűk az érintetlen fehér íveken. A kéz megbillen, mire a rozsdás szívbillentyűk „érckakasai” megzörrennek. De aztán elmerülten, nyugodtan bólogatnak.

Egész tragikus élete, befele-fordulása elemista fölismerésekre késztet.

Talán csak az az igazi, aki *csak áll, gerince mint a szálfá?** Hódító hazák vitézi ökle! (Földi létünk jajgató, röhögő tucat-fantomjai, megszöknek, amint az égre nézünk.)

A toronyzárkára ítélt Hölderlin négyszer-harminchat (ajakrezenéstől képzelt-falrengetésig fajuló) évszakának merész vágású filmkockái oldják talán a kábulatot?...

Nem voltak gyakran felszikkázó pillanatok, ámde keserű lábadozás sem; a sorvadozó génusz hitegetését – mint amikor csontváz nyugtatja az élő húsba pólyált szellemet – szerencsésen kivédte a kivédhetetlen állapot. A látogatók kényszeredett mosollyal konstatálták, hogy nem kapnak szárnyra – még csak meg sem mozdulnak – a papírzsákba csomagolt gondolatok.

Mi vár rád, világ, ha nem tudod, hogy egy vízcseppben is elfér egy egész szféra? A hullámok hátán egyensúlyozó bogár evezőcsapásai átszelik az óceánt. (Csak a kiválasztott férfi nem jut célhoz soha.)

* Rimbaud

A kihűlő koponyaüreg mintha még párologna belül, közönyösre lúgozott-súrolt arcán látszólag minden a helyén van, nemcsak szaporodó ráncai – – – –

mégis a képtelenség néz velünk farkasszemet. Még egy pillanat, s a homokóra szíve meghasad...
Csak jel vagyunk s mögötte semmi. Hogy is merünk rezzenetlen járni a szakadékok felett?

(Gyászos a költők arca, amióta magukra hagyta őket a világ; s az égi háborgás, jaj, vajon kit vet megint a mélybe?) Hol van ő, aki az álmatlanság szekerébe tigriseket fogott legvédtelenebb perceiben is? Az ókor kegyes isteneire olykor, elborult aggyal is, fölnézve; mint aki olyasmit lát, ami még (vagy örökre) láthatatlan.

P. s. Mesterem voltál s vagy; megértettem, hogy a szeretet egyetlenhez fűz mindig.

2007

Herczeg István linómetszete

Barabás Zoltán

Még visszanezhetek? (A Nietzsche-dagerrotípiákból)

Szemben a véres Nappal	Szívetek felett, barátim,
kínos, hosszú vers	a rettenet égig nyurgul.
úszik el a vízen. Hiába	Pedig a kisded szabadság
bennünk a lomb- zokogás,	forró lehelete nemrég
a sápkóros, beteg város	még bőrünkön égett.
már nem éled.	Szülőhelyét váltig kerestük
Ekképpen kezdődve a tor,	a levegő fehér partjainál.
a történelem – utáni? Palástban,	Goethe, Heine s én
tógában kísértet lapul.	egyetlen gyönyörű nyelvből

születtünk.
Titok-
tartók

igazul
tébolyig
a világ.

voltunk,
igazak
és mint

Sem terv.
Sem úr.
A nekem

véren
vett
lelkek

hagyott
keserves
halálból,

hölder-
linül-
tünk.

perlőim,
reátok
egyszer

Látni
való:
tébolytól

még
vissza-
nézhetek?

Pák Dorottya linómetszete (Dürer után)

Nagy Gábor

Ady Endre ébresztése*

Visszaéneklek a semmit

Visszaéneklek a Semmit,
Pazarló élet glóriáját,
Mert több, mint a merengő hit,
Mert mindenható vagyok:
Visszaéneklek a Semmit.

Nekem már kevés az élet,
Nézése is untat, fáraszt,
Hogy élednek a víg kevélyek,
Megélhetésbe beletanultak –
Nekem már kevés az élet.

Teremtés a dolgok telje,
Akár ha fordított, ördögi,
Csak legyen, aki elviselje
Visszáját az ön-élvezetnek:
Teremtés a dolgok telje.

A semmi a nagy kelesztő,
Minden vanság kerek edénye,
S elnyel mindent, mint a bendő,
Hogy újraszülje önnön-magát:
A semmi a nagy kelesztő.

S a semmit is összetöröm.
A Minden megszállottjaival
vívott élet-halál pöröm
bizonytalan időre elnapolom.
A Semmit is összetöröm.

Én, ki a verset

Én, ki a verset leigáztam,
Én tudtam csak, milyen hű.
Ne írjon, aki könnyelmű.

Nem adtam kicsire, sokra,
Nem törtem soha babérokra:
Felglóriáztam a verset.

Az ember könnyű, és lehull.
Hol ernyő, hol nehezék:
A vers a végső menedék.

A vers a Minden, mi elforog,
Körhintájában a konok
Arkhimédészi én szédül.

A vers a semmi gyújtópontja,
Sugarába én beálltam
S a verset leigáztam.

Ha keresnél, huszadik század
Kölyke, kívülről nem találhatsz:
Hús-vér versből vagyok.

* Ezekkel a versekkel emlékezünk a 130 éve született Ady Endrére.

Falusi Márton

Tájkép Braille-írással

Torzsalkodnak vagy törleszkednek
a tengeri szelek?

Amit nem látunk, rákérdezni
csak arra lehet.

Ring zöldhályog sós homálya
égi kék dioptriára
becsiszolt hullámokon,
ki Istent azon át látja,
rásütik, bolond.

Nagy a mítoszok szemnyomása,
kezdetben a centrális,
majd a periférikus látás
szavainkról leválik.
Nincs többé Isten, ember,
vala vasárnapi visszateremtés,
később a fa, a tenger
s mi szombattól még hátra:
kisistereg szemünkből,
szemcsés.

Minek soroljam,
hogyan tartsam számon
kietlenségem, pusztaságom:
adóalanyi költő, nem
tárgyak és mértékek híve –
meg tudná mondani tudós,
a szél sorsomra rím-e?

torzsalkodik vagy torlaszt
törleszkedik vagy törleszt
okoskodásunk borzaszt
sötétülési börleszk

Nézésem *lemetaforrázza*,
egyik tagját elégeti:
odavannak mind, gyalázat,
pupillatág szóképeim!
Eljő este és reggel,
ki tudja, hányadik nap,
s hová a körzőt szúrtam,
a kép beltagja is kap:
tűnik nap, hold és csillag,
tinédzser tengerek felett
settenkedő hegyek
semmihez hasonultan.

Ez hát a *táj* szkepszise,
nem a tudásé, nyelvé,
annyi a kérdés, nincsen
ki választát föltenné:

szemünk ujjakat hisz-e
versünk szavakat hisz-e

befuccsolt érzékszervünket
semmibe vesszük, semmibe,
mert bölcsőbbek vagyunk, bátrak,
egyre fondorlatosabbak,
sorra kerül a tapintás,
de a SZÓ – tapinthatatlan.

Holdam feltartott ujjbegy,
intelem-, lenyomat-sablon,
kitapintom a szelet,
elváltozást röntgenlelet:
zizegő celofánja
egekbe ne tapadjon,
látatlan begyulladt vakbél
csillagokra, égtájr
nehogy perforálódjon,
föl ne fényezzék szárnyak –
kitapintható maradjon.

Bőrömön sziklavágás,
bőrömet só mardossa:
ennyi maradt egy tengerből
s a marásnak szélte-hossza.
Ülök kiokosult szemmel
tehát tekintet nélkül,
lúktető égésében
gyönyörködő bőröm
elpirul, belekékül:
választom a szín érzését
receptor-menedékül,
mert színlelt a színtelenség,
szarun át szivároghva
beszívódik a hámba
egyenként, rétegenként
a látás emigránsa.

Torzszalkodnak vagy törleszkednek
a tengeri szelek?

Amit nem látunk, rákérdezni
csak arra lehet.

Ki mindent lát, az mit se tud,
mégse marad magára –
mihez fogott az alföld
fene nagy szabadsága?

Nyakába szedte gyökerét,
kibicsaklott a róna
végtelen tekintetéből
valahány csenevész fája.
Kezem egyengeti azóta
rücskös hurkáit, goromba
testét jól felizgatván
körülnyargalássza,
s ha madár vagy gondolat röpköd
feledett érzékszervek fölött,
én nyúlok értük kapkodón,
hogy kitapintsam, mi az
a szárnyverdeste fuvallat,
szórszálat suhintó vigasz –

ám légüresben hagyom
ujjlenyomataimat,
hámló szavaimat.

Posta Marianna

A gyerekkor vége

*Valami feltételes múltat,
amit a féltés őriz, feloldanék.*

Papírsárkány lebegett a kezekben.
Ez az utolsó kép, amire emlékszem.
Sok-sok deltoid az égen szerteszét:
színes fénycsóvák, cikázó rongyok...
aztán a sok lebontott díszlet,
hogy, bizony ott történt valami,
s, hogy végül nem így lett,
mert az idő tengelye magára
tekeri testünk, húz-vonz
a tapasztalás, és mégis kinyitja
lelkünk újra és újra a hetedik zárt.
Ezerfele omlik a szívben a lüktetés.
Idővel máshol, miután leáll a szív,
majd újra lángol...
addig tart a szerelem. Mégis távol
papírsárkány a kezed. Lebeg
a deltoid. Lebeg. Utolsó kép:
engem veled a vers is sorba játszik.
Ahogy elengeded, a fák az égig...
én meg csak állnék, hogy milyen
lassúak a szelek, kezünkből
ki-kicsusszan a zsineg.
Lehullunk. Lehülünk. A mi bűnünk,
mi bűnünk.

Évszakok – élsz, vagyok

A télbe lelépdel az álom.
Virágszirma a szív ma,
olvad a reggeli dér már.
Nap heve táncol a szélben,
a vérben ezer tisztás.
Fák odvából cseppen,
esik, az esik a levele,
leveledik, levedlik
minden, a minden
a mindenség:
Sár, latyak, latyak...
Lötyög a Föld az Égben.
Hova evez, hova evez el?

Tóth Attila linómetszete

Bitskey István

Könyvünnep Egerben

(Az Ünnepi Könyvhét megnyitója, Eger)

Tisztelt Könyvbarátok! Kedves Egriek, Kedves Vendégek!

Hetvenhét éves hagyomány immár, hogy június elején a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete szervezésében a könyv ünnepét, a könyvek hetét köszönheti a magyar olvasóközönség, s nem kis büszkeséggel utalhatunk arra is, hogy Európa egyik legrégebbi ilyen típusú rendezvénye a magyar könyvünnep. Most már ötödik alkalommal ehhez társul a Gyermekkönyvpapok megrendezése is, amelyre az előzetes hírek szerint ugyancsak szépszámu kiadvány jelent meg. Az is a hagyományhoz tartozik, hogy a könyvhéten az érdeklődés középpontjában álló kortárs magyar irodalom mellett ilyenkor fokozott figyelem irányul az újonnan megjelent tudományos és ismeretterjesztő művekre is. Nincs ez másként most sem, noha könyvkultúránk terén egymással ellentétes folyamatokat is érzékelhetünk. Sajnálatos módon tapasztalnunk kell, hogy több jel mutat a nyomtatott irodalom térszűkítésére, funkciójának beszűkülésére, a könyvek helyét mintha az újabb kommunikációs média foglalná el. Nem kerülhetjük meg tehát a kérdést még ebben az ünnepi pillanatban sem: vajon valóban tartanunk kell-e a könyv szerepének visszaszorulásától, valóban veszélyben van-e a Gutenberg-galaxis? Vajon érvényes-e még a reneszánszkor olasz humanista tudósának, Tommaso Campanellának a megállapítása, mely szerint az emberi civilizáció három legjelentősebb találmánya között ott van a könyvnyomtatás?

Újabban világméretű jelenségnek látszik az olvasáskultúra visszaszorulása. Egyes statisztikák szerint az utóbbi években Magyarországon is vészesen romlott az iskolai tanulók szövegértési képessége, s a könyvolvasók aránya 64%-ról 49%-ra esett vissza az elmúlt húsz év során. Az fiatalság szabadidős tevékenységében ugyancsak az olvasás erős visszaesését jelzik a statisztikák: az újabb audiovizuális eszközök, s főként az internet térhódítása közismert jelenség.

Ha viszont itt és most, az Eszterházy Károlyról elnevezett főiskola előtti téren széttekintünk, akkor könyvek és érdeklődő olvasók sokasága teheti mindezek ellenére is bizakodóvá a könyvbarátokat: élénk az érdeklődés az újdonságok iránt, s a megváltozott könyvkiadói, könyvkereskedelmi viszonyok között is eleven a rájuk irányuló figyelem. Múlt és jelen együttesen sugallhatja ezt: Egerben már a 18. század közepén püspöki tipográfia létesült, amely jelentős szerepet töltött be a magyarországi könyvkiadásban. Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspök

egyaránt mecénása volt az irodalomnak, a könyvkiadásnak, a líceumi könyvtár barokk korban összegyűjtött kincseit pedig ma is látogatók ezrei csodálják meg.

Több évszázados hagyománya van tehát Egerben a könyvkultúrának, Kazinczy Ferentől Vörösmarty Mihályon át Toldy Ferencig számos író és tudós méltatta elismeréssel a püspöki könyvgyűjteményt, erről bárki meggyőződhet a vendégkönyv bejegyzéseinek tanulmányozása révén. A 20. században azután Gárdonyi páratlan sikerű regénye irányította rá a könyvbarátok figyelmét Egerre. Aligha túlzás, ha azt mondjuk: az *Egri csillagok* vetette meg a város idegenforgalmának alapjait, s – több más tényező mellett – ez a könyv tett talán legtöbbet azért, hogy Eger neve ismertté váljon nemzetközi méretekben is. Újabban a Nagy Könyv című, olvasást népszerűsítő sorozat jelezte, hogy a heroikus várvédelem regénye tartja népszerűségét, s remény van arra, hogy túléli a divatkiadványok, olcsó és gyors sikerre pályázó bestsellerek múltó dicsőségét. Az természetesen korántsem baj, ha a modern kommunikációs eszközök, az internetes és digitális lehetőségek is feldolgozzák az irodalom témáit, ha azt úgy teszik, hogy a látványos külsőségek ne fedjék el a művészi igazságot, az esztétikai hatást, a továbbgondolásra készítő eszmeiséget. Hiba lenne a képi és szöveges kultúra szembeállítása, ehelyett inkább egymást kiegészítő művészi formát kellene látnunk bennük. Arra viszont csakis a könyv lehet képes, hogy párbeszédbe lépesse az írókat és az olvasókat, csak az elolvasott szöveg alkalmas arra, hogy hosszasan eszmélkedjünk felette, vitatkozzunk vele, újra meg újra fellapozzuk az elgondolkodtató fejezeteket, memorizáljuk és szókincsünkbe építjük be a versidézeteket. Arra is van lehetőség, hogy a margóra írott jegyzeteink révén rögzítsük reflexióinkat, miként századokon át tették azt olvasó elődeink. A marginálisok és possessor-i bejegyzések a könyvgyűjtők és az olvasástörténet kutatói számára mindig értékes adatokat jelentettek a könyvkultúra múltjára és az olvasási szokások történetére vonatkozóan. Az ilyen eljárásokkal válnak a könyvek valóban az olvasók sajátjaivá, barátaivá, s így lehet a könyvek révén minden olvasó nemcsak képzetesebb, bölcsebb, de humánusabb is. Azt sem felejtethetjük, hogy diktatórikus társadalmi rendszerek idejében a könyvekbe szorult a szabadság, nem ritkán a sorok mögött megbújó gondolatok éltették a reményt az emberibb kor eljövételében. Petőfinek például a francia forradalom története volt legkedveltebb olvasmánya, s aligha vonható kétségbe, hogy ez meghatározó szerepet játszott a 19. századi Magyarország sorsának alakulásában.

A magyarországi művelődés történetében voltak korszakok, amelyekben kiemelkedő szerepet játszottak a könyvek. A reneszánsz kori szerelmi tárgyú színhistóriákról jegyezték le, hogy „ronggyá olvasták” őket, némelyikükből ezért még példány sem maradt az utókorra. A régi századok betűmetszői, könyvkötői kemény munka árán állították elő a könyveket, amelyek olykor egész családok életét kísérték végig, több nemzedék bejegyzéseit hordozták lapjaikon, nem véletlen a régi mondás a könyvek sajátos sorsáról: „Habent sua fata libelli”. Nem egyszer

szabadságküzdelmeket, forradalmakat készítettek elő a titokban kiadott könyvek, máskor az írott szó galvanizálta életre a tetszhalott társadalmat. De a könyv mindig is kétélű fegyvernek bizonyult: progresszió és regresszió egyaránt felhasználhatta céljai érdekében. Napjainkban soha nem látott mennyiségben árad felénk a könyvpiac kínálata, épp ezért ma is időszerű Kölcsey Ferenc intelme: „...a könyvek száma végtelen, a te éveid pedig végesek, s óráidat s napjaidat oly sok egyéb foglalatosság kívánja magának. Mint az üres beszédű társalkodót: úgy kerül a tartalmatlan könyvet.”

Az elmúlt 20. század legjelesebb írói ugyancsak változatos formákban, de azonos irányultsággal tettek tanúbizonyságot a könyvek, az irodalom, az olvasás szerepének fontossága mellett. „Az igazság szellemének életben maradásáért az írástudók felelősek” – jelentette ki Babits Mihály. Posztmodern korunk azt hangoztatja, hogy az igazság relatív dolog, szemlélet és olvasat kérdése, s többféle igazság is létezik egymás mellett. Ha ezt el is fogadjuk, akkor sem változhat a könyv, az írás feladata, legfeljebb úgy módosítható, hogy a vállalható igazságok egyikét, az etikus magatartásformák valamely változatát kell sugallnia a színvonalas írásműnek, legyen az regény, vers, tudományos értekezés vagy akár telekommunikációs alkotás. S azt se feledjük: az utóbbiak az előbbieken alapulnak, a digitális technika csak az üzenethordozók terén jelentett paradigmaváltást, az eszmék és érzelmek mélysége, intenzitása határozta meg minden korszakban a művészi vagy éppen tudományos alkotások értékét. Miként Kosztolányi Dezső vallotta: „A könyv, mely által megismerjük elődeinket, hírt kapunk a múltból, s nélküle szellemi sehonnaik volnánk, bitang jöttmentek, akikre nézve nem is léteznék az, amit előttünk járó testvéreink tapasztaltak és láttak. A könyv, melynek segítségével utódainkkal érintkezünk és üzenünk a jövőnek. A könyv, mely mindenütt jelenvalóvá varázsolta a szellemet, megteremtette az emberiség lelki közösségét... Ennél nincsen nagyobb csoda.”

Ma is akadnak, akik úgy vélik, hogy az élet „arany valósága” mellett a könyv csak „álmodozók irkafirkája”, „haszontalanságok lomtára”, egyébként is sokba kerül, idejétmúlt, avitt kacat, amire nem lesz szükség a jövőben. Nem számol ez a szemlélet azzal, hogy a mégoly csodálatos technikai fejlődés is egészen téves, káros, emberellenes irányokba vezethet, ha nincs mellette az erkölcs iránytűje, a művészet belső igazságának tükre, az írók és tudósok legjavának létértelmezését közvetítő könyvkultúra. Szó és kép, eleven hang és videokazetta egyaránt hordozhat maradandó értéket és talmi csillogást, valódi élményt vagy könnyen felejthető felszínességet, a könyvhét szerepe azonban éppen az lehet, hogy az előbbiekre irányítsa a figyelmet, informáljon, és segítséget nyújtson az olvasói érdeklődésnek. Nem lehet jó könyv az, amelyik az élettől elszakadva, csupán szórakoztató szöveg kíván lenni, semmi több. Erről Szabó Lőrinc így fogalmazott: „Nem tudom eléggé hangsúlyozni az élet és a könyvek közös hatását, s azt a nevelést, amelyet maga az átélt idő ad egy könyves embernek.”

Aligha van okunk rá, hogy ezeket a szavakat mára elavultaknak tartsuk, mert a könyvekbe rejtett gondolatok, eszmék és érzelmek ma is mindennapi létünk értelmezői, olykor vitapartnerei, máskor eszmélkedésünk, identitástudatunk, önértelmezésünk ösztönzői. S vajon ki vitathatná, hogy a modern korban minden eddiginél nagyobb szükség van önmagunk megértésére, hogy ezáltal másokat is megérthessünk? Ki ne látná, hogy elemi érdekünkkel vált környezetünk mind bonyolultabb jelenségeinek árnyalt megismerése, hogy halaszthatatlan feladattá vált értékzavaros világunkban magunk körül támpontokat kialakítani, olyan értékrendet kialakítani, amelynek alapján céltudatosan élhetünk?

A könyvek nem kevesebbet, mint életünk titkait rejtik magukba. Ezeknek megfejtéséhez azonban a papír és a nyomdafesték, valamint a képernyő látványosságai mögött a szellemi értékeket érdemes keresnünk, ismét csak Kosztolányi Dezsővel szólva: „A könyvet nem lehet megszerettetni, mint valami tárgyat, portékát. Csak tok ez, amelybe valami be van zárva. A tartalmát kellene megszerettetnem, az éterrengéseit, a szellemet, amelyből a könyv létrejön.”

Ehhez az eszmei-erkölcsi építkezéshez reményeink szerint segítséget tudnak adni az igényes könyvek, amelyeknek megtalálásához, érdeklődési kör szerinti kiválasztásához kíván hozzájárulni a mindenkori könyvhetek kínálatának sokszínűsége. Jó válogatást, kedvet és örömet kívánhatunk tehát minden kedves könyvbarátnak, bizakodva a színvonalas olvasmányok erejében, a megjelent kötetek külső és belső szépségének hatásában, ízlésformáló szerepüknek tartósságában. Mondjuk el Tóth Árpáddal együtt:

Hű könyveinkben daloljon a lélek
Vigaszos daccal: mégis szép az élet!

Ennek a kívánságnak a jegyében az Ünnepi Könyvhét egri programját megnyitom.

Pajtók Ágnes

Jó író Doris Lessing?

A 2007-es irodalmi Nobel-díj margójára

Doris Lessingről könnyebb volt írni, míg nem kapott Nobel-díjat. A méltató szavak nem tűntek az ünnepeltnek járó kötelező tiszteletköröknek. Ám mióta ő is a divatos „nagy írók” sorába került, fölösleges szószaporításnak tűnik annak bizonygatása, hogy valóban megérdemelte az elismerést. Érdemes-e, kell-e egy irodalmi Nobel-díjasról bizonygatni, hogy jó író? Aligha. Nekem sem áll szándékomban. Sokféle – néha egymásnak egészen ellentmondó – véleményt hallunk Lessing írásairól. Ennek oka talán az olvasók eltérő ízlésében keresendő, s éppen ezért kívülről megváltoztathatatlan: ha valakit idegesít intellektuális, objektív szókimondó stílusa, annak a véleményén nem sokat változtathat, hogy a szerző birtokában egy elismeréssel több van, vagy hogy még egy cikk bizonygatja írói rátermettségét. És: ha mást magával ragad a lessingi örökifjú radikalizmus, az éles szemű lényeglátás, nincs szüksége a már belátottak újbóli megerősítésére. Ezért céлом csupán az érdeklődés felkeltése, hogy azok, akik eddig még nem tették, kezükbe vegyék az író egy kötetét, és saját maguk döntsék el, hogy milyen írónak tartják Doris Lessinget.

És azt is, hogy milyen embernek tartják. Hisz erősen önéletrajzi ihletettségű írásait olvasva ez a kérdés is felmerülhet. Sok minden kiderül róla fiktív írásokból, és ami nem, azt két önéletrajzi kötetében az *Under My Skin (A bőröm alatt)* és *Walking in the Shade (Az árnyékban sétálva)* címűben szemérmetlen őszinteséggel elmondja. És valljuk be, hiába állítja Roland Barthes, hogy a szerző halott, olvasási stratégiáinkra mégiscsak hatással van, hogy kedveljük-e az adott író mint embert, vagy értékrendjét elfogadhatatlannak tartjuk.

Az első kötet az életút első szakasza, a gyermek és a fiatal felnőtt Dél-Rhodesiája. A cím szó szerinti magyar fordítása alapján téves azt feltételezni, hogy egy anyagi javakban bővelkedő világ bemutatása vár itt ránk. Éppen ez nem. A címadást a szerző így okolja: „*Túl vékony bőrrel születtem. Vagy csak néhány réteget lesikáltak rólam... erős, és szorgalmas kezek.*”¹ Ezzel a mondattal saját érzékeinek, saját lelkének érzékenységét, fogékonyságát és az ebből adódó kiszolgáltatottságot ragadja meg Lessing, melynek látására éppen ezek az adottságok teszik képessé. Önmaga objektív leírása, az önirónia, az önkritika jellemző azon műveire is, melyekben a beszélő csupán a szerző énjének egy távoli kiterjesztése, önéletrajzában pedig domináns hanggá válik. Ez a hang elmeséli a gyermek-én öntudatra ébredését, a serdülő lány szexuális kíváncsiságát, a harcot a szülői akarat ellen. Tudatára ébred annak, hogy az emberek nem egyenlőek, meri megkérdőjelezni, hogy jó-e ez

¹ Ha másképpen nem jelölöm, az idézetek saját fordításaim. P. Á.

így. Igen korán felmerülnek benne az egyén és a közösség viszonyának problémái: mennyiben felelős az egyes ember a társadalom igazságos működésért és fordítva: kérdőre vonható-e egy csoport tagjainak boldogtalanságáért. A súlyos, filozofikus gondolatokat az érzéki Afrika tájai fűszerezik. Elmondja azt is, hogyan menekült fiatal nőként házasságba és családalapításba, majd hogyan hátrált ki abból mindent hátrahagyva: férjet, gyermekeket. A megismerkedést egy ideológiai-politikai meggyőződéssel, majd ennek kivetítését a magánéletre, az érzelmekre, melynek folyománya egy újabb házasság, újabb gyermek. Majd újabb menekülés. Az anyai szív (vagy ösztön) már erősebb: Doris Lessing 1949-ben kislfiával, Peterrel elhagyja Afrikát, és Londonba hajózik. A bőröndben a *The Grass Is Singing (A fű dalol)*² kézírata. Ezzel az epizóddal kezdődik a második önéletrajzi kötet, az írói sikerek elérésének és megélésének krónikája 1962-ig a *The Golden Notebook (Az arany jegyzetfüzet)* megjelenéséig. A gyermekkor forró Rhodesiáját felváltja a felnőtt londoni utcák nyirkos köde. A város és lakói még magukon viselik a bombázások ütötte fizikai és lelki sebeket. A sorokból árad az átérzett fájdalom, a veszteség megélése s – paradox módon – az ezzel párosuló általános, kötelező szarkasztikus humor.

Lessinget a sors vagy inkább a szükség egy olasz közösségbe sodorja. A „már nincs mit veszteni, legyünk hát vidámak”-elv itt még erőteljesebb: az olaszok „beszélgettek, énekeltek, elmesélték milyen napjuk volt, disznó vicceken nevettek – ez is hozzá tartozott; veszekedtek, kiabáltak, csókolóztak, kibékültek, éjfél vagy egy körül, a vagy hat óra hosszát tartó kedélyes együttlét után, lefeküdtek.”³

Ilyen környezetben próbálkozik Lessing íróként érvényesülni. És nem is sikertelenül: a *The Grass Is Singing* népszerű lesz, kapcsolatokat és elismerést hozva szerzőjének. A siker átmeneti gyönyöre nem hallgattatja el az író nő hatalmas igazságérzetét. A regény jó eladási statisztikái miatt nem lejt örömtáncot, hanem a kiadóvállalat manipulációit leplezi le, hogy hogyan próbálnak üres szenzációhajhászással minél több olvasóra szert tenni. Az egyik kiadó például arra kérte a szerzőt, hogy változtasson a *The Grass Is Singing* egyik kulcsjelenetén: legyen egyértelmű, hogy a fekete szolga megerőszkolta úrnőjét. Holott erről szó sincs. Az adott részről Lessing így nyilatkozik: „...a viszonyt Mary Turner, a fehér nő, és Moses, a fekete férfi között nem tisztáztam. Ez csak részben volt irodalmi fogás. Tulajdonképp soha nem döntöttem el, hogy Mary és Moses lefeküdtek-e egymással. Néha így gondolom, néha úgy.”⁴ Éppen ezért Lessing nem egyezett bele a kiadó által javasolt változtatásokba. Az pedig – bár látszólag elfogadta a szerző érveit – a könyvet olyan borítóval jelentette meg, mely egy törékeny kis fehér nőt

² Magyarul megjelent: Magvető Kiadó, 1972.

³ LESSING: *Walking in the Shade*. HarperCollins, 1997. 16.

⁴ Uo. 8.

és egy mögötte veszedelmesen magasló fekete férfit ábrázol. Lessing aggályaira ez volt a felelet: „Ön nem ért a könyvpiachoz.”⁵

Kelet-európai szemmel a legellentmondásosabb cselekedete talán az volt, hogy az ötvenes évek elején belépett a Kommunista Pártba, és támogatta a Szovjetuniót. Az író nézőpontjából nézve, több esemény figyelembevételével a kép árnyalttá válik. A *Walking in the Shade* érdekes kordokumentum is: Lessing számot ad az ötvenes évek Londonjának ideológiai folyamatairól. Érthetővé teszi, hogy az értelmiség egy része – éppen idealizmusa és a világ sora iránt érzett felelősségtudata miatt – miért üdvözölte a kommunista nézeteket. Saját magát is beleértve. 1952-ben eljut a Szovjetunióba, méghozzá az első nyugati íródelegáció küldötteként. Már a pártba való belépéskor sem volt teljesen biztos tette helyességében – igaz ennek okai akkor inkább az író személyiségében keresendők: ellenkezett karakterével az uniformizmus, a csoporthoz tartozás birkaszelleme. A moszkvai látogatás után a megingás még erősebb lesz. Lessing, aki Afrikában is merte látni a feketék elnyomását, itt sem tudja nem észrevenni, hogy homok került a gépezetbe. Bár a Párt vigyáz a nyugati „íróbarátokra”, csak azt akarja mutatni, ami dicsőséges, haladó, modern. A delegáció tagjai nem sétálhatnak szabadon a városban, csak oda és akkor szabad menni, ahová és amikor „mondva van”. Egy-két gondolkodásra késztető incidens így is becsúszik. Egy felolvasóest alkalmával egy idős, ősz szakállú férfi hirtelen kiemelkedik a tömegből: „Ne higgyék el, amit Önöknek mondanak. A külföldieknek hazudnak. Ne higgyenek annak, amit látnak. Az élet szörnyű itt. [...] Ha visszatérnek Angliába, azt mondják, amit most tőlem hallanak. A kommunizmus rettenetes.”⁶ És egy másik eset: a küldöttség útban hazafelé megállt egy képgalériában, Csehszlovákiában. Lessing a csoporttól kicsit lemaradva nézegeti a festményeket, amikor az egyik teremőr hozzálép: „Szeretem. Jöjjön hozzám feleségül. Vigyen magával Angliába. [...] Szépen kérem, mondja azt, hogy szerelmes belém, vigyen magával.”⁷ Az Angliába való visszatérés után egyre inkább elhatárolódott a Kommunista Párttól, visszautasította, hogy az ideológia szolgálatába állítsák, több kiküldetést nem vállalt a Párt égisze alatt.

Ennek ellenére vagy talán éppen ezért karrierje meredeken ívelt fölfelé: bestsellerek, irodalmi díjak szegélyezték útját. A közélettől, a politikától folyamatosan eltávolodott. Bár a hatvanas években még részt vett kampányokban, például a nukleáris fegyverkezés ellen, egyre kevesebb nyilvános szereplést vállalt. 1996-ban, mikor megjelent *Love, Again (Szereltem, megint)* című regénye, egyáltalán nem vett részt a könyv népszerűsítésében. Azt nyilatkozta, hogy mindenki számára az a jobb, ha ő otthon marad, és inkább a következő könyvén dolgozik. Ez a passzivitás nála

⁵ Uo. 8.

⁶ Uo. 69.

⁷ Uo. 79.

azonban nem közönyt jelent, hanem az aktív cselekvés hiányát, passzív ellenállást. 1999-ben felterjesztették kinevezését a *Dame of the British Empire (a Brit Birodalom Dámája)* címre. Lessing válasza erre az volt, hogy hogyan lehetne ő a Brit Birodalom dámája, ha Brit Birodalom nem is létezik. Végül „kompromisszum” született: a Companion of Honour (becsületrend) címet adományozták neki.

Az életrajzi szál átszövi a fiktív műveket is. Vagy inkább megtermékenyíti azokat, hisz a viszony a kettő között nem egy az egyhez: természetesen nem rendelhető minden regénybeli eseményhez életrajzi adat, nincs minden szereplőnek való életbeli párja, de még mintája sem biztos. A tapasztalatokkal, a különös eseményekkel teli élet, azonban nem marad nyomtalan. Afrika visszas társadalma és túlfűtött indulatai, a férfi-női kapcsolatok buktatói és kudarca, az önmagunk keresése, elhibázott életutak, bátorság a továbblépéshez mind visszatérő témák. Az ezekhez járuló stílus is viszonylag homogén: enyhe cinizmus és objektivitás. Az elmondottakat legtöbbször kommentár nélkül hagyja: tekinti annyira felnőttnek és autonóm személyiségnek az olvasót, hogy engedi, ő döntse el – ha el akarja – hogyan értékeli az egyes viselkedésformákat, reakciókat. Karakterábrázolásai rendkívüli megfigyelőképességről tesznek tanúságot, a cselekvések mögötti motivációk, az emberi lélek furcsaságainak ismerője és ismertetője Doris Lessing. A *Between Men – Férfiak között*⁸ – című elbeszélés két fiatalságától búcsúzó nő beszélgetése, mely analitikusan feltárja múltjukat, elhibázott sorsukat anélkül, hogy az író többletinformációt adna, vagy valamelyik szereplő hosszú narrációba bocsátkozna. A szaggatott dialógus, a hiányos mondatok itt többet mondanak. Lessingnél minden szónak súlya van. Ezért: nála a szóismétlés nem stílári defekt, hanem gondolatritmus, szemantikai fokozó. A dísztelenség és objektivitás nem jelent fantáziátlanságot. Éppen ellenkezőleg: több írás igyekszik emlékeztetni az olvasót, hogy a világ nem csak abból áll, amit látunk. Lessing helyenként hagyja uralkodni a fantasztikum, a misztikum világát, melyet általában a hétköznapi rutincselekvések elfednek. De ezt is sajátos, kissé élcés, szenvtelen hangján teszi. A legelképzeltetlenebb történetekről úgy mesél, mintha a világ legtermészetesebb dolgai lennének. A *How I Lost My Heart – Hogyan vesztettem el a szívem*⁹ – című novellájában például azt meséli el pontosan, akkurátusan, hogy egy nő szíve hogyan csúszott ki a testéből a kezén keresztül.

A kérdésre, hogy milyen író, és milyen ember Doris Lessing, egyértelmű választ nem adunk. És maga Doris Lessing sem ad. És éppen ezért az ő, aki: nem feszül meg a küzdelemtől, hogy bizonyítson, nem akar mindenáron tetszeni. Persze az nem baj, ha mégis így történik. Csak olyan akar lenni, amilyen: nem kell az álarc, a modorosság. Egy igénye van: dolgokat elmondani úgy, ahogy ő látja. Semmi más, csak Doris Lessingnek lenni.

⁸ Magyarul megjelent: *Jelenkor*, 2007. november.

⁹ Magyarul megjelent: uo.

Kelemen Erzsébet

„Csakis a jó szándék vezérelt...”

Szóban és tettben való hűség: Batthyány Lajos erénye a pesti és az olműtzi kihallgatások alapján

„Első felelős miniszterelnökünk, Batthyány Lajos életrajzaival és a csak kifejezetten róla szóló más művekkel bajosan lehetne könyvtárakat megtölteni; elférnének azok talán még egyetlen polcon is. Kortársai, a magyar reformkor nagy nemzedékei közül szinte senkivel sem bánt ilyen mostohán az utókor. Amíg a hozzá fogható formátumú, kiemelkedő egyéniségek – mint pl. Széchenyi István, Deák Ferenc vagy Kossuth Lajos – már életükben legendává váltak, és előbb-utóbb valamenynyien elfoglalták méltó helyüket a nemzet emlékezetében, Batthyány életműve, reformkori és miniszterelnöki tevékenysége túlnyomórészt feledésbe merült; jószzerivel csak a vértanúságára emlékezett a közvélemény” – írja Molnár András 1996-ban, a gróf reformkori közéleti tevékenységét a politikai pályakezdetektől a miniszterelnöki kinevezésig bemutató könyvének a bevezetőjében.¹

Bár e megállapítás óta már gazdagodott a Magyarország első alkotmányos miniszterelnökéről szóló szakirodalom, elsősorban Erdődy Gábor, Gergely András, Hermann Róbert, Molnár András, valamint Szerencsés Károly, Varga János, Varsányi Péter István és a többkötetes monográfia írójának, a Batthyány-kutató Urbán Aladárnak a köteteivel, a szépirodalmi hommage-ok száma viszont 200 év távlatából is rendkívül csekély: itt-ott egy-egy villanás tűnik fel csupán a műfajok palettáján. Széchenyi István és Földy János naplótöredékei mellett írásaival az egykori Batthyány-kormány belügyminisztere, Szemere Bertalan állított emléket a vértanúhalált halt grófnak. A politikus és publicista Szemere az útirajzok mellett verseket is írt. A disztichonjaiban Batthyány ókori görög férfiideálként jelenik meg, aki a személyiségével csodálatot és elismerést váltott ki a környezetéből, s az adott politikai, társadalmi helyzetben az összekötő híd szerepét töltötte be a nemzet különböző felfogású fiai, valamint a nemzet és a Habsburg uralkodóház között:

„Nézzétek, magyarok, büszkén e hős alakot, mely
Mint Jupiter szobra néz a magasból alá.
Arc, mi nemes, mi merész, mint egy Phárosz a sziklatetőn.
Rhódusi bálványként álltál a nép s a fejedelem közt,
Adva magad hidul a két elem árja között.”

¹ MOLNÁR ANDRÁS: *Batthyány Lajos a reformkorban*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1996. 5.

Nem ok nélküli tehát ez az idealizált kép. Ahogy Hermann Róbert és Pelyach István is megjegyzi, „főhajtás ez az egykori harcostárs, a vértanúságot szenvedett miniszterelnök előtt”.²

A kortárs irodalomban Désaknai Mária *Gróf Batthyány Lajos a tűz és a víz között* című 1985-ben megjelent műve a drámai irodalomba próbálja beírni a miniszterelnök nevét. Hiába, visszhangtalan maradt a próbálkozás. Huszonkét év után, a 2007. március 15-ei pestszentlőrinci–pestszentimrei ünnepségen láthatta csak a közönség a dráma átíratát Bodor Palkó Pál, Hajduné Giron Éva és Vörös Árpád átdolgozásában. Nem rendezték meg a magyar filmművészet kiváló rendezőjének, Szóts Istvánnak a Magvető Kiadónál megjelent irodalmi forgatókönyvét sem, a *G. B. L. – Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere és vértanúságát*, pedig a művet bevezető gondolatok is már jelzik, hogy „a história csak akkor teljesíti feladatát, csak akkor lesz az élet tanítómestere, ha [...] nem hagyja felejteni morális tettek, eszméjüket bátran megvalló igaz emberek, elnémított mártírok üzenetét”.³ A szerző legtöbbet Károlyi Árpádnak az 1932-ben megjelent monográfiájából merített, amely a törvényeket semmibe vevő politikai per XX. századot sugalló koncepció stílusának az embertelenségével, megalázó igazságtalanságával, egy premeditált politikai gyilkosság borzalmával szembesíti az olvasót. Ennek a német nyelvű Károlyi Árpád-munkának – jegyzetekkel és bevezetővel kiegészítve – Urbán Aladár készítette el a magyar nyelvű változatát. Az 1991-ben megjelent kötetben szinte a dokumentumirodalom művészi erejével hatnak Batthyány Lajos vallomásai, a jegyzőkönyv párbeszéderejű részletei. A drámai megnyilatkozások a pesti és az olmtüzi kihallgatások történetét mutatják be, azt a tragikus küzdelmet, amelyet a fogságba esett gróf az életéért, politikája alkotmányosságának az elfogadásáért, jóhiszeműségének a bizonyításáért folytatott.⁴ „Cselekedeteimet mindig is a tisztességre való törekvés jellemezte, így hát igazságos megítélésük miatt valamennyit feltárhatom”⁵ – mondja már az első kihallgatási napon. De igazságos lehet-e egy olyan eljárás, ahol a bíró és a vádló ugyanazon egy személy? Ahol a nullum crimen sine lege határozatot sértik meg? Vagyis azt az elvet, hogy nincs bűncselekmény törvény nélkül. Batthyány ugyanis hiába kérte a kihallgatások során, hogy minden mást megelőzően a vele szembeni illetékesség kérdésére térjenek ki, Ludwig Ritter Leuzendorf százados, a Batthyány elleni vizsgálat vezetője, az olmtüzi hadbíróóság ügyésze elvetette azt. Hiába mondta a tárgyalás során a gróf, hogy

² SZEMERE BERTALAN: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*. (Szerk. Hermann Róbert és Pelyach István.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 67.

³ SZÓTS ISTVÁN: *G. B. L., Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere és vértanúsága*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 18.

⁴ URBÁN ALADÁR: *Batthyány Lajos felségárulási pere*. In Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre (Ford. Kurucz György, s. a. r. Urbán Aladár), Európa Könyvkiadó – Batthyány Társaság, Budapest, 1991. 6.

⁵ *Batthyány kihallgatási jegyzőkönyvei, a vádirat, az ítélet és a kegyelmi kérvény*. In Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre, i. m. 225.

miniszteri tevékenységének a megítélése egyáltalán nem tartozik a katonai törvényszék hatáskörébe, hiszen ezzel a tevékenységgel már október 2-án felhagyott, s a magyarországi ostromállapotot csak az október 3-i legfelsőbb manifesztumban rendelték el, s mondták ki a haditörvények illetékességét, így azok visszamenőleges alkalmazása a korábbi tényekre tehát megalapozatlan. Hiába hangoztatta, hogy ami a miniszterelnöki hivatali működését illeti, az kizárólag a képviselőház és a felsőház megítélése alá tartozik, s az őfelsége által szentesített törvények szerint csakis a képviselőház illetékes annak eldöntésére, hogy egy minisztert vád alá helyezhessenek. Ennek ellenére a törvényt vizsgálható erővel ruházták fel! Mégiscsak úgy történt minden, ahogy Schwarzenberg osztrák miniszterelnök mondta: „Magyarország egy meghódított föld, amelyet a főltség úgy rendez be, ahogy jónak látja.” Elfogulatlan bíróságra Batthyány tehát nem számíthatott.

A cselekedet erkölcsi megítéléséhez három tényező szükséges: a szándék, az objektív módon megítélhető tett, valamint a körülmény.⁶ A kihallgatások során Batthyány Lajos vádlói is ezeket a személyes és tárgyi tényezőket vizsgálták. A gróf bízott abban, hogy ha rendes törvényszék elé állítják, akkor nem kell kételkednie a jog győzelmében, s ha valami igazságot képvisel a törvénykezés, akkor súlyosan nem ítélik el. A Habsburg udvar viszont a látszatra sem ügyelt: az előzetes vizsgálatban még magyarok is részt vettek, Olmützben viszont már kizárólag osztrák és olasz katonák vettek részt az ítékezésben. Szinte a teljes hadbíróság jelen volt: a helyőrség katonái közül az őrmestertől, a hadnagytól kezdve a tábornokig minden tiszti fokozat képviseltette magát.

Ez a kijelölt bíróság a törvényeket csak akkor vette figyelembe, ha azt az előzetes koncepciójába bele tudta illeszteni. Ha mindez terhelő volt a vádlottra nézve. „Ennyire megosztott kormányzás mellett a monarchia fennállása szükségszerűen lehetetlenné válik”⁷ – a hadbírónak ez a kijelentése is azt sugallja, hogy a bíróság azon az állásponton volt, hogy Batthyáynak a magyar törvényeket meg kellett volna sértenie, vissza kellett volna térnie az áprilisi törvények előtti időszakra. A törvény védői tehát a törvényesség ellen voltak. Batthyányt két oldalról egyformán ellenérzéssel és gyanúsítással vették üldözőbe. Az egyik oldal szerint a bűne az volt, hogy rokonszenvet érzett Magyarország és a magyar nemzet iránt. A másik oldal pedig nem értette meg, hogy ő a magyar nemzettel tart, a magyar nemzetért él, s békét akar az uralkodó és a nemzet között. Amit akkoriban halogatott, azt hazaárulásnak bélyegezték, amit tett, azt most felségárulásnak róják fel neki.

A tett morális jellegét és minőségét meghatározó körülményektől is elvonatkoztatták, viszont amikor kellett, nem vették figyelembe azokat. Az erkölcsi cselekvés objektív jellegét pedig a Gesinnungsethik, az ún. érzelmi etika alapján közelítették meg, vagyis egyedül a szándékot emelték ki a cselekvés erkölcsi megítélésénél. A vádlók előítélete, rágalmazó attitűdje egyre nyilvánvalóbbá vált a kihallgatások so-

⁶ BODA LÁSZLÓ: *Erkölcsteológia I.* Katolikus Teológiai Főiskolai Jegyzetek, Budapest, 1980. 57.

⁷ Batthyány kihallgatási jegyzőkönyvei, i. m. 300.

rán. „Oly alattomos szándékot tulajdonítanak itt nekem, mely soha sem volt meg bennem”⁸ – mondja Batthyány Lajos elkeseredetten.

A gróf egyre fáradtabb és megviseltebb volt a neki szegezett vádakkal és a bántásokkal szemben. Őt mindig a tiszta szándék vezérelte, s látnia kellett, miként torzítják el a nemes tettet, s értékelik az igaz törekvést a legsötétebb kezdeményezésnek. Az érveléseit sokszor meg se hallották, de ha a megalkotott szempontjuk úgy kívánta, akkor torz módon belekapaszkodtak egy-egy szóba. Mindez tökéletesen olyan volt, mint aki egy frappánsan megszerkesztett szöveggörnyezetből kiragad egy mondatot, s így kiemelve egészen mást jelent számára, vagy éppen az ellenkezőjét sugallja. Ez történt itt is: számtalanszor elvonatkoztattak a körülményektől. Az október 6-ai bécsi forradalom kitöréséért is őt tették felelőssé. Az ügyész szerint gonosz szándékkal eszközöket szolgáltatott a lázadás kiobbantásához. Vérlázító rágalom! – tiltakozott Batthyány – „Égbekiáltó igazságtalanság történik velem, ha ebben a dologban nem bizonyosodik be makulátlan tisztaságom!”⁹

Hiába hívta fel a figyelmüket, hogy őfelsége a becsületes szándékairól meg volt győződve, hogy a főherceg a jó szándékát elismerte, mindez csak süket fülekre talált, s úgy érezte, felesleges bármit is szólania, hiszen eo ipso (magától értetődően) már eldöntötték a kérdést, elhatározták a sorsát. Minden fonákjára fordult ebben a világban: a megtámadottból támadó lett, a védekezőből összeesküvő, s törvényszegőnek nyilvánítják a törvény tisztelőjét.

A jóhízeműség, a tiszta, nemes szándék Batthyány Lajos jellemének meghatározó jegye. A feltételezett sötét szándékkal szemben a nemzetféltő gondolatok és tettek őszinte feltárásával, teleologikus kifejtésével ezt próbálta igazolni. Felmerül azonban a kérdés: mennyire elégséges és szükséges tulajdonság a tiszta szándék, a bona fide (a jóhízemű) magatartás a mindennapi életben, mennyire fontos a tettek morális jelleme a megítélésében?

A jóhízeműség alétheológális erény, azaz az igazsághoz való viszony irányítója. André Comte-Sponville meghatározása szerint lélektani jelenség, a tettek és a szavak egybecsengése a belső étellel, az igazság szeretete, tisztelete, az egyetlen hit, ami ér valamit.¹⁰ Comte-Sponville különbséget tesz a jóhízeműség és az őszinteség között. Az őszinte ember nem hazudik a másoknak, még a jóhízemű ember se a másoknak, se önmagának. A jóhízeműség tehát szabályozza mind a másikhöz, mind az önmagunkhoz fűződő kapcsolatainkat. Montaigne erénye is ez. Az *Esszék* című művének első mondata ugyanis így kezdődik: „Ez itt egy jóhízemű könyv, olvasó...” De gondolhatunk akár Daniel Defoe *Robinson Crusoejára* is: a hőst a szigeti magánya ugyan fölmentette az alól – legalábbis Péntek megjelenéséig –, hogy őszinte legyen, sőt ebben a szituációban

⁸ Uo. 337.

⁹ Uo. 310–311.

¹⁰ ANDRÉ COMTE-SPONVILLE: *Kis könyv a nagy erényekről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 235.

céltalanná is vált ez az erény. Viszont a jóhiszeműség szükséges, sőt, dicséretes erénnyé vált. Hogy kivel szemben? Önmagával szemben. Természetesen a jóhiszeműség sem elégséges vagy teljes erény, mert nem helyettesítheti a nagylelkűséget, a szeretetet vagy az igazságot. Nem behelyettesítő, de nem is nélkülözhető erény. Hiszen milyen lenne egy rosszhiszemű szeretet, egy rosszhiszemű nagylelkűség vagy igazságosság? Nem lenne az se szeretet, se nagylelkűség, se igazságosság! Ezért is mondja Comte-Sponville, hogy „egyik erény se igazi, vagy nem igazán erény az igazságnak e nélkül az erénye nélkül”¹¹ A jóhiszeműség a nárcizmus, a vak önzés, az önmagunknak való kiszolgáltatottság ellentéte, s ennyiben érintkezik a gondolkodás és a szókimondás bátorságával, valamint az igazságossággal, amely alázatot követel és az embertárs iránti nagylelkűséggel.

Az igazságszeretet, az igazság kimondásának vállalása, ellenállhatatlan kényszere az út, amelyen járnunk kell. Az igazság mindannyiunk érdeke: a helyes útirányt csak ennek fényénél találhatjuk meg! Batthyány szóban és tettben való hűségével ezt vallotta. Tiltakozott minden hamisság, igaztalanság ellen, s miniszterelnöki hivatalában is a politikuseszmény legmeghatározóbb jegyének az igaz szóban való hit erejét tartotta. Ezt akár számos korábbi esettel is illusztrálhatnánk.

1848 szeptemberében például Bihar megye képviselője, Dobozy Mihály az országgyűlésen felállt, s kérte, hogy ne folytassák tovább az interpellációkat, mert a miniszterelnök olyan dolgokat kénytelen mondani (s szó szerint így folytatta), amiket nem szeretett volna hallani. Erre Batthyány felállt, s figyelmeztette a tisztelt házat, hogy a miniszternek, ha interpelláltak, kötelessége az igazat mondani. Van persze olyan eset, hogy méltán helyeznek vád alá egy minisztert, mert nem mondott igazat. „Ha tehát kérdeznek – mondta a miniszterelnök –, én megmondom az igazat, vagy hallgatni fogok, amit azután ne méltóztassanak rossz néven venni.”¹²

Az igazmondó tehát mindig az adott igaz gondolat zsinórmértékéhez igazodik, s csakis „azt mondja, amit igaznak tud vagy hisz, és soha nem azt, amit hazugnak tud vagy hisz.”¹³ A jóhiszeműség kizár minden hazugságot, hiszen, „hogyan hazudhatna az ember jóhiszeműen? A hazugság viszont azt feltételezi, hogy ismerjük, vagy ismer-ni véljük az igazságot, és szántsándékkal mondunk mást, mint amit tudunk vagy hiszünk.” A jóhiszeműség éppen ezt tiltja, ezt utasítja el. Batthyány gróf is csak azt állítja, amit igaznak tud, igaznak hisz, s aláveti magát gondolatai igazságának. Ezért is mondja, hogy valamennyi kijelentése, a csak kevésbé lényeges részekben is teljes mértékig hű az igazsághoz, s azt becsületszavával erősíti meg.¹⁴

¹¹ Uo. 236–238.

¹² Lásd: URBÁN ALADÁR: *Gróf Batthyány Lajos Magyarország első alkotmányos kormányfője*. Holnap Kiadó, Budapest, 2007. 168–169.

¹³ André Comte-Sponville: i. m. 241.

¹⁴ Lásd: Batthyány kihallgatási jegyzőkönyvei, i. m. 272.

1849 szeptemberében a megfélemlítésnek, a megtorlásnak még mindig nem volt vége. Haynau a kiáltványában közzétette, hogy a forradalmi események résztvevőinek jelentkezniük kell a kerületi parancsnokságoknál vagy a haditörvényszékeknek. Deák Ferenc a vidéki birtokaira vonult vissza, Eötvös József már a múlt év szeptembere óta Münchenben élt, Széchenyit Döblingbe vitték. A minisztertanács is széthullott a végzetes temesvári csatavesztést követően. Szemere Bertalan és Kossuth Lajos is elhagyta az országot. Batthyány a fogságban minderről értesülve úgy érezte, hogy történelmünk egyik legsötétebb korszaka következik. Tudta, hogy a kivégzett, bebörtönzött, emigrációba kényszerült kiválóságok lendülete, magatartásmintája, alkotóenergiája szükséges lenne a további fejlődéshez. Hiszen e nélkül azt a parányit is elveszíthetjük, ami a kiharcolt kevésből vigasztalásul megmaradt! Joggal aggódott tehát, hogy mi fog megőrződni a korábban szentesített törvényekből a jog és törvény nélküli világ eme káoszában. A magyarság ugyanis vészhelyzetbe került! A külső-belső veszélyeztetettség felemésztette a lelki erejét. A tatárjárás után 1,1 millió magyar maradt, Mohács után 2,6 millió, mégis talpra állt a nemzet, mert lélekben óriás volt. 1849 kora őszén viszont a reményt vesztette el, a folytatásban való hitét. S nem maradt senki, aki erősítse a nemzetet!

1849. október 6-án kivégezték gróf Batthyány Lajost. „A három golyó [közül] egyik a fejét, a másik a szívét, a harmadik a mellét találta...”¹⁵ – olvashatjuk Zichy János gróf feljegyzésében, aki Németh Jánosnak, Batthyány hűségese inasának az elbeszélése alapján örökítette meg az utolsó pillanatokat.

A legbarbárabb időkre emlékeztető tragédia! Gyalázatos dolog, a legnagyobb igazságtalanság történt! Eltűntek a polgári normák: egyenlőtlenek közt az erősebb joga döntött! Batthyányval együtt a vádlottak padjára ültették a polgári intézményeket, a magyar nemzeti törekvéseket is!

Sic erat in fatis? (A sors könyvében így volt megírva?) Nem, ezt a rettenetet ők alkották meg az első alkotmányos magyar kormányfőnek!

„Ha a bécsi kormány és az udvar tagjai államférfiak lettek volna, mint volt Batthyány Lajos, másként alakul nem csak a XIX., de a XX. század története is” – írja Szerencsés Károly.¹⁶ Hozzátehetnénk: valószínűleg másként a XXI. századé is!

A hűség bűnhődik, a hűtlenség felmagasztalódik!

Lesz-e még kor, amely megérti az igaz tetteket?

Elhangzott 2007. november 9-én Egerben, a Batthyány Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából megrendezett történelmi emlékülésen.

¹⁵ Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre, i. m. 385.

¹⁶ SZERENCSÉS KÁROLY: „Az ítélet: halál”, *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz Kiadó, 2002. 117.

Bertha Zoltán

Ötvenöt vers – világló fényekkel, képekkel

(Az ötvenöt éves Cseh Károly új könyve elé)

Jubileumi kötettel ünnepli – olvasóival, tisztelőivel együtt – ötvenötödik születésnapját a Bükkalján, Mezőkövesden élő – az egykori egri diák – Cseh Károly. S ebben a legújabb verseskönyvben – amelyet, mint a korábbiakat is annyi alkalommal, Koscsó László illusztrált műves grafikákkal, érzékeny és finom vonású rajzokkal – a megélt évekkel egyező számú lírai mű foglaltatik. Olyan versek sora, amelyek híven tükrözik jeles alkotójuk elismerten megragadó poétikus világát: a természet, a lélek és a lét érzékelésének megkapó hangulatszépségét, sajátosan és igézetesen rezdülékeny kifinomultságát, varázsos légkörűvé párolt szemléletességét. Éterivé és rejtelmesen szakrálissá légiesített „fény-tisztások” „létszerelmes” költészete ez, „csupa lebegés, ragyogás, kiérlelt színszimbolika, égi, földi tükrözés”, „édeni és aranyló” tüneményszerűséggel, ahogyan Cs. Varga István is méltatta. Szuverén látásmód és összetéveszthetetlenül sugallatos egyéni hang közvetíti – szinte delejező hatással – az impresszív életképekben (a testi, lelki, közösségi, tájhazai, metafizikai élményvillanásokban) utolérhető egzisztenciális áhítat derűvel, bájjal, kellemmel, merengő elégiával átítatott atmoszféráját. Amelyben minden illanó helyzetrajz, a legapróbb leírásrészlet is valami sugárzó létáramlás szelíden-átvalósultan borzongató részesévé, emanációjává avatódik vagy szentesül. S ez az érzelmi és spirituális nyitottság fedi fel szuggesztív önmagát a most jelképes számmal csokorba szedett költemények tágas horizontjában is.

Gesztenyék ideje: a zömmel német nyelvterületen használt, népi(es) címadó kifejezés nemcsak a nyár és az ősz közötti röpké átmenetet idézi, hanem, természetes jelképiséggel, a pillanatnyi életidőt is; (élet)korjelző tehát egyben. Megsejtette, megjelenítve ugyanakkor a kinti és a benti közötti egytlényegűséget. S ez a hasonlóságokon alapuló egyensúly a kötetegész menetére is jellemző. Napfordulótól napfordulóig ível és hanyatlik, de irányt is mutat: nyáriból télibe hajlik, s többnyire a mérlegidőt, a hulló gesztenyék idejét láttatja, s őszi jelzéseit hallatja. Időben és térben egyaránt kitágul a versek kerete, a kozmikussá végtelenedő háttérsugárzás felerősödik, s mágikus, mitikus jelentéstöbbletet kap a vissza-visszatérő szimbolikus képzetekben és motívumokban. A templom és a csillagábrás mágussüveg archaikus összefüggésrendbe szervesül („az alig derengő / templomtorony / mágussüvegére / csillag-, nap-, s holdjeleket rajzol a hó”), a harang lengése és visszhangja a verssorismétlés és az ideiglenesség érzetét keltő szórendcsere megéjtő költőisége által ősi misztériumok titkaival telítődik („itthon vagy már csak / sóhaja / udvarnak kertnek sírkertnek is / mikor a harangszót halkán / ki-belélegzi mindük // mikor a harangszót / halkán ki-belélegzi mindük / udvarnak kertnek sírkertnek / sóhaja / vagy itthon is már csak”). Meghittség és filozofikum, benső-

ség és misztikum, szívmeleg otthonosság és talányos, transzcendens elvonatkoztatás szétválaszthatatlanul és szételemezhetetlenül hatja át egymást.

Évszakok járását követve épül ez a könyv, de még a ciklusokon belül is; ezért is tűnik fel úgy, mintha az előzőekkel – a *Bibliás földdel* és a *Toronyiránttal* – együtt valóságos táj- és szülőhazai triptichont alkotna. Olyan poétai hármast oltart, amelyben emlék és emlékezés, számadás és számvetés, mélység és magasság, időiség és időtlenség szorosan egymásba fonódik.

De a korábbi kötetekhez képest most változás is észlelhető. Megsűrűsödtek a kötöttebb formájú, de kötöttségükben, metrumaik kimértségében is változatos költemények. Mintha a még inkább érvényesülő fegyelem aranypántja fogná egybe a sorokat, amelyek kristályossá csiszolódnak immár: az időmértékesek éppúgy, mint a vizuális benyomásokat rögzítő képversesek, a klasszicizáló méltóságúak vagy a keleties árnyalatokkal teljes, gyöngylő formákat cizellálók a haikuktól a tankákig. Érzik rajtuk, hogy hosszú érlelődés során deleltek-teleltek ki; nap- vagy hófény süt belőlük, áthévtve a mondandót. Lépten-nyomon megérint bennük a színek sugárzása (az arany, az ezüst, a fehér, a kék, a lila, a zöld, a barna-piros, a sárga, a narancs, a rózsza, az ibolya, az azúr és a többi színvarázsa), s így nem csupán nyelvi erejükben, hanem a kolorit életszerű bőségében és elementaritásában is lenyűgözővé válnak. A „képvillantó költő” egész költészetét „a természetközeli mágia lengi be” – írta erről Erdődi Gábor. Az egyfelől pontos és realista jellegű, másfelől képzeleti, látomásos képesség által pedig nemcsak érintés-, hanem illetésközeli is kezesül a világ. Meg a sajtóságos képtársításokkal, aszociációkkal összekapcsolt eredeti és egyedi szóalkotások, a gyakori igésítő szóképzések folytán; „ké kell” az este, „morzsáll fejünkre a zúzmará”, „dárdáll a vágó”, „sárgáll” a sütőtök szelete; és „szivárványló” a friss harmat, „tintálló” a kút mélye, „illong” vagy „holdallo” a hó, „bronzló” a nap. Az árnyalatok, a nüanszok és a leheletnyi modulációk itt is kulcsszerephez jutnak: a nyelvbe simuló szemlélet harmóniájában, a szókapcsolatok összhangzatában semmi nem tüskésedik erőszakolttá. Így formál és „reformál” költőien a lírikus – radikális újítás helyett. A mozgósított metaforák, szóképek éleltsége és eleltsége ettől nem kevesbedik, lüktető jelenlétük izgalmassá fokozza a rejtetten is büverejű jelentéstartalmakat. Belső és felső fényekkel töltekeznek az eleve szakrális holddudvarú színhelyek és térségek, a templom vagy a temető és környéke, de a táj többi része is valamiképpen megszentelődik, transzcendentális dimenziókba emelkedik. „Udvarról, kertből felhabzó fáink / kúznak égre”; „Földön is égé, égen is földé: / tudja kötődését / temető közepén / sárgálló kápolna / keresztje hegyén / lebegőn / az ezüstös ökörnál / míg idelent / a halottak / szentjánosbogarával / virraszt / az odaáti örök nyár.” Az érzékfölkötti ott rejtezik a rögben és a vízben, a fűben és a lombban, s ettől a köznapok is ünnepbe fordulnak és átválósulnak: „tanújelekké” válnak. A krisztusi aurától érintett „hierophaniává”: „Felpárállik éjjel a régi szekérút, / s mintha annyi szagos hold sorjázna végig: / alján vadkörtefa s kökénygally fehérlik. // Tavasz csordultával jár erre valaki, / barangol fel-le a keréknyomok ráncán, / tanújelnek hagy

a bíborpalástból itt, / szerte a bokrokon egy csipkebogyónyt, // s mutatóba töviskoronája körül / galagonyavirág-ágból kettőt, hármat. / S nem támad forgószél nyomán, míg járkálgat.” Év- és napszakoknak már a verscímekekben is megjelölt rendje emberi és kozmikus jelentőségű jeles napok, ünnepkörök ciklikus tagolása szerint igazodik valami magasabbrendű, törvényadó mindenségelvhez. Nem véletlen annyi ünnepi pillanat felidézése és felmutatása, annyi vers az adventi, karácsonyi, újévi, nagypénteki, húsvéti, pünkösdi várakozásokról és beteljesülésekről, reményekről és röptető csodákról. A portányi, röghöz kötött történelem mikrovilágában is mindig ott bujkál az egyetemesítő jelentés- és érzelmetöbblet – a sorsos szimbólumok távlatában vagy a zsolttáros utalások hanghordozásában. A keserű tónusokban is; amikor például a roskadozó kémény gömbjében a katasztrófát, a falu kihalását jelző nap és hold együttállása vetül elénk („Harangját még nem felejtí a dél el, / megkondítja most is, megszokottan, késve, / züillő kert zöldje hasal a sövényre, / ribiszke rebben pilledt-rőt szemével – / már csak történésük a történelem. / Hőség játszik-e vagy jelenés velem?; / nap és hold együtt – az üres szomszéd ház / kéménytetején porló kőgömb meláz”). És a mulandóság természetét és melankóliáját az ökörnyalak idején keresztül megérezkítő, a lélek titokzatos „fénybe tűntét” sejtető, egymásba lebegő sorokban is („Olyan észrevétlen és könnyű / lehet a lélek fénybe tűnte, / ahogy délszaki leheletű / délben muzsikát csobogó strand / hangszóró-csokra ereszt szélnek / egy-egy tusázó ökörnyalat”).

A kifejezés tömörsége és törekenysége, a csipkefinomságúvá rétegezett szófűzések bensőségessége: a vallomásosság hitelét növeli. De nem hiányoznak ebből a vallomásos intimitásból a játékossá, groteszkké pördülő mozzanatok sem, s ezek a kevert hangnemű darabok egész ciklussá szerveződnek. Konkrét helyhez és időhöz feszesen kötődő aktualitások, korjelenségek is előbukkannak itt, különös szemléleti prizmák fénytörésébe állítva, afféle útirajzos, krónikás vagy mitikus-apokaliptikus parafrázisokban, tűnődő-borongós látletelekben. Március 15. fájdalmasan pusztán a hetvennegyedik nappá fokozódik le (amikor „Fehérben böjtöl hosszan a zöld, / csak a tetők cserepe pirul”, s „Kokárdánk is / összemegy, és nyütt ronggyá fakul”), s „az utolsó krónikalapok” (Dsidára, Kányádíra is rájátszó) látomása szerint pedig „Éjfélkor a várótermek / plexifalai közt / romlott mézszínű fények / csorognak / utasokra / örökös készenlétkben / virrasztó bőröndökre / legyek röpte fon glóriát / a fejek fölé / egymást fedő óramutatókká / merevednek / a malmozó ujjak / mozdulni fáradtak / világkésésben lesz / holnap is / minden járat”.

Hely- és szívközelségben fénylenek Cseh Károly szavai. A lírai vers ősi jogát képviselik – kikövetelve az alkotás mindenkori létformáját: a mondhatóságot is.

Az előző könyvekben a versek száma mindig osztható volt hárommal. Ez a költői számmisztika most átvált a tízes rendszerbe – a költő éveinek számához igazodva. Így sorakoznak összegző érvénnyel a versek ebben az ünnepi, ünneplő könyvben. Hasonlatosan ahhoz, mint amikor két kéz öt-öt ujjá imára kulcsolódik – „gesztenyék idején”.

Cseh Károly

Jóslatos

Miskolci sorok,
télelőn

András napon
kései fényben vonuló
kései lombok
el-elzörrenő villamosok

rээрősen
csak egy-egy galambraj
lebben le
a téren holdalló
kifli-, kenyérdarabokra

mielőtt jóslatos köd
kezd morzsállani már
párnás árnyak alá
rejtett tócsák tükreire

feltámad
lassan
a szél is

sápatag-szürke
tél eleji

hidegével
leng
a kilátótorony

ahogy intőn felemelt ujj
rezzen
újra meg újra

2006. november 30.

Cseh Károly

Ezüst iránytű

Földön is égé, égen is földé:
 tudja kötődését
 a temető közepén
 sárgálló kápolna
 keresztje hegyén
 lebegőn
 az ezüstös ökörnyál,
 míg idelent
 a halottak
 szentjánosbogarával
 virraszt
 az odaáti örök nyár.

Csendes fehér

Hó helyett kósza autólámpák
 meszelnek fehérre
 most minden utat

Szenteste nességé halkulva jár át
 a városban. Dérbe
 pólyált gallyukat

felszikráztatják mindenütt a fák:
 csöndes csillagszórók,
 nincs sercegésük.

Némulj el te is, akár a világ,
 s hírt hallhatsz a hóról,
 mely zümmög és süt

már valahol. Itt csak a hold – utcák
 fölött járó óra –
 ragyog teljében.

De lágy a fénye, s áldottan hull rád,
 mint csöpp kántálókra
 a pelyhek régen.

1 9 9 9. a u g u s t u s 1 1.

Akár áthevült kocsik a sztrádát
 – aszfalra szórt szentjánosbogárcák –
 csillagok töltik déli egünket,
 kakas rikolt egy jaj, elveszünk!-et;
 s apokalipszis lázában égve,
 tücskök szava csap át földzengésbe

*Antal Attila***Pillanatok**

Majd egy ablak
tükrösen villanva becsapódik

s a hirtelen támadt májusi szél
elnémítja a park rigóit

majd július dele üt
melledre izzó billogot

s a kapualjban hol megpihensz
vén lelkek árnya suhog

majd arra eszmélsz hogy november csipkés
katedrális havaz köréd...

s mindegyik pillanat jel lesz amit csak
te érthetsz... és valaki még

Avar

A faszor harang belseje
avarsengéssel tele:
mementóval mely múltba von...

s avarok lépnek az avaron
ruhájuk tele dísszel

a szájuk avarízzel
s míg lehelik áhitattal
szél támad sírva nyargal
nyomán varjak csapongnak
végét járja a korszak...

s ők csak nézik hogy kavarul
– felül vérszín rőt alul –
az avar köröttük ... s hogy száll
a porrá lett régi oltár

Bodrog menti nyár

*(A Bodrog melléke az Árpád-korban
királynői birtok volt)*

Kuklay Antalnak

Ne zúgolódj ha szomszédod
géppel nyír füvet
ha bög láncfűrészre hogy cseng
tőle a füled

kövesd a múlt árterébe
távolodó gémet
repülj szárny-árnyékként vissza
vagy úgy nyolcszáz évet

s királynőt látsz birtokára
jönni színes néppel
csillog a sok testőrsisak
az űrnőn az ékszer

lovaik fújva lábóják
a zümmögő csöndet
(a pataki útra térve
majd feldübörögnek)

mögöttük sás visszahajlik
letört fű kinő
pulzál magára maradva
tovább az idő

Bálint Péter

Zónák, intimek és áthághatatlanok

(regényrészlet)

És ahogy a fürdőszobából felfrissülve mentem a belsőn udvarra néző, félhomályos ebédlőbe, ahol az ütött-kopott kárpitú fotelben görnyedten ülő s riadt tekintetű anyámat néztem, aki elcsigázottságomat és számára érthetetlen fürdővételemet a lappangó betegség kezdetének tartotta, eszembe jutott a helyi művészek alkotásaiból tárlatot szervező fiatalasszony, az én Annám. Maga is idegen testszagtól átítatódva ment haza, mert a szállodában, ahol első alkalommal adóztunk féktelen vágyainknak, nem lévén fürdő vagy zuhanyzó az olcsó kis szobában, csak a folyosón egy közös, szutykos és hűgyszagú mellékhelyiség, benne repedezett kagyló, papírfecnikkel s vattával telt műanyag szemetes, képtelen volt megtisztítani magát.

Az ölekezést követően, halk pihegését és saját zihálásomat hallgattam, mint tavaszi kertben a párkereső rigók trillázását, s eközben a vékony falakon túlról más alkalmi párok járandóság feletti vitája, szánalmas veszekedése szűrődött át: „...még nem közöltem a nejemmel...”, „de hát hónapok óta ígéreted, kedvesem, hogy megbeszéled vele...”, „...ne sürgess, kérlek, ne rontsuk el ezeket a ritka alkalmakat szánalmas vitatkozásokkal...” „óh, lásd be, a házasságod szánalmas, és a gyengeséged szánalmas, én így nem akarom tovább folytatni”, s az emelkedett párbeszédet átszötte egy másik szobából hallatszó Verdi-opera, a Tosca ismerős dallamvilága, mely az érzékiségnek különös bájt adott. Az egész jelenet, hogy kedvesemmel egy szállodai szobában ölelkezem, a szomszéd szobában jelenetet rendez egy türelmetlen kedves, egy másik szobában Verdi operájára történik valamifajta láthatatlan történet, filmszerűvé vált, Fellini optikájából látva a család báját. Anna elnyújtózott az ágyon; szégyenkezés nélkül kinyújtotta két karját, egészen az ágytámláig, karcsú bokájából indítva a mozdulatot, lábfejével körözött majd megfeszítette az inakat, életörömet sugárzón felsóhajtott, s köntörfalazás nélkül jegyezte meg, „Magammal viszlek haza, ágyékomban őrizve nedvedet, hogy éjjel is, amikor álmodom, azt érzem, veled vagyok, s ha felriadok, a senki máséval össze nem téveszthető szagod valóban velem lesz, az ölemben hordozlak, éjjel-nappal”, jegyezte meg halkán és örömmel. Az én megtisztulási vágyam és az ő magába rejtési vágya közötti különbség mára világossá lett előttem. Én talán valóban egyszeri kalandnak véltem légyottunkat, minek árulkodó nyomait igyekeztem hamarjában lemosni, s ha más nem, éppen ez a lefürdés, a nyomok lemosása, láthatatlanná tétele leplezte le álszent voltomat. Lemosni a szégyent, a mások által ránk hordott, fröcskölt mocskot, rágalmat, sarat szokás; szerecsent mosdatni korrupt politikusok, csalásban részt vevő, tisztességtelenül meggazda-

godott, gátlástalan sikerlovagok szoktak; s mint tudjuk, elnyomott népek szokták lemosni a diktátorok, megszállók áldásosnak éppen nem nevezhető gyalázatát. Anna viszont nedveimen keresztül az egész lényemet szerette volna magában felfogni, mint azok az asszonyok, akik képtelenek lévén teherbe esni a férjüktől, az ölelkezés után mozdulatlanul fekvé ágyukon, még órákig őrizgetik ágyékukban a szeretőjük magját, s azért fohászkodnak, hogy megfogjanak, és áldást kapjanak az áldásosnak éppen nem nevezhető tettükre. „Fa vagyok, galagonya, izzó galagonya, belőled, a táptalajból szívom az életnedveket, sókat, általad létezem és izzok. Őszi éjjel izzik a galagonya, izzik a galagonya...”. S mivel magam is kései gyermek voltam – anyám már egészen kétségbe esett, hogy nem lehet természetes módon gyermeke, s több szakorvosnál is megfordult, apám pedig az orrát lógatta, hogy fiú utód nélkül kihál a családi név, ami számára maga volt a botrány, váratlan megfogásom pedig csodaszámba ment, s örömeiben apám egy jelentős summát adott nagyapám gyülekezetének –, megértettem Anna felfogó gesztusát, éppen abban a korban volt, amikor szeretett volna megfoganni. „Fogantatott a Szentlélektől, született Szűz Máriától”, lebbent át agyamon lelkipásztorom egyik sikeresen agyamba ojtott szövegrészlete, mely felidézte bennem azt a sok-sok Jézusról készített filmet, melyek Máriája és az én Annám között, legalábbis egy időben, párhuzamot véltem fölfedezni. Erről egyetlen szót sem ejtett, én pedig a legnagyobb nyugalommal támasztottam magot benne. „Áronnak vesszeje megvirágozék”, hallottam a zsoltárt, bizonyos alkalmakkor, a csöndet kitöltötte agyamban a zene, egyházi, vokális, szimfonikus és népzene egyaránt. „Felnőtt asszonyként talán tud védekezni egy nem kívánt terhesség eshetősége ellen, mármint hogy tőlem legyen gyermeke”, gondoltam, ami kisebbfajta botrány lett volna a családomban, arról persze én nem mertem szót sem ejteni, hogy vágytam Annától egy gyermekre, úgy véltem, egy tőle megfogható gyermekben újra szárba szökhetnék, s hajtásom életerős lenne, domboldalakon lefutó viharos szélnek ellenálló büszke hajtás. Talán, utólag belegondolva, vesszőm felvirágzása csoda lett volna az ő családjában, ugyanis férje végtelen önzősége és hisztérikus természete okán egyáltalán nem szorgalmazta, hogy a közeljövőben gyermekük legyen, mintha az ő hajtása, vélhetette, elszívná erejét, tápsóit, vadhajtás volna, melyet töből kell lemetszeni, mint tavasszal a földből előszökkenő meggyfahajtásokat.

Anna egyébként is úgy maradt meg emlékeimben, mint egy szimbolikus kehely, amely felfog és befogad. „Az egyes festményeken, a Giorgione és Tiziano festette képen látható Vénusz-ábrázolások, a szüzesség és érettség, a bimbózás és kinyílás, az éteri és evilági, a vágyakozás és kielégülés, az antik eszményítés és reneszánsz burjánzás kettősségét mutatják. Ám ezen ábrázolásokkal ellentétben Monet Olympiája, Renoir és Degas fürdőző nőalakjai nagyon is hús-vér asszonyok, akik életvidámságot, derűt, földhöz kötöttséget, vérbő vágyakozást sugároznak, s fittyet hánynak az antik pózolásnak, a kínosan őrzött rendnek, ekként adva vissza

a női test méltóságát, kehelyszerűségét, amire olykor egy-egy változaton a kancsó, korsó, vagy virágcsokor utal”, magyaráztam szemérmesen piruló, a bimbózásból éppen ki- és megnyílás állapotába átlépő nőhallgatóimnak, és a lányság átváltozásának jeleit éberén fürkésző, Koréságukat értelmezni szándékozó fiúknak. A szemináriumi teremben, melynek két oldalán, a földtől a plafonig érő üveges szekrényekben papírborítójú kézikönyvek, bőrkötéses század eleji kiadványok, fóliázott ritkaságok, idegen nyelvű különlenyomatok sorjáznak; középen, hosszanti irányban, asztalok feszülnek egymásnak, mellettük kissé különc, feltűnő, hivalkodó, szándékoltan szegényes vagy éppen a nagyszülők divatját követő öltözetű hallgatók jegyzetelnek, gondolataikba merülnek, szóváltásba keverednek, divatos kifejezéssel élve diskurzust folytatnak, s én mindezt olykor kívülről, olykor felülről látom. A könyvszekrény üvegében arcok tükröződnek, profilból, metszetek, az arany metszés szabályait könnyű elmagyarázni, felismerni sokkal nehezebb a hallgatók részéről. „A matematika a felismerés tudománya, a megoldási lehetőségek, a gyors, az elegáns és bonyolult összefüggések felismerése látást, rálátást igényel”, ismételtette unos-untalan a gimnáziumi matematikatanárnő, aki, hogy mégsem rendelkezett a rá- és belátás képességével, onnan gyanítottuk, hogy ha a füzetében lévő megoldástól eltérő megoldást vázolt föl valamelyik jobb képességű osztálytársam, a belátására haladékat kért, s otthon, az egyetemi matematikaprofesszor férjével ellenőriztette a megoldás helyességét. Abban az elit-gimnáziumban, melyekben végeztem, számos professzorné és klinikai doktor felesége oktatott, olyasfajta színekúra volt a számukra, ahonnét ki sem lehetett volna robbantani őket, Gide szavával első osztályú menetjegyet váltottak a mennyországba.

Az egyik gesztenyebarna hajú lány, mandulaszemű, nyakába kötött barna arab sál, rajta széttárt szárnyú sárga lepke, kitűző, fitos orrát felhúzza rajzolgat jegyzetlapja szélére, mintha maga is egy lehetséges Vénusz-változatot vázolna föl, emlékeztetőül; az emlékezetembe vésem a pillanatot, amikor a mellette ülő fiú közel hajol hozzá, s mint szender a flox virágából a port, parfümjének illatát szívja magába látható élvezettel, suttog neki valamit, mialatt Toulouse-Lautrec táncosnőkről készített rajzairól beszélek, a kávéházi jelenetekről, a Moulin Rouge deszkáin lábukat emelgető lányokról, s azon tűnődöm, hogy kávézni hívja-e meg, vagy az aktok intim zónáira való utalásaival akarja zavarba hozni a lányt. „Trükkök, a csábítás apró, aljas, de olykor célravezető trükkjei; zavarba hozni a másikat és várni; a túl szemérmes lányok reakciójából következtetni lehet ellenállásuk fokára, a csábítás mesterségének bizonyos fokára jutott férfi, a nők szeméből olvas, a kisu-gárzás reményt kelt...”, morfondírozok magamban. Egy album váratlanul nagyot dübben a parkettán, „elnézést kérek, professzor úr, az ügyetlenségemért, jaj, istenem, de szeleburdi vagyok”, s a fészkekben szüleiket féltéken váró madárfiókák remegésével rám tekintő diáklány segítségére siet egy nyakigláb kamasz, „pancser, azért jó hecc volt!”, s fölemeli az aktalbumot, a keze fején is túlérő pulóvere ujjá-

val leporolja, teátrális gesztusokkal, ráfúj az értékes kötetre, melyből a példáimat hozom a hallgatóságom számára. „Hagyja, kérem, semmiség! – mondom –, A szeptember vége mindig a vénasszonyok nyarára jellemző meleget hozza, bizsergető meleget, szőlőszagot, szüreti mustszagot, ezen a hétfégen is meleget ígér a meteorológus, bár tévedni szoktak, a nejem kertészkedni akar, én talán olvasok a nyugszékben”, gondoltam, amíg ők ketten szerencsétlenkedtek. A borvidék, nekem, alföldi születésűnek, maga volt a titokzatosság, a varázslat, a bor által és a borban létezés ismeretlen létformája, s noha gyermekként is láttam falusi szüretet, amikor a gazdák egy-egy hektár, vagy csupán néhány sor otelló szőlőt megszedtek, a tőkét megszabadították termésétől, és a férfiak hátukra vetett puttonyukban hordták a lovasszekéren elhelyezett óriás dongahordóba a fürtöket, „gazda, volt, ahol már ittunk is”, „az a szomszédban volt” incselkedtek jókedvűen, mégsem éreztem azt az emelkedettséget, átszellemültséget, nemes tiszteletet, mint a tokaji borpincékben, az évtizedes penészfoltok és jellegzetes formájú aszúsüvegekben érő aranyszínű nedűk láttán. A Hegyalja dombjainak déli lankáin futó tőkesorok, a tufa fölötti sovány földréteg, a napfényzuhany, az évszázados megfigyelés, alázatos bornemesítés, évente megismétlődő fajta házasítás bennem a valamikori szerzetesek vegykonyhájában történő „aranycsinálási-lázt” elevenítette meg, s a név, a hozzátapadó történelmi hagyománnyal, olyasfajta nemességet sugárzott, melyben magam is részesedni kívántam, hiúságomat kielégítendő, vettem egy borpincét, hogy egy legyek, ahogy Márai mondja, a tisztességes falusi emberek között, akik semmit sem tudnak városi múltamról. A tokaji bor érzékisége és a tokaji név nemessége a létezés egy magasabb szintjére emelt, s ha eladdig kancsó számra ittam az olcsó homoki borokat vagy az erősen csersavas egri vöröseket, az érzékiség és nemesség tudatában megtanultam poharazgatni, másfajta mércével befogadni az élvezetet, és megtanultam beszélni az élvezet befogadásának és átélésének újfajta módjáról.

„Kérdés, hogy az érzékiség, a testiség hangsúlyozása nem alacsonyítja-e le a nemiség szintjére a mitikus női létformát?”, fordult társaihoz egy hallgató, fémkertes szemüvege mögött idegesen repkedett a szempillája, mint a kertes házak falán függő üvegbura körül esti fényben a lepkék szoktak verdesni szárnyukkal, s félreérthetően a vele szemben ülő lányra nézett, kinek mélyen dekoltált pólója nagyon is a szemvonzó testiségét hangsúlyozta. A félreérthető tekintetre egy gyilkos tekintet volt a válasz, majd megvető végigmérés, utálokzás és megvetés, „ha az ember a tekintetével ölni tudna” suhant át agyamon a mondás, s elképedtem, sokadjára a nők egymásra fenekedésén, azon az ősi, ösztönös, kegyetlen, ha tetszik mitikus létharcán, melyet egymással vívnak a fajfenntartás égisze alatt. „A romlás korában vajon tartható-e, s ha igen, vajon meddig az eszményített szépség fogalma?” vetette oda foghegyről egy fiú, többet sejtetve olvasottságáról, mint amennyit eladdig bizonyított a szemináriumi órákon, s hogy isne tudtam volna,

hogy vitakészsége, provokatív megjegyzése csupán elfedni akarja mulasztását, sem Platon, sem Schlegel szövegeit nem olvasta, mintha az olvasásnak az áhítata, akárcsak a borivásé, semmit sem jelentene e nemzedék számára, hiszen életünk-ből nem csekély részt kell odaszánni a különböző szövegeknek és a borfajtáknak, hogy meg tudjuk különböztetni a feledhető, a tisztességest a legnemesebbtől, melynek élvezetéhez egyaránt hozzátartozik a lemondás, a mértékletesség és folyamatos önvizsgálat. „Óh, a hallgatók olykor nagyon kegyetlenek tudnak lenni egymással, sértőn támadnak, idéetlenkedve személyeskednek, felkészületlenül vagdalkoznak, s a dolgok végiggondolása helyett a könnyebb ellenállás irányába haladnak. A szövegekben nem látják a gondolkodás alappilléreit, szerkezetét és eleganciáját, csak az olvasandó és felejtendő penzumot...”, érveltem, amikor idősebb professzor társammal beszélgettem a folyosón. „Tudja, kolléga úr, a magam részéről, minék is tagadni, jobban szeretem a szorgalmas, megbízható, egy-egy témában elmélyülő hallgatókat, mint azokat a, némely kolléga által rendkívül tehetségesnek mondott, valójában kapkodó, felületes és irányíthatatlan egyéniségeket. Csínján a jelzőkkel! Az utóbbi fajtát egyszerűen nem vagy csak nehezen tudom követni, mivel nem egyszer kiszámíthatatlanok is, ugye. Megbízom egy feladattal, s egy másikkal hozakodik elő a következő szemináriumon, mert ahhoz, úgymond, nagyobb affinitása van... Én kérem, bocsásson meg érte a világ, a hallgatónak a teljesítőképeségére, megszerzett tudására vagyok kíváncsi, s nem az affinitására vagy a hóbortos ötleteire. Ez itt, ugye, nem ötletbörze, még ha sokan így is hiszik, hanem univerzitász”, mondta felháborodottan az ókori történelmet okító idősebb kollégám, s szemüvegét a homlokára tolta, a kulcscsomójával matatott felöltője jobb zsebében. „Hiába is szidják nekem a nagyhírű egyházi gimnáziumokat, ugye, bár sok mindenért lehetne hibáztatni az irányítóikat, egy kis álságosságért, hatalomhoz dörgölözésért, nem vitás, ellenben azt senki sem vitathatja, hogy alapos tudással engedték útnak a diákjaikat. A század elején a legkisebb erdélyi vagy felvidéki gimnáziumba is olyan tanárok, valódi egyéniségek kerültek okítani, akik kifogástalan stílusban és nem akármilyen erudícióval írott tudományos cikkek sorát publikálták a legrangosabb folyóiratokban. Nézze csak meg a mostaniakat! S hát a mai hallgatók nemhogy görögül, de még latinul sem tudnak, kérem szépen még a nyelvszakosok sem! Skandalum!”

Valamikor még jómagam is megfordultam szemináriumán, s azon csodálkozunk, hogy az a fajta kortalan férfi volt, akiről lassú, szinte sétáló járása, örökösen magába feledkezése és önmagával folytatott diskurálása, erősen kopaszodó homloka, választékos, ám fölényes humort sem nélkülöző előadásmódja, egy-két jellegzetes orr- és arcfintora okán nehezen lett volna megállapítható a pontos életkora. Holott akkoriban még negyvenéves sem lehetett. Éppen Baltazár bácsikámtól tudtam, hogy ez a háború után katedrához jutott nemzedék szinte egymással versengve idézett hosszú-hosszú bekezdéseket Homérosztól görögül, Vergiliustól

latinul; egyaránt jártasnak mutatkozott a filozófiában és vallásbölcseletben, geometriában és nyelvészetben, botanikában és művészettörténetben, a tudás maga volt a létezés számukra, a létezés egy nagyon is archaikus formája, amelyik bárhogyan is fordul, sekélyesedik, üresedik ki a világ, mindig is támpont lesz. „Tanuljunk gyorsan, szerezzünk három hónap alatt nyelvvizsgát, kommunikáljuk magunkat professzionális szinten, ettől hangos a sajtó. A műveltség érdektelenné vált, felesleges fényűzéssé, s újból a kolostori cellákba és egynehány tudós magánműhelyébe szorul vissza. Médiavilág, ingyen cirkusz és szüntelen hazudozás, önámítás, csoda, kérem, ha a tudásnak, műveltségnek nincs semmi becsülete, ha senki sem akar tanár lenni, csak milliomos, vagy a közszolga helyett közpénzeket eltulajdonító politikus?” mérgelődött az öreg ókorász, ahogy egykoron becéztük. A nemzedékéből legtöbben negyven esztendősen kész tanár volt, kész a fundamentumok és azok felhasználásának, összevetésének átadására, kész a közösség szolgálatára és mások ideáinak tiszteletben tartására. „Apámat bebörtönözték a papok melletti kiállása miatt. Az új rend hívei és őrei a csuhásokat és az apácákat akarták megregulázni, az iskolákat elvenni, szocializálni, amit apám nem helyeselt, tudta, hogy a lebutítás következik. Kuss, az elitelt nem pofázik, szorul a nyakán a hurok, mondta egy smasszer a börtönben, amikor anyámmal látogatón voltunk nála, máig eleven bennem a kép, s hat év múltán láttam viszont az apámat. Megfélemlített anyámra hárult a két kamasz fiú eltartása, s mivel minden vagyonukat elvették, tandíjat kellett fizetni az egyházi iskolában, mégsem volt kérdés, hogy magam is a piaristáknál végezzek. Kitűnő tanuló voltam, s valahogy tandíjmentességet is kaptam. Érettségi után, mivelhogy megbízhatatlannak számítottam, egy gépállomáson dolgoztam, falun, két évet, így aztán munkásként vettek föl gépészmérnöknek, majd átjelentkeztem a bölcsészkarra. A hatvanas években, általános iskolában tanítottam természetföldrajzot és történelmet. Elhiheti, kolléga úr, felemelő élmény volt! Többen is tanítottunk abban az iskolában, száműzöttek és megfigyeltek, leprásként elkülönítettek. Egy végtelenül jámbor, emberséges igazgató felügyelete alá helyeztek, a nyugdíjaztatását várta, s a rólunk írt jelentéseit, mielőtt elküldte volna a megfelelő hivatalba, megmutatta nekünk. Múzeumban is dolgoztam, könyvtárban is, jókora kerülővel kerültem csak az itteni intézetbe. Sokáig hitetlenkedtem, hogy valaha is lehetséges lesz-e a számomra egyetemen okítani.” Unokaöccsétől tudom, aki felettem járt francia nyelvszakra, hogy kollégám életéből nem múltak el nyomtalanul a kitaszítottság és mellőzöttség évei. Olykor napokra bezárkózott dolgozószobájába, s nem adott semmiféle jelt magáról, pontosabban elzárkózása jelezte, hogy nem kíván érintkezni még a hitvesével sem, s hogy nagyobb nyomatékot adjon elzárkózásának, a három szobás lakásban krétával húzott egy demarkációs vonalat, még a hitvesének sem volt ajánlatos átlépni a kettéosztás demarkációs vonalát, sem a konyhában, sem a fürdőszobában, sem a nappaliban, mert elhatárolódását, megszólíthatatlansá-

gát halálosan komolyan vette. „Solus eris – hajtogatta mániákusan, a mániákus emberek hajthatatlanságával –, ezt kérem, komolyan kell venni, jogot formálok erre, senki se akarjon belépni a magányom terébe, személyességem zónájába”, figyelmeztette a határátlépőket, mert hiszen a zóna, a zónára osztás, a be- és elkerítés, a zónák közti átjárhatatlanság olyasfajta kifejezések voltak, melyek mélyen beleívódtak a kelet-európai emberek tudatába, s tudatták velük létezését határait, s azokat a mezsgyét, melyeket átlépve az életükkel kellett fizetni a határátlépési szándékukért és szabadságvágyukért. „Az ötvenes- hatvanas évek fordulóján, a falvakat járó újságíró kollégáktól hallottam, mondta Baltazár, nekem, később, hogy a parasztok százai lettek öngyilkosok a föld államosítása mellett kardoskodó agitátorok fondorlatos cselvetései, brutális bántalmazásai, éjszakai pogromjai s a földecskéjük elvesztése miatt. Ez nem volt hír, csak tény, elhallgatandó tény, ténylegesen a falusi emberek munkakedvéről és teljesítményéről tudósítottak a cenzorok felügyelete alatt a nap krónikásai. A földönfutóvá tett paraszttal együtt érző papok, tanítók, kisbírók ellenséggé váltak, aki nincs velünk, az ellenünk van szállóige értelmében, erről viszont tudósítottak, mert a hír egyben a megfenyítés eszköze volt”, meséltem az ókorász kollégának Baltazár mondatait. „Jómagam akkoriban Plutarkhoszt és Hésziodoszt olvastam, akkor alakítottam ki az első védelmi zónámat, intim és áthághatatlan zónámat, én a másfajta zónába zárt fogoly, s nyaranta visszajártam falura, szénaboglyában olvasni”, s jobb keze mutatójával megvakarta kopasz homlokát professzorom.

Emlékeim közt őrzöm egy feledhetetlen vizsgámat nála. Ötfős csoportban ültünk dolgozószobájában, ki-ki egy széken; könyvhalmok tornyosultak az ablak előtti íróasztalán, ógörög nagyszótár, Kerényi Károly német nyelven megjelent mitológiai művei, Frazer Aranyága angolul, a felkészülés alatt mögéjük bújt, megbújt, mintha egész életében bűvópatakként kellene léteznie, a megbúvása maga volt a félelem, a mások helyetti szégyenkezés, az ókeresztényi rejtekezés egy modernkori példája. Az egyik fiú, valaha általános iskolai társam, jelentéktelen, ámde öntudatos, zavarbahozhatatlan jellem, pártkönyv a zakózsebben, a mitológiáról mint a hamis tudat formájáról értekezett, légből kapott mondatokban, összefüggéstelenül, s az én kollégám, a már akkoriban is kopaszodó professzor, sápadozva hümmögött, szemüvegét a gyöngyöző homlokára tolta, idegesen felém bökött, „folytassa, kolléga úr!”, s fejét bólogatva fogadta kiegészítéseimet, ellenvetéseimet és Kerényi Koré-ról írott kötetének értelmezését. „Jeles”, bökte ki, s fegyelmezetten vettem tudomásul, hogy a mitológiát gyanakvással, ellenséges érzülettel megközelítő társamnak jelest adott, majd a folyosón, mintegy magyarázatképpen mondta, „Csak nem képzeli, fiatalember, kérem, ugyan, hogy bajt hozok a fejemre, egy ilyen, ki fog rá emlékezni, magán kívül, hogy ennek a, jelest adtam, ellenben megúsztam egy feljelentést, éppen az ön Kerényi-értelmezése miatt, hivatalból meg kellett volna buktatnom, önt, mindazért, amit mondott. Egyébiránt úgyis tudják,

bizonyos helyen, mit is mondott, nyugodt lehet afelől, hogy számon tartják, amit mondott, s egy alkalommal az orra alá dörgölik a szavait, bizonyos határokat nem lehet csak úgy átlépni!”

Valami mély letargia és az utóbbi időben egyre gyakoribbá váló bosszúság lett úrrá rajtam a karszékemben ültömben. A derékfájdalmak, lábam zibbadása, gondolataim érthetetlen és fegyelmetlen elkalandozása, a haszontalan fecsegéssel szembeni türelmetlenségem, az előttem álló feladatok gyakori számbavétele és fölülrírása, az öregedésre irányították a figyelmemet. Sosem szüntem meg nyitott lenni hallgatóim véleményére, „higgyék el, kérem, nem tudnak olyan szemérmességet mondani, hogy egy-két átvezető mondattal helyre ne tegyem mondanivalójukat”, mondta az ókorász kollégám, egykori tanárom egyik szemináriumunkon. Örökösen helyre tenni kényszerültünk a hallgatóink tudatában megrögzült, képzeletüket bénító hazugságokat, „Kizökkent a világ, ó, kárhozat, hogy én születtem helyretolni azt!”, a történelmi, filozófiai, esztétikai, irodalmi hazugságokat, melyekkel az elévülhetetlen bűneiket, vérvádjaikat, internáló gazságaikat, áldozataikat arccal a földnek elvermelésüket, emberbutító elméleteiket elleplezni vágyók menteni akarták tetteiket, s az évtizedek alatt nem is akármilyen fokra jutottunk a helyzetétel gyakorlásában, arányosan a hazugságokat gyártók és örökösen felújítók teljesítményével.

S ha olykor akadt olyan hallgató, aki figyelmemet felkelteni iparkodott egy újonnan megjelent könyv iránt, egy lehetséges témát vázolt föl előttem, saját egykori betűfalásomra, kimeríthetetlennek hitt erőmre visszarévedve, egyetértő mosollyal, hálásan tekintettem rá, de már kezdtem sejteni, hogy a magam táplálta régi tempót nem bírom tartani, akár közel húsz esztendeje szimfonikus zenekarban trombitáját fúvó fúvós, képtelen vagyok bizonyos regiszterben megszólaltatni a hangszeremet, kitarítani a hangot és megtartani a tempót, noha ezt a tempóvesztést hiúság ezt nem engedte beismerni. „A fejemben megszólal a hang, de az ajkam, az ajkam és a tüdőm, a bagótól ziháló tüdőm, egyetlen szálát sem szabadna, nem engedelmeskedik, a saját szólamtársam panaszt be a zenekarvezetőnél, a dirigens pedig, kinek az évtizedek óta szólamtársam szintén besúgott, s akinek széles nyelvcsapással hízeleg, hogy a szólamvezetőségét megtartsa, holott neki is gondjai vannak a hangok képzésével, kitétt a zenekarból”, mondta egy zenész ismerősöm, akinek képessége multával a karrierje tört ketté, s ivásnak adta a fejét. „Másokkal is előfordul, mégsem tartja reménytelennek a jövőt, ha más nincs, elmegy tanítani, zeneiskolába, sosem volt kitarítása, magát siratta egész életében, most igazolva látja önsiratását, mulatságos és egyben szánalmas, szánalmas, hogy a családját bünteti, barátait okolja és önmagának feloldást ad, az italozás közben”, mondta egy zenésztársa, aki meghitt viszonyt ápolt hitvesével. Noha tudott e viszonyról, nemtudást színlelt, mert kifizetődő volt, esténként a másik fizette a kocsmaszámlát, s amíg lerészegedett, egykori tudásáról szónokolt, mestere volt az önsajnálatásról és önáltatásról szóló szónoklatoknak.

Az ötvenhez közeledve, a szépről egyre inkább a végletekig letisztult forma, a hi-
valkodásmentes egyszerűség, a dolog belsőjéből áradó nyugalom, a sejthető har-
mónia és érettség jutott az eszembe. Ám a belátás korát meghazudtolva, egyfajta
megfélékezhetetlenül rám törő vágyakozás kerített hatalmába, ha egy Renoir-féle
szirmait bontakoztató lány, érett fiatalnő közelébe kerültem. A bőröm lúdbőrözni
kezdett, akár a hidegrázás idején; szédültem, s olyasfajta gyengeséget éreztem vég-
tagjaimban szétterjedni, mint amilyet a reménytelennek tűnő erőfeszítéseimmel
szembesülve szoktam, az önfeladás idején, „elvesztem, veszett fejsze nyele, fejszé-
met vágtam, kemény fába, fába szorult féregként nyüszíték”; szédültem, akár egy
pohár jófajta szilvórium felhajtása után, „már egy-két pohárka is elég, hogy hülye
legyek, kötekedős, világgal perlekedő”. A kezemben az inak megfeszültek, görcsbe
rándultak, majd elernyedtek, s az ideges reszketés láthatóvá vált, ahogy rágyújtot-
tam a szivaromra, „a dohányzás halált és impotenciát okozhat; bűdös a szivarod;
a szar bűdös, a szivarnak illata van, mondta a nagyapám”, mondtam a feleségem-
nek, aki inkább csak védeni akarta az egészségemet, sem mint nyafogott volna a
füstfelhő miatt, már semmiért sem akart szemrehányást tenni nekem, „a szeretet
nem más, mint együtt megöregedni és megszokni a másik rigolyáit, mondta a
nagyapád”, emlékeztetett nagyapám bölcsességére. Öreges ízületi bántalmaknak
is felfogható volt reszketésem, „hulló nyárfalevél reszket az őszi szélfuvallatban,
a kökényt és a csipkebogyót megcsípte már a dér, a fenyőfák alatt és az elszáradt
fűben rizike gomba búvik”, hallgattam a nejem, amikor a hegyi ösvényen bandu-
koltunk, s felrémltet, látva kezében a pásztorbotot, a feje köré tekert sálat, nehogy
megfázzon, hogy harminc évvel ezelőtt is éppoly metaforákban beszélt, magam-
hoz húztam egy farakásnál, harminc évvel ezelőtt, és szenvedélyesen öleltem,
ahogy most Annát ölelem egykori ölelkézéseim emlékét felidézendő. „Ráfeszített-
tünk a lét forgó kerekére”, mondtam a nejemnek, s éppoly reszkető kézzel nyúltam
az inge alá, mint harminc évvel később az Annáé alá; „Szép a tavasz és szép a nyár
is, de szebb az ősz és legszebb a tél, annak, ki tűzhelyet, családot már végképp
másoknak remél”, mondta ő nekem fiatalkorunk józanodást serkentő versének
utolsó szakaszát, s képzeletben eljátszottuk a jövőnket. A józan gondolkodást, a
jól követhető érvelést és tudatos önfegyelmézést egyszeriben felváltotta a képzelet
szertelen játéka; láttam az érett fiatalasszonyt, tudtam, hogy megérinthetetlen,
hogy nem szabad megérintenem, eszembe sem juthat megérinteni, lelki szemeim
előtt mégis vitustáncot kezdett járni, vibrált körötte a levegő, magnetikus vonzal-
mával delejezett, Anna s megannyi másik, s mintha valamiféle kábítószert vett
volna be, légies könnyedséggel lépett ki öltözékéből, az ismétlődés révén mindig
más ruhadarabbal kezdve a vetkezést. Anna szédülete. A zónák csöndje, a tiltott
zónák határmezsgyéjén feszült, halálos csönd.

„A magam részéről, úgy hiszem, Rodin *Szép fegyverkovácsnéja* szebb, mint
Renoir akármelyik fürdőző nőalakja”, hallottam egy szerényen háttérbe húzódó

fiútól a szemináriumon. Az utóbbi időkben Ensor expresszionista festményei, a *Csontvázak a műteremben* és a *Melegedni vágyó csontvázak* látomásos világa, a széthullás, az enyészet, az önfelszámolás kegyetlen előrevetítése, tulajdon önmagunkra a halál birodalmából visszatekintés illúziótlansága, együttesen jelenítették meg azt a belső vívódást, melyet éjjelente átéltem. Ám a közelmúltban, ahogy a depresszióból kikerülő festő palettája meg- és kivilágosodik, Delvaux nagy műgonddal megkomponált, narcisztikus hajlamú mezítelen nőket megjelenítő, a bartóki concertók tónusát megszólaltató festményei háttérbe szorították Ensor szívszorító hatását, s fölidézték azt a bennem bujkáló érzékiséget, mely örökösen a lelkem mélyén honolt, örvényként magával rántott, s női végtagok vonaglását serkentette. „A diktatúra kialakulására jellemző, hogy a politikusok egyre kevesebbet foglalkoznak az emberek mentálhigiéniájával”, mondta pszichológus barátom, „az emberek ma túlélni igyekeznek, túlélési stratégia híján, sem a kormánynak, sem az embereknek nincs túlélési stratégiájuk, kevés mesét olvastak”; s mintha magam is túlélni igyekeztem volna az öregedés okozta szorongásokat, belevetettem magam az olykor kies, klasszikus tájban magukat mutogató fiatal nők, máskor filmbeli díszletek: ókori épületek közt, márvánnyal kövezett utcákon hívogató nők álombéli jelenetébe, hogy Delvaux driádjainak érzéki szépségében fölolvadjak, s megvilágosodjak.

Részlet a szerző készülő Hangok című regényéből.

Juhász Csilla illusztrációja

Dénes László

Burok

Egyszer majd égbe zúdul vissza minden zápor,
Agyó, a horizontra költözik a tábor
Váradról, hol nem dallják már levét a hegynek,
Se ezreknek, se százaknak, se ama egynek.

Egyszer majd végtelenre állítom a filmet,
S addig pereg a legutolsó kocka, míglen
A legeslegfájdalmasabb, kínzó hiányok
El nem hervadtak, mint a szomjazó virágok.

Egyszer majd megírom a legvégső szonettet,
Afféle búcsúzó, lágyan ölt, modernet,
S megbántom minden, kit valaha is szerettem,
Magamra maradvá magammal, csak mi ketten.

Suta szonett

Kinek három perce sincs százezerből,
ki fontoskodva tetszeleg a placcon,
hogy miljom tonna léhát learasson,
keresheted. Magaddal kergetőzől.

Szorítja torkod s gyúri lepedődet
a felismerés: megfogant az átok.
Kezét fogod, de lelkét nem találod,
csak kérdéseket, égre meredőket.

A bizalomnak hányszor állítsz szobrot?
Meddig hiszed, hogy minden elhihető?
Hol ér véget a rózsaszín keringő?

Foszladékból köttetett, hát szétbomlott,
S nem hagyott kitörölhetetlen foltot.
Ha végül mégis, tán elkendőzhető.

Szűk Balázs

Elfordulok...

Elfordulok, hogy ne lásd
a férfikönnyet, a lassan
haladó fájdalmat, itt fönn,
Istentől és a szerelemtől távol,
a katedrális fagyott keresztjébe kapaszkodva,
mit csipkés szavakból neked
egy évszázadnyi évben emeltem
óvatos kalandorként,
boldogan lassítva az időt, mit
veled tölthettem puha kötelékben.
A kereszt már kihalásig kezem, a
vér sírva csurog a tetőn, s
nézek felfelé Istent keresve,
s te zuhanásnyi mélyen szatyrokkal
megrakodva lépdelsz megszokottan,
mindig egyedül, a bevásárlásból
otthonod felé.
Utánad zuhannék, s illatodhoz
szegődve beosonnék a nyitva felejtett ajtón,
hogy lássam utoljára mint pakolod
a hűtőbe a tejet és a sört,
teszed a pakli dohányt a pipa mellé,
hogyan tűnődsz az asztalhoz roskadva,
hogy ez a nap is meglopta
valaha könnyű lépteid, hogyan
olvasod fel századszor is békülékenyen
fiadnak a parázsló táltos meséjét, s
hogyan alszol el ruhástól az
ágyra dőlve a sárga
és magányos lámpa fényénél,
mint a napraforgó az éjszaka köntösében.
De mit is tehetnék itt fönn
Isten és te közötted, hisz
csak ennyi volt: valami szép, valami
fojtogató ünnepi eukaliptusz-füst
a Végső Álom előtt, mit
félve nekem odaadtál eltűnő Önmagadból.

Szűk Balázs

Sóhajok hídja

Szegecs –szemein folyik végig az emlékvesztett eső,
marja az októberi víz a rozsdás huzalokat,
a hat emeletnyi magas vétlen testet,
amely karneváli betoncipőben áll és figyel a várost,
ki nem érti, hogy ez itt a sóhajok hídja
mindenkinek egy pillanatra, Istentől kapottan.
Áll és megszólalni készül, mint
egy óriás őr a Walhallából, a
köd és a glóriázott tornyok fölött,
s néha a zajos szélben elfordul
számozott albatroszszárnyaival,
mint egy kétezer éves feszület, miközben
a Hold ezüstben ég, s a szabadságharcos
dundi felhők hidegen rajzanak.
Fehér dobozban – szárnyai alatt –
ott dohog az én lassuló szívem,
kulcsolt ujjaink elmondták, mit
tenni nem mertünk szemérmesen,
s már hófehér idő lettél gyönyörűen...
Megszán Walhalla őre, amikor
rám köszön harmadik emeleti üvegodúmban, s
együtt fordul két kitárt karunk a
lépcsős, meredek utca felé, mely
titkolt otthonodnak fut; a rejtett
kert felé, amely nevetésed mediterrán
illatát lebegteti; a nyújtózkodó
szoba felé, hol néha, mint
tündér-tóban, meghallod az ismerős
csobbanásokat: kérlelő sóhajaimat
a feketébe öltözött város felett...

Fecske Csaba

A szenvedő Anyegin

a hullámpocakos Néva fut
mint dolga után Anyegin
kiből másoknak csak morzsa jut
és hosszan nem ízlelhet íny
a sors kegyeltje ő mondanám
ha rávinne a szívem és a szám
hiszen megvolt a keresztje
néki is s holtig cipelte
ifjúság lángoló szerelmek
tűzéből csak hamu marad
föl se kelt már lemegy nap
a boldog percek elszelelnek
célt érni minden úgy siet
kifacsart citrom lesz szived

barátját gyászolja Anyegin
bárcsak nyugalmat találna
nyílként remeg szívében a kín
rávetül Lenzkij nagy árnya

kéklík az ödémás őszi hold
újra él és fáj most ami volt
talán az ördög csalta törbe
legjobb barátját megölte
fölmerül előtte Tatjana
alakja indul feléje
egy lépés csak hogy elérje
s rájön hogy megrézfálta álma
megcsalta sok hiú remény
mind mást ígért az elején

úgy fáj hogy lázas ifjúsága
sötét árnyékként elsuhan
súlyos tettének nagy az ára
élhetne vígan boldogan
szép hitvesével otthonában
nem kivert kutyaként magányban
ne mondd hogy megérdemelte
sebzetten vergődik lelke

Kevesebb vagyok

mágnesként rántottál magadhoz
a semmiből gyönyörűség volt a
drasztikus találkozás jó volt tudni
a legegyszerűbbet létezel érzéseim
bútorozták be az üresen kongó időt
otthon voltam veled a világban

voltunk elmém kriptaként őrzi
a mumifikálódott múltat szomorúan
konstatálom veled is kevesebb vagyok
már saját síremléked lettél kegyhely
magam maradtam tülekedő emlékek
élik el előlem az életem

Oláh András

relikviák

1. náthás reggelek

egyszer megtagadtalak
most várom jogerős ítéletedet
bár tudom: egy náthás reggelen
nélkülem ébredsz majd te is...

2. vigyél valamit

rég levedlettem magamról
megcsúszott együvé-tartozásunkat
a hideg ablaküveghez nyomom arcomat
bekötött szemmel játszom a maradék idővel
– már semmi sincs a helyén
a nap dadogó rézvöröse sem...
a számban lopott körte íze
körben néma tűzfalak
mégis arra kérlek: vigyél magaddal
valamit belőlem ha átléped
a körénk növvő tetszhalott éveket

3. vérzünk

langyosan fut végig a kés éle
a megskalpolt álmokon

elszökni vágyunk másik lelkünk elől
– megspórolni a cirógató szavakat...

a haldokló emlékeknek
nincs ismertetőjelük

4. haláltusa

ma kiestek fészükéből az álmok

„Nekem a művészet nem más, mint a szabadság formája”

Beszélgetés Földi Péter Kossuth-díjas festőművésszel, az EKF Vizuális és Művészeti Tanszékének főiskolai tanárával

Nagy öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy az AGRIA első számában egy olyan emberrel készíthetünk interjút, aki nemcsak a kortárs festészet kiemelkedő és sokak által megbecsült alakja, hanem az EKF-nek is kiváló, hallgatók és kollégák által is szeretett tanára.

– *Mit hozott otthonról? Mi az, ami életre szólóan elkíséri?*

– Az én gyermekkorom még köthető a faluhoz – és nem a mostani faluhoz – hanem a valamikori faluhoz, amikor volt a munkának becsülete, amikor a földet megművelték, amikor mindenki tudta, hogy melyik darab föld kié, minden borozda tiszta volt, mindenhol szorgoskodó embereket lehetett látni.

Az ott kialakult erkölcsiség, munkaszeretet, természetszeretet, földszeretet, növényt szeretet valószínűleg átszivárgott valahol a gondolkodásmódomba. Ebben semmi tudatos nem volt, csak nagyanyámra voltam bízva, mert anyám meg apám dolgozott, óvoda nem nagyon volt, úgyhogy mi jártuk a mezőt, egyik darab földtől mentünk a másikhoz. Nem nagy darab földekre kell gondolni, hanem nadrágszíjparcellákra, de megmunkálva, kigereblyézve, megkapálva. Megszólta a falu, aki nem művelte meg a földet. Szóval az a falu valahol a munka becsületével, az emberi tisztességgel volt átitatva. Ott nem illett a szomszéd földjéből kukoricát lopni, legfeljebb mákot loptunk mi, gyerekek, de azt is csak libalegeltetés közben, mikor szedtük az elhullott kalászt. Olyan furcsa dolog: kalászt szedni, hol szednek ma kalászokat? Szóval megváltozott a világ, de, hát ha a kérdésre kell válaszolni, nyilvánvalóan emberséget, tisztességet, családszeretetet, egymásra figyelmet. Nem lehetett úgy elmenni a földeken, hogy ne köszönjünk egymásnak. Most az utcán is el tudunk menni úgy egymás mellett, hogy észre sem vesszük, s nem csak városban.

– *Hogyan lett ebből mesterség, hogyan lett ebből művészet, ezzel az indíttatással, ezzel a munícióval? Mi kellett ahhoz, hogy ebből egy ilyen hivatás legyen?*

– Nagyon nehéz, én igazából nem tudnám megmondani. Mindig szerettem rajzolni, szerettem a képeket, azt hiszem.

Az egész gyermekkorom képekből állt. Ha egy könyvet láttam, először a képeket néztem végig. Még akkor vonatokon jártunk, és a vonatokon ott volt Egrynek a *Visszhangja*, Csontvárynak a *Magányos cédrusa*, Szőnyinek az *Estéje*, szóval én minden képet ismertem a vonaton, mert ha felszálltunk egy ilyen kocsiba, az

összeset végigszaladtam kisgyerekként. Aztán valami családi esemény kapcsán összehozott a sors bennünket egy szobrászművésszel, akit, szegénykét ott elkezdtek produkáltatni, hogy rajzoljon lovat meg ezt meg azt, s mint gyerek, lemásoltam, amit csinált.

És ő mondta, hogy milyen ügyes keze van a gyerekeknek. És ez nekem biztatás volt, s a rajzórán is mondták, hogy ügyes kezem van.

Középiskolába nem ilyen irányba mentem, bár az is megfordult ott a család fejében, hogy esetleg mehetnék én képzőművészeti gimnáziumba is, de hát minden előképzettség nélkül valószínűleg föl se vettek volna. Villamosipari technikumba mentem ehelyett. Aztán volt egy Van Gogh-album, amit a kirakatban megláttam, az volt, ami villámcsapásként ért engem. Negyedéves voltam, érettségi szünetben, akkor már rajzoltam, nagyjából a Van Gogh-albumnak az inspirációjára vagy annak az inspirációja mentén. Aztán elkezdtem olvasni művészéletrajzokat, és akkor olyan magától értetődően én kitaláltam, hogy festőművész leszek. Mint az örült, elkezdtem rajzolni. Először mindenféle felügyelet nélkül, aztán hála Istennek, jó tanáraim voltak, akik irányítottak.

– *Kik voltak a mesterei?*

– Aki legelőször tanított, Somoskői Ödön, a falumbeli rajztanár volt. Képzőművészeti Főiskolát végzett, és nagyon jó festőművész volt. Ő volt az, aki a felvételre felkészített, és ő adott egy olyan szellemiséget, ami nagyjából arról szólt, hogy én festő leszek. Ő festő volt, és nem grafikusnak, nem szobrásznak nevelt, hanem festőnek, és én ezt nagyon köszönöm neki. Aztán itt a főiskolán egy nagyon jó csapat volt, amikor idekerültünk. Blaskó János, Seres János és Nagy Ernő volt a tanári gárda. Az a hármas valahol olyan szellemi együttest adott, amiben mindenkinek megvolt a saját karaktere, de mégis együttműködve tudtak bennünket alakítani. Én egyébként Nagy Ernőnek voltam a növendéke, az ő csoportjában voltam, ő nagyon nagy figyelemmel és gondos személyiségfejlesztő munkával ügyelt arra, hogy ne ilyen egyen-művészek legyünk, hanem valahol az egyéniségünk kerekedjen ki, vagy alakuljon ki a felkészülés folyamatában.

– *Matematika–rajz szakon végzett, de az irodalomhoz is van kötődése, Marquez az egyik fő kedvence.*

– Ő volt, aki kinyitotta a szemem. Azzal a mítoszteremtő valóságglátással, amit ő csinál. Hihetetlen realizmus van benne, és közben mindig ott lappang mögötte a valóságontúlísága, annak a kis közösségnek a belső mitológiája és ettől a történet mindig átemelkedik egy kicsit, és csodával határos dolgok alakulnak.

Aztán nekem Ajtmatov rendkívül fontos volt, különösen *Az évszázadnál hosszabb ez a nap*. Ott kezdtem megérteni, hogy mi is az én dolgom a festészetben, innentől kezdve Bodor Ádám, Gion Nándor és az ugyanarra a vonulatra felépülő gondolkodásmód, amiben mindig van szűk közösség, jórészt egy falusi közösség, aminek belső drámái, belső csodái voltak, amik ezeket a műveket éltették.

És mindig volt valami olyan nagyon erős hangulati hatás, ami engem magával ragadott, ez a fajta furcsa személyesség. Ha az ember elolvass egy Bodor Ádám-mondatot, mindjárt ott van egy léggömbben, egy közegben, egy hangulatban, s ott már a dolgok szinte maguktól történnek. És ha egy képnél is van egy ilyen lehetőség, hogy van egy hangulata, akkor azon belül már a képi történet rendje egyfajta szabályozottság mentén el tud odáig jutni, hogy közvetíteni képes, hogy üzenetek formálódjanak belőle.

– *Fontos, hogy egy képet értsenek, hogy mindenki számára érthető legyen?*

– Én képelemzést tanítok, és pont az az egyik mániám, hogy a képek nagy része egy vizuális nyelven küldött üzenet. De nem biztos, hogy lefordítható. Ahogy egy zenének is a tartalma alig-alig fordítható le. De az érzetek, a motívumok, színek azok mind-mind gerjessenek bennünk egyfajta élményegyüttest, amelynek az eredményeként biztos, hogy kialakul bennem, ha nem is egy megértés, de megérezés. Egy irodalmi művet sem ugyanazzal az értelmezéssel olvasok én, mint más. A különbözőségeket, az értelmezési különbözőségeket bennünk vannak. Nyilvánvaló, egy pirosnak az élménye egészen mást gerjeszt bennem, mint másban. Kinek ezt jelenti ez a szín, kinek azt.

Az az érdekes, hogy abban a képben az összes üzenettartalom benne van, amit a néző belelát. Lehet, hogy a festő szűkrezabottabban gondolta végig, de az előzőektől élményszerű. Az az érdekes, hogy én akárhányszor újra megnézek egy Csontváry-képet, mindig kapok tőle új üzenetet. Ha megnézek egy Rembrandt-képet, újabb és újabb rétegeket tudok lehántani róla, úgy, hogy közben az eltelt élettapasztalat vagy az eltelt idő már új részletekre nyitja ki a tekintetemet. Hogy értem-e a képet, azt nem tudom, időről időre megérték belőle valamit, s időről időre segít, ha úgy tetszik, tovább élni, mert életre szóló üzeneteket tudtak kódolni. És nem kell nagyon nagy dekódernek lenni, hogy megértsem, mert nem annyira bonyolult dolog ez, csak az emberek azt mondják, hogy nem értenek hozzá. Nyilván, ha absztrakt festő, nehezebb visszakeresni, mintha egy figurális festőről van szó, bár ott is néha annyi minden el van rejtve, hogy azt sem tudjuk könnyen olvasni.

– *Szokták képeit a magyar népmese, a magyar mondakincs világához is rokonítani. Az életfa motívuma, a madarak például ezt mutatják. Nyilván ez is a gyermekkorhoz nyúlik vissza.*

– Részben a gyermekorból, meg abból a világból, ahol ennek a mesei történetnek tényleg megvolt a maga alapja, megvolt a maga csodája.

Igazából most visszamennék a marquez-i és ajtmatovi világhoz. A *Versenylo halálát* akár – ha úgy tetszik – somosi környezetben is megírhatta volna. Ahol az emberek együtt élnek a természettel, az állatvilággal, a madárvilággal, ott ez a meseiség nem olyan idegen az emberektől. Lehet, hogy a lovat eldöngetik valami jó vastag karóval, de az állatot úgy is tudják szeretni, hogy az felülemelkedik egy csomó mindenfajta közhelyes érzésen.

Úgy gondolom, hogy ez valóságalapú. Külsőségeiben lehet, hogy kicsit a mesét idézi, de ez engem egyáltalán nem zavar. A meséknek is mindig van valami tanulságuk, üzenetük. A mesét azért találták ki, hogy átemeljünk magunkat egy olyan képzeletbeli világba, ahol a jó legalább megpróbál győzni. A kiszolgáltatottság és a gonoszság is jelen van, de tud úgy szervezni helyzetet és körülményt, amelyben egyrészt etikailag válunk nyertesekké, másrészt meg azzal, ahogy átéljük a mese üzenettartalmát, s akkor kicsit azt a fajta hősieles elszántságot is megörököljük tőle, amelynek mentén tulajdonképpen le lehet győzni a sárkányt. Ha ehhez hasonlít, vagy ennek a világát idézi az, amit én csinálok, az nekem jó. Ha a gügyögést látják benne, annak biztosan nem örülök, de a népmesékre és a valódi mítoszokra gondolva, próbálok úgy képeket csinálni, hogy annak az én számomra legyen valami értelme.

Vannak minták, csak azok olyan nagyok, hogy nagyon nehéz azokhoz hasonlítanom magam, és igazán nem is akarom. Közhelyes, hogy Bartók meg Kodály milyen módon nyúlt a népművészethez, és lett belőle valami egészen kivételes csoda. Nyilvánvaló, hogy nagyon messze vagyok ettől az értéktől, de minta van, lehet a népmesékből meríteni.

És ez a mítoszvilág ott lappang vagy legalábbis ott lappangott a falusi tudatban.

– *A Kossuth-díj felhívta Földi Péterre a figyelmet, a sznobokét is és a barátokét, tisztelőket is. Ez a díj mit jelent, mennyire hozott változást az önbecsülésben, szakmai munkában?*

– Én most már ott tartok, hogy furcsamód engem ez a része inkább terhel, mert eddig nekem nem kellett ennyit foglalkoznom magammal, és tulajdonképpen ez jó dolog volt. Tudtam, hogy nagyjából mi a dolgom, próbáltam csinálni. Most egy kicsit már unom magamat. Unom azt, hogy nyilatkozom, unom végiggondolni ezt az egészet, mert közben a szembesüléssel és ezzel az egészsel eljutottam odáig, hogy rettenetesen keveset dolgoztam. Az én életem a festésről szól, és nagyon kevésbé ennek az ünnepléséről. Hihetetlen nagy élmény volt átvenni, megkapni, és egy meg nem érdemelt csoda ez. De már ezeken is túl vagyok, most már tulajdonképpen szeretném ezt a figyelmet megszolgálni, szeretnék egy kicsit túllépni, ha úgy tetszik saját magamon, és megmutatni azt, hogy érdemes és méltó volt ez az ítélet. És valami olyasmi újat mutatni magamból, amit már én sem unok, hanem szeretnék újra felfedezni magamban. Szeretném, ha ez a díj valahol ezt a szorongást már feloldaná, és vissza tudnék a munkába zökkenni, úgy, hogy nem szaggatott ritmussal történe ez, hanem, mint korábban, reggeltől estig és estétől reggelig a képcsinalás töltené ki az életemet, és nem az, hogy demonstrálok a saját „nagyszerűségemet”.

Persze nem utasítom vissza az érdeklődést, csak ahhoz, hogy az ember képet csináljon, egyrészt kifelé kell nézni, másrészt befelé. S nem nagyon volt időm, hogy befelé nézzek. Most folyamatosan napra készen kell jelen lennem itt is, ott is, s az ember kicsit dekorációként éli meg azt, hogy Kossuth-díjas lett. Nem pa-

nasz, félre ne értse, intézményesül egy kicsit. Akkor meg kell jelenni, el kell menni oda. „Mi az, hogy nem mész el?” – mondja anyám. „Neked most kötelességed ott megjelenni”, s tulajdonképpen igaza is van, csak hát az igazi kötelességem az, hogy ha tényleg adatott valami tehetség, az a képekben nyilvánuljon meg, s nem abban, hogy én most felvonulok.

– *A faluban mit szóltak a Kossuth-díjhoz?*

– A falu gyorsan megbocsájtotta. Vagy elfelejtette, vagy mi. A falu tudja, hogy Földi Janinak és Kis Icának vagyok a fia. Azt is meg szokták kérdezni, hogy festetek-e még. Ez a Kossuth díj is olyan számukra, hogy „szoktak írni rólad az újságban”, „én azt hittem rólad, hogy már régen megkaptad”. Az biztos, hogy örültek neki, de a falu hamarabb napirendre tért efölött, mint a kultúrköztudat.

– *Mikor legutóbb beszélgettünk, azt mondta, hogy ez arra is jó, hogy a tetőt sikerül megcsináltatni. Sikerült?*

– Nem sikerült. Bevallom őszintén, olyan árajánlatot kaptam, hogy a felét se teszi ki a Kossuth-díj. Ott maradt a tető most. Ezt nem panaszként mondom.

– *Mennyire számít másnak a véleménye? Például Supka Magdolna, akit a szakma igen nagyra tartott, szülői szeretettel nyilatkozott Önről.*

– Ez pontosan az a csoda. Aki szereti a képeimet, meg szereti a képeket, az meg tudja érteni az üzenetét. A kép megérzi, ha szeretik. Egy teljesen furcsa példa, hogy kint voltunk Párizsban, és sztrájkoltak a teremőrök. A megőrült turisták állandóan a fényképezőgépeket kattogtatták. A Louvre-ban egyébként nem lehet fotózni, csak engedéllyel. Ott csillogtak a Mona Lisa előtt, egy pillanatban körülbelül huszonnyolc villanást látott az ember. S az a rettenet, ami kiült szerencsétlen Mona Lisa arcára! S higgye meg, láttam rajta, hogy rettegett a tömegetől!

Ő nincs ehhez szokva, ahhoz van szokva, hogy ilyen meditatívan ránéz az emberekre, s azok visszanéznek rá.

Olyan módon elijesztették a képet, hogy meg sem érthették az üzenetét.

S ha az ember találkozik valakivel, aki olyan figyelemmel és szeretettel közelít a képhez, ahogy Manna néni ezt csinálta, akkor őneki az értékítélete, kritikája hihetetlenül fontos tud lenni. Ha valaki kívülről, egy saját maga által kijelölt pozícióból megítél, és adott esetben elítél egy vagy más szempontrendszer alapján. Magyarországon szokás politikai értékek mentén meghatározni egy műalkotás jelentőségét és eszében sincs esztétikai vagy gondolati, erkölcsi értékrendek mentén visszakeresni – akkor azt nem szerettem.

Nem szeretem, amikor politikai újságíró vagy politikai újság értékrendje mentén ítélnék akár rólam, akár másról.

Attól is rosszul leszek, ha mást szidnak. Ha engem szidnak, azt még könnyebben elviselem. De igazából nem örülök neki. Azt nem szeretem, ha nem szeretik a képeket. Ha az enyémet éppen nem, az rendben van. Magát a művészetet kell szeretni, mely olyan igazságok hordozója, mely csak abban a formában, csak abban a

helyzetben és csak akkor születhetett meg, s ezen felismerések nélkül, attól félek, megrekedünk. S itt a művészet összességéről beszélek, melyet, ha szeretetteljes figyelem övez, akkor van esély, hogy az felmutassa magát. Aki kívülről, a megítélő pózában vagy félreértett politikai értékrend mentén gondolkodik, nem fog hozzá közel kerülni. Különösen nem, ha helyette az értéktelen alpáriságot sulykolják az agyakba, amit nap mint nap tapasztalhatunk.

– *A túlzott közelség is egészségtelen távolság, mondjuk, ha egy politikai erő felkarol valakit.*

– Soha nem voltam politikailag elkötelezett művész, ugyanakkor mélyen elkötelezett vagyok a művészet tisztasága, szentsége, igazsága mellett.

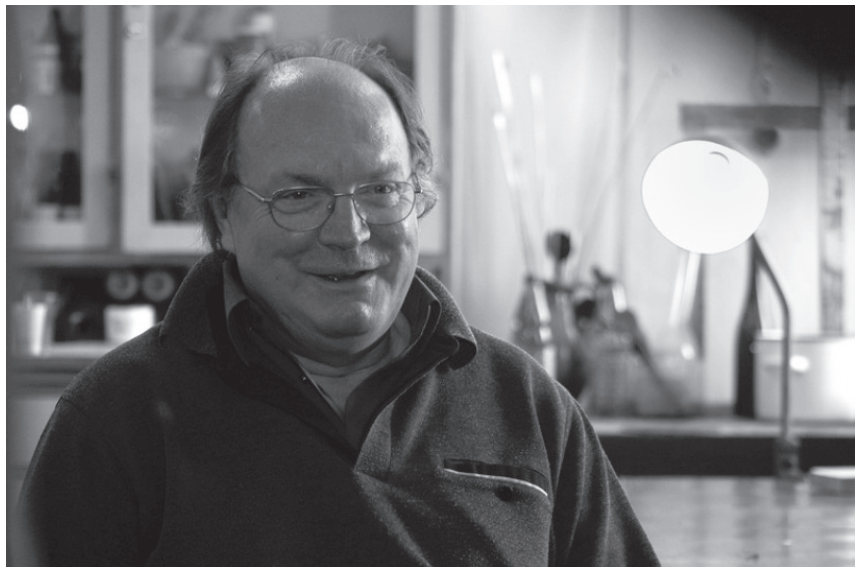
Sokszor tapasztaltam azt, hogy azok a kollégák, akik feladták a függetlenségüket és a személyiségüknek a belső szabadságát egy politikai hovatartozás demonstrálása végett, azok ideig-óráig ugyan visszaigazolást kaptak, de nem tudom, hogy megérte-e nekik.

Én nagyon tisztában vagyok azzal, hogy hova tartozom, és hogy melyik politikai oldalhoz, de ez magánügy, a kép pedig áttételesen önmagát érvényesíti.

S erre nagyon erősen és tudatosan figyeltem, mert úgy gondolom, hogy itt valami megfertőződhet, és én ezt nem akarom elrontani.

Nekem a művészet nem más, mint a szabadság formája. Erről nem szeretnék lemondani.

Bérczessy András

Posta Marianna

Az életfa

Pörög az idő. Időpörgető emberek, mint a parkolóórák. Csak azt nem tudom, én miért parkoltam épp ide. Én végtelenségig becsületes vagyok. Nagyon igyekeznem sem kell ezért. A hazugságot, az igazságtalanságot nem viselem el. Ezek a dolgok bizalmatlanná tesznek, és én nem szeretek bizalmatlan lenni. Szeretek bízni, hinni, és biztosan tudni, hogy jó ez így. Túl sok minden aggaszt: nem nagyon tudom eldönteni, merre induljak, milyen célokért, milyen eszközökkel. Ki vagyok én, milyen eszközökkel, adottságokkal lettem megáldva, megverve, miket használhatok, mik erősítenek, gyengítenek?

– Lehetsz akármilyen, az élet úgyis másnak mutat végül. – Minden jó, minden hat, amiben az ember hisz. – Majd megszokod. Állj föl! Kelj föl! – Utcahosszat ezek a mondatok törnek rám. Mások mondatai.

Mit kaptam az élethez, ha tudom, hogy a túléléshez minden eszközöm megvan? Biztos akarok lenni az akaratomban, abban, hogy jó helyen jó időben vagyok épp ott ahol, nem csupán valahol épp. Nem kiélni, megélni törekszem. Törekszem. Szeretnék megállni a saját lábaimon. Szeretném magamnak fizetni a költségeimet, bírható számlát szeretnék a sorstól. Élhetőt. Minden percben teljes akarok lenni, hogy életem minden perce teljes legyen velem.

Álmomban kaptam egy kis fát, valami cserépszerű edényben volt. Leginkább a japán kertművészet remekére, a bonszaira hasonlított. Jaj, hogy is írják? Olyan hülyeség ez a gondolatcsempészás, ez a pszichológiai izé, hogy én írom, ők olvassák, és így szépen lassan kirajzolódom én, az életem, a problémáim. Mi haszna? Az orvos azt mondta, hogy fontos minden reggel teleírnem három A/4-es oldalt, mert így távoznak a feleslegek az elmémből, és újra szabad leszek, és minden, ami ezután keresztül áramlik rajtam, tiszta és egyszerű lesz. Szóval az álmomban ez a bonszai is amolyan egyszerű kis fácskának tűnt. Úgy emlékszem, még örültem is neki. A hely, ahol akkoriban éltem szürreális leképeződése, mintegy montázs volt Egernek, pontosabban a viadukt és a rác templom környéki résznek, és Budapestnek, ahonnan pedig a panelek és a hidak, meg persze a Duna kapott helyet ebben az álombéli városkában. Nekem ez akkor ott természetes volt: egy város templommal, templomdombbal, sok híddal, nagy folyóval. Egyik nap, amikor épp a szokásos sétámat tettem, feltűnt, hogy egy szépen megtermett fa van a rác templom mögött. Meg is lepődtem kicsit, mintha az nem lett volna ott eddig, de mivel ez, azt hiszem, senkinek sem tűnt fel, továbbmentem, és nem foglalkoztam az esettel. Az emberek vaksága fertőző. Másnap ismét megnéztem a fát. Sokat nőtt. Ijesztően sokat, mintha csak egyetlen nap alatt telt volna el körülbelül tíz év, de szép volt és ismerős. Ezután mindennap arra mentem, hogy meglessem, növekszik-e. Növekedett. Minden egyes nap, mikor úgy éreztem, az évek mennek, nő a fa,

*én öregszem; a tükör előtt ültem órákat, hogy megbizonyosodjam róla, hogy valóban az idő telik-e. Egyik nap, szokásos sétám alkalmával, újabb furcsasággal lepett meg a világ: a fa gyökere benőtte a templom falát, ami a súly alatt roskadozott; kitörtek az ablakai, a tornya elhajolt, és az emberek a reggeli miséről sikítva széledtek szét. Mindennap néztem a híreket, hátha megemlíti valaki, hogy mi folyik itt, vagy, hogy mit lehet tenni ellene. De nem, mintha mi sem történt volna. Az emberek felejtenek. Más-
hol imádkoznak. Engem nem hagyott nyugodni az eset. A fa napról napra belakta a várost, az úttesteken indázott a gyökere, a házak teteje ágbogas lett, vagy lehullott, és utcahosszat tátongtak a paneltorkok, a belvárosban hódok és emberek szaladgáltak fűrésszel, fejszével, fahasábokkal, de a fa mégsem lett kisebb, kevesebb. Számos val-
lás képviselői, fanatikusok érkeztek, hogy minden bizonnyal az Isten áldása ez a fa, ÉLETFA, végtelen, elpusztíthatatlan, eleven élet!!! A városban kitört a pánik. Most már másról se szóltak a hírek, csak, hogy itt a világvége, apokalipszis, a hidak lesza-
kadtak, a Dunát kiitta a fa. A keresztények azt mondták, hogy Isten így büntet bűne-
inkért, a babonások szerint ez maga az átok, a politika meg attól volt hangos, hogy ez
hihetetlen áldás, mert erről, rólunk beszél a világ végre!!! Én egyszerűen féltem. Úrrá
lett rajtam valami hihetetlen rossz érzés a felfordulásban. Nem is tudom, mi történt
közben, csak arra emlékszem, hogy egyik reggel jött a hír, hogy el kell hagynia minden-
kinek a Földet, mert pár nap és a fa benyeli, majd pedig a világmindenséget... Jött a
hír, hogy meghalunk. A barátaim és én soha semmiért nem hagytuk volna el a helyet,
mi amolyan süllyedő hajón-veszünk-típusok vagyunk. Már kiürült a város, mikor
egyik este fogtam a bonszaiom, és felmásztunk néhány ottmaradt ismerőssel egy még
ép panelzugba, hanyatt feküdtünk a padlón, slágereket énekeltünk, nevettünk, és csak
vártuk, vártuk, hogy maga alá temesse a világot az „életfa”.*

...És ekkor, felébredtem. Napokig nem hagyott nyugodni ez az álom. Ritkán for-
dul elő, hogy álmodnék, még erre sincs igazán idő, de, ha mégis, akkor az mindig
jelent valamit, vagy, úgy hiszem, hogy jelent. Nincs jelentősége a szavak közti rés-
nek. Szóval mindig csak arra gondoltam: mit jelenthet.

*»álmban kaptam egy fát odanőtt a templomhoz sikítva széledtek szét
nem tűnt fel senkinek felejtenek máshol imádkoznak
áldás! átok! életfa... pánik jött a hír, hogy meghalunk
álmban kaptam egy fát
ismerős volt a fa«*

Ezek a képek villództak a fejemben. Azóta eltelt pár év. Most kétezer-het-
tünk. Ötvenöt éves vagyok. Ezerkilencszázötvenkettőben én is épp egy ilyen fát
kaptam. Évek kellettek hozzá, hogy felismerjem, az emberek nem ragaszkodnak
semmihez, ha templomukból kikopik az Isten, máshol imádkoznak. Most úgy hi-
szem, csak rajtunk múlik, milyen életet nevelünk.

Lászlóffy Csaba

Csak idő

Nincs vacsora; a hold a képernyőre tévedt, bár mintha maga is érezné (a nagy világmindenség részeként?), hogy a tökéleteshez vezető út nincs sehol. Amikor még cipőm orrán sárga virágpör virított és minden kétely elolvadt a talpam alatt? De rést ütött – hová is? – oldalamba, a szívbillentyű-vitorlák közé a látatlanban védekező gének lánczemeit a fémes félelemmel egybeötvöző ébredés. Azóta nincs nyugalom, se fényár. Csak idő.

Ugyanaz a veszthely

A tétova tekintet és utak, mikor parafrázisra nem telik erőnkől, időnkől se már nagyon, ha egy-egy idegen vonal önkényesen keresztülmetszi arcunk s ágyunk, melyben az éjszakának a közönnyel hortyogó szájban megemészthetetlen súlya van. És a lerakodott por (nem a mindenségé, szent igaz) meg sem remeg már, úgy, mint réges-régen, midőn az alkimista izgatottan az ördöggel kacérkodott.

Behelyettesítések

„Ők most már emlék örökké”
(Yeats)

(Ők)

Ők azok, akik elindultak. Már-már úgy látszott, semmi sem történik velük. Megnyerni egy fogadást, elveszíteni két-három barátot; szétvert székértáborok, rémületek hómezői – szóljatok, ha még volt valami említésre méltó. Újabb és újabb maszkok veszik üldözőbe az örök hiszékenységet a világ rideg sarkaiból.

(Én)

Öreg reggel, a játszma már nem adott, ezek a kellemetlen szúrások, mintha a föld repeszeit lélegeztem volna be, egyesek szerint jobb kiöklendezni az időt, mások szerint egyenesen árulás-számba megy; kapaszkodhatok múzeum-toronyba, elefánttürelemben, toleranciába, a külső anarchia vagy saját akaratom káros nyomása alatt így is, úgy is elporladok.

Lászlóffy Csaba

Tiltott területre tévedés egy régi kéziratban

Kivizsgálhatod.

Tiltott területei a szenvedésnek, a szeméremnek. A sorsnak.

Mikor semmire sincs már bizonyíték.

Időnként még feszülten vársz; majd legyintsz.

Az utókornak – a mindenkori mércével mérő rutin(ok)osoknak s a „felelős beosztású” tanúknak – a kisujjukban van a védekezés.

Az iroda/lom szemétdombján átlépve, kapaszkodjatok meg a história meredek falába.

Habár a múlttal levertség költözhet belétek; a jövő fényesebbre sminkelhető, mint bárki tette valaha... Egyedül a jelen fölött lehet hatalma...

Nyilván annak, aki megtartotta – hogy újabb hazugságokkal ültethesse be – a tiltott területeket.

„Hazám helyett”*

„a világ konc és újra konc”

A mozdulatlanra figyelj,
mit zord égborulás fed el,
amiben egyetérténél
vele – velem! – a sejt, a vér
(mi hiányzik: idő? a hely?);

combod világít, rezdül a
felszín, talán Tusnád tava(!),
csak képzelgés: a völgy, a vár;
veszettül forgó *sohamár* –
hadak tüntével tört haza.

Mikszáth-derünk, Ady-sebünk –
ki hívta volt ki ellenünk
a vihart? mondjátok, ki volt?
Szemről a hályogot! – a bolt
úgyis bezárt, és mindenünk

odaveszett; más dönti le
erdőd (szálfának nincs helye);
botorkálj az irtásokon...
Vak? elvakult? – ne vedd zokon
nincs tanú, csak szerepcsere:

szolgálj azt, aki fejbe vert.
Ahol a nemzet térdepelt:
Világos szörnye sem hagyott
annyi kétséget, gyásznapot;
a fájdalom is fölemelt.

Idő, infantilis agyú,
párducbajszod szúr, vérszagú –
a bűn lemoshatatlanul
emléknél mélyebben lapul.
Csak áldozat van, nincs tanú.

* Rába Györgynek hatvan év után. (2007. június)

Korpa Tamás

Tolsztoj a Fellegvárban sétál*

a Tordai Tolsztoj, Lászlóffy Aladár: 70

1.
jöttél mint Máraihoz Krúdy
Máraihoz az Atlanti-óceán
készülök –mondjad– látni amint
utolsó esőből első hó lesz
egy fűszeres alvadt délután:
s a Fellegvárban szakad a hó
dermedt sínek futnak a télbe
zónaidő –baldahin hull– csak kacat
most eljön értem vagy menjek érte?

2.
eljön értem? menjek érte?
megnyílt a föld véres ínye:
Fogföld robban hova szálljak
nyelvekből az idegszálak

nyállal keverve higannyal
gnómok lesnek: a Gnóm felfal:
nyállal keverve higannyal
plátón platón riadtan vall:

lee annácska a poernósztár!
lengedezik hibbant fűszál
Fókafog a kultúrhérosz
hayden-t fal két rinocérosz

meggyricoeur-ben szindbád szeme
gondolkodik visszategye?
kelemenné körme reped:
sziklavárat vetek neked

Monszunagancs déva alatt
mészégető brigád szalad
fejtetőből mint kalácsból
kibuggyanó lekvárt mázoló

Puma-isten Porsche-isten
lengőajtón túl és innen
rezeg a lécs gyerekek tovább
kant ússza át az al-dunát

körömágyból csipegető
madár chipecet szed elő
minden hajszálon antenna
és égnek áll: meglapulna

szénsav-bordal krokodilvér
cukrozott csecsemőtenyer
vodkázgat két magnacharta:
legyen úgy ahogy akarta

bronz nyílhegyre hasad a hó
a jaguár fogszabályzó
nietzsche(n) apám nietzsche(n) jachtom
barokk hidak alatt alszom

* Ezzel a verssel köszöntjük a 70 éves Lászlóffy Aladárt.

házsongardrobe kis szekrényke
nem dobsz engem ki majd élve
lépdelsz csendes zuhanásban
ágy nélkül vagy puha ágyban

mormon mormol pizsamában
faust pancsol két tál sárban
kigyósziszben puma nyelve
lap(p)-levél hull: zsebre tette

Herceg! Voksom és Vivátom!
Gótikus the Messze lá Tom
pontifex vagy – Godot várva
pedig dogok foga rágna

pedig dogok foga rágna

3.
terepasztalon a hóleopárd
forró sárga és mandarint eszik
két prémes mancsán két úszósapka
csapkod evez és alszik reggelig

kidőlt füvek közt a kanyonban
ébred barna szandálban a szél
évszakvonó vadállatainak
int: csak álmos ő csak nem beszél

herceg valaki jár a fák helyén
és szép lassan megremeg a part
jégkockák lifteznek koktéjában:
jaj talán mégis aj tengert akart!

Juhász Csilla illusztrációja

Válogatás a 2007. június 14-én Egerben tartott Apor-émlékezés előadásából

Cs. Varga István

„Áldja meg az Isten...”

Beköszöntő

Jókai Anna barátságából, vagyis ingyen többször is remek előadást tartott diákjaimnak, egészen a tanárképzésünk – ez a reform, nem az a reform! –, oktatásügyünk tönkretételét jelentő Bolognáig. „Szív-öröm”, melengető emlék: Apor Elemér, a „legegribb költő” – Kálnoky László első mestere –, Jókai Annának, az Írószövetség akkori elnökének jóvoltából, 1992-ben a Parlamentben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje kitüntetését vehette át. Nekünk egrieknek ez rendkívül jólesett, Elemér bácsinak pedig olyan volt, mint éhezőnek a falat kenyér. Apor Elemér ezt vallotta: „hiszem a jót és vallom a szépet.” Az 1945 után kettétört költői pályájára is rávilágít: „Voltam csillagok darabja / tartó törvény törpe rabja.”

1945 után börtönbüntetést szenvedett, majd tiltott, később megtűrt ember lett hőn szeretett városában. Kálnoky a 75 esztendő Apor Elemért empatikus verssel köszöntötte, amelyben költőbarát sorsának fő okára szimbolikusan utal: „hogyan taposta el a lángot, mielőtt felragyoghatott volna igazában, egy óriás talp.” Kálnokynak „egy váratlan mozdulattal” sikerült kicsúsznia ez alól, de emiatt sose szűnő lelkiismeret-furdalást érzett: „Míntha olyasvalami volna birtokomban, aminek fele vagy harmada igazság szerint téged illetett volna meg, nem engem.” Kálnoky konklúziója: „Sosem csalódtam benned...”

Jókai Anna az Ima Magyarorszáért című, gondolatfűzésében nemzeti imánkat, Kölcsey Hymnusát is idéző, megrázó költeményben elősorolja mindazt a csapást, szenvedést, amit a magyarságnak el kellett viselnie az elmúlt évszázadban. Az „Öregisten, Nagyisten” megszólítással indított „leltár”-t refrénszerű ismétlődés, intés zárja, csendesén sugallva: a nemzetellenességnek ma sincs vége. Gondoljunk hitünk, magyarságunk, kultúránk, anyanyelvünk állapotára, keresztény és magyar műveltségünk szörnyű romlására az állítólag „veszedelmesen” „keresztény” Magyarországon. Az imavers záróakkordja, fohásza hallgattassék meg az Égben és váljon valóra itt e földön: „törvényed vezessen / hogy e kis nép oda ne vesszen / át ne lyukadjon helyünkön a térkép / serkentsd fel szolgád a Magyarok Istenét / kend meg könnyektől elhomálylott szemét / küldd le a magasból újra e véres-veres földre / tartsd köztünk szellemét most és mindörökre.”

A csak naptár szerint idősödő, csodálatos vitális erővel alkotó, lélekben mitssem

öregedő Jókai Annát, Apor Elemér centenáriumi esztendejében az emlékévé fővédnökségét is vállalta Balassi áldáskívánásával köszöntöm: „Mint sok fát gyümölcscsel, sok jó szerencsével, áldjon Isten mezőikbe!” Tartson meg minket szeretetében! Drága barátunk, Elemér bácsi az égi mezőkről bizonyára rábólint, amikor Arany Jánossal üzenem: „Áldja meg az Isten ezen a világon, / Még a másikon is, szívemből kívánom!”

Alföldy Jenő

A lelkiismeret szava

Két költő a szülőtte városból. Apor Elemér és Kálnoky László szellemi kapcsolatáról

Néhány évvel halála előtt Kálnoky László több ülésben magnószalagra mondta életrajzát Kabdebó Lórántnak.¹ A költő fölidézte ifjúkori irodalmi támogatója, a nála öt évvel idősebb pályatárs, Apor Elemér alakját. Ő Kálnoky diákoskodása idején az *Egri Népszerűség*, illetve az *Eger* című lap szerkesztője volt, és az ifjú költő néhány versét megjelentette a városi sajtóban. Kálnoky így nyilatkozott diákkori mentoráról: „Apor Elemér [...] az egyedüli ember, aki első kötetem összeállításánál segítségemre volt, akivel meg lehetett beszélni a problémákat, s aki tanácsokat adott. [...] Még most, mikor az összegyűjtött verseim számára kijavítottam néhány olyan versemet, melyek *Az árnyak kertjében* megjelentek, de a *Letépett álarco*kba nem vettem föl, mert gyengék, még akkor is eszembe jutott, hogy Elemér erre vagy arra a sorra azt mondta, hogy nem jó, és én ezt annak idején be is láttam, de nem tudtam kijavítani, s még a hetvenes évek végén is volt olyan sor, amelyet az ő hajdani tanácsa alapján javítottam ki.”

A két költő útja az 1939-es *Árnyak kertje* című kötet megjelenését követően hosszú időre elkanyarodott egymástól. Visszaemlékezésében Kálnoky hosszú éveket ugrik át: „...amikor második kötetem megjelent, már rég Budapesten voltam, ő Egerben rekedt, s akkor már nem volt vele ilyen tanácsadói kapcsolat, nem is szorultam rá, akkor már előbbre voltam a pályán, mint ő.” Kálnoky második kötete, a *Lázás csillagon* csak 1957-ben látott napvilágot, tizennyolc évvel első

¹ Az irodalomtörténész a Petőfi Irodalmi Múzeum megbízásából kereste föl a költőt. Kálnoky hangszalagon rögzített vallomása rövidített és szerkesztett változata a *Menekülő szív – Kálnoky László emlékezete* című könyvben olvasható. Nap Kiadó, 2000. Sorozatszerkesztő Domokos Mátyás, összeállította Alföldy Jenő.

könyve után. Apor Elemér pedig a világháború behívott katonájaként fogságba esett, és újságírói pályáját hazatérése után sem folytathatta. Osztályidegen, azaz polgári szellemű tollforgatóként letartóztatták, és hasonlóképpen jártak el vele, mint Kálnoky apjával, Eger 1944-ben nyugállományba vonult polgármesterével. Kálnoky István azért mondott le rangjáról ebben a vészterhes esztendőben, mert nem volt hajlandó kiragasztatni a város falaira azokat a plakátokat, amelyek „felkoncolással” fenyegették a fegyveres szolgálat megtagadóit, a bujkáló üldözötteket és rejtegetőiket. Rákosiék ezt nem méltányolták, antifasiszta szövetséges helyett a polgárt és az ellenséget látták benne, s két évig rabságban tartották az egri vár börtönében. Az idős ember megvakulva került ki a kazamatákból, s a súlyos megpróbáltatásokba rövidesen belehalt. Költő fia így idézte föl alakját 1953-as Jegyzetek a pokolban című versében: „...mintha holt apám beszélne / hűdések szájjal: »Eltemettek élve!« / Kiásták. Sorvadtt arcán ott a vád.”

Könnyen így járhatott volna Apor Elemér is. Őt azzal a koholt váddal tartóztatták le, hogy a nyilas sajtónak dolgozott. Ez azért is képtelenség, mert a politikától tartózkodó Apor Elemér katonai szolgálatát teljesítette, amikor az ő szerkesztésében még szolid szemléletű egri lap a távollétében a szélsőjobb felé tolódott. Ekkor még fiatal volt, s remek testi adottságokkal, erős szervezettel és türelmes lélekkel ajándékozták meg az istenek. Így viszonylag szerencsésen átvészelte a börtön éveket, akárcsak előzőleg a háború és a hadifogság viszontagságait, s később a segédmunkások és könyvelők sorsában osztozva sem tartotta magát elveszett embernek. 1956 őszén neki is megadatott az a tizenkét nap, amelyben ismét terveket szőhetett a szabad világról. Ezt újabb állástalansággal és öregségéig tartó költői mellőzéssel viszonzták azok, akiknek útjában voltak legfontosabb tulajdonságai, a hit, a hűség és a hazaszeretet. Sorsa minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy kis terjedelmű – bár értékekben korántsem szűkölködő – életművet hagyott az utókorra.

Apor Elemér megbecsülendő kutatásokat végzett Eger múltjáról – erről tanúskodik *Kisváros a felhők fölött* című cikkgyűjteménye. Egykori dokumentumokra támaszkodva elevenítette föl ezekben az írásaiban a városhoz kapcsolódó történelmi mondákat, a hírességekhez fűződő regéket és anekdotákat. Írói képességeiről győző meg *A csoda avagy A hangok története* című „lírai tanulmánya” is, amelyben ősi eredetű szavaink hangtani elemeit vizsgálta meg az anyanyelvétől megihletett költő módján, de a történelmi nyelvtudomány szempontjait is tiszteletben tartva. (Megjelent: 1997-ben, Egerben, a Régió Press Kft. kiadásában, F. Molnár Gabriella szervezésében, Cs. Varga István előszavával.) Regényt is írt. Olvasmányosan dolgozta fel Eger legendás hőséneket, Dobó István várkapitánynak az életét. Szellemi hagyatékának legfontosabb értékei minden bizonnyal a versek – nyolcvankilencedik évét töltötte be Apor Elemér, amikor *Pont a semmi falán* címmel kiadták összegyűjtött verseit. Tudomásom szerint ez mindösszesen a harmadik verseskötete.

Minden műfaj közül a verset tartotta legfontosabbnak, hiszen ez fejezi ki leghívebben a létnek azon tartományait, amelyekről mindig rajongva szól: a szerelmet és a hitet, ami panteista természet szemléletében is kifejeződik. Nyolcvanegy éves korában megjelent második kötetének ezt a címet adta: *Mindenütt téged kerestelek*. Szerelmes vallomásnak vagy imádságos versnek is vélhetnénk e szavakat. Azok is, de valójában ars poetica ez, vallomás a költészetéről, hiszen így végződik a mű: „[...] és mindenütt / téged fenn és lenn és mindenütt / téged, téged / téged kerestelek / gyötröm és gyönyörűségem / mindenség szívverése / vers”.

Apor Elemér költeményei közt igazi gyöngyszemek is találhatók. Nekem különösen becsesek a természetélményeiről írt versei, amelyek olykor a régi sáropataki költő, Vályi Nagy Ferenc műveit idézik emlékezetembe, például az *Óda egy vízcsepphez*. (Vályi Nagynak van egy verse a vízcseppről, amely ugyancsak óda a parányi dolgok világaról.) Máskor mintha Áprily Lajossal kelne versenyre a természetben gyönyörködő ember élményével, egyszersmind a dallamok és ritmusok bravúrjaival – főként az *Ének a csúcsról* című versére gondolok, de a magasságélmény egyéb, konkrét és jelképes kifejezéseire is. Jellemző rá az anyagtalan dolgok érzékelése, a szél, a levegő, a pára, a fény megjelenítése.

Egyik legragyogóbb művére Kálnoky László hívta föl a figyelmet, amikor hajlott korában végre versben is, prózában is alkalma nyílt viszonzni egykori pártolójának, Apor Elemérnek hozzá való jóakarátát. „[...] Az a verse, amelyet 75. születésnapján sikerült az Élet és Irodalomban közölnöm, nagyon szép vers. Ilyen verset csak jó, nagyon jó költő tud írni.” Az *Isten bárányairól* van szó. Egy régi zsoldárt idéz, az kezdődik így: „Isten Báránya, / Ki elveszed a világ bűneit”. Ugyanazért folyamodik a költő éneke is, mint a zsoldár: a megváltásért. Apor Elemér azonban nem a halálon túli, hanem a földi megváltásért fogott tollat. A kenyér magasztos fogalmát visszahozta a földi létbe, s az éhesek jóllakatásáért fohászzkodott. A megszentelt fogalmat így sem fosztotta meg rangjától. Hatalmas művelődéstörténeti hagyatékhoz tette hozzá a maga egyszeri, emberséges mondandóját. E hagyománykörbe beletartozik Krisztus csodálatos kenyérszítása, a Lukács evangéliumában található szombatnapi kalásztépés és a Miatyánk „mindennapi kenyere” Arany János *Családi körének* „madárlátta kenyere” és Rimbaud *A meghökkentek* című verse, Ady „Éhe kenyérnek” szimbóluma és még sok minden. Különösen szép a kemencében sült kenyerek és az egymáshoz bűvő bárányok hasonlóságán alapuló metafora. Így szólaltatja meg a jámbor pékmestert: „Ti vagytok az isten bárányai, / kik elveszitek a világ / legnagyobb bűnét, / az éhséget”. A vers ajánlása „s. j. sütőmester emlékezetére” szól. Svéda pékmester melleleg Apor Elemér apósa volt – a jó csengésű nevet érdemes megjegyezni Eger történetéből.

Kálnoky így méltatta önéletrajzi vallomásában a verset: a mű „[...] hatalmas távlatot nyit, mikor a pék az egész világ éhezőit jóllakatni szeretné egy kemencényi kenyérrel, amit megsütött. Majdnem szentségtörés, amit mondok, de hasonlít ah-

hoz, amikor József Attila azt írja a Mamáról, hogy »szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében«, és így kozmikus méreteket nyer a Mama alakja. [...] Ez a vers is olyan, amely az utolsó soraiban nagy távlatot kap, világtávlatot. Valami hasonlót csinált meg, szerényebb tehetséggel, mint amit József Attila lángeszűen végbevitt”. Apor Elemérnek e szép költeménye nélkül talán nem született volna meg Kálnoky László *Adósság* című verse. Az Isten bárányai lelkesítette a nyolcvanas évek elején Kálnokyt arra, hogy versben köszöntse régi barátját.

Megemlíteném, hogy Kálnokynak is van költeménye, amelyik a kenyeret szakralizálja. Az *Egy magánzó emlékiratai* satirikus ciklusában másokkal együtt földidzte gyerekkori múltjából Eger egyik jellegzetes figuráját, egy távoli rokon papot *Eretnek a századfordulón* címmel. Kisiskolásként látta a különc egyházi embert, amint furcsa szertartásként gyakorolta a könyörületesség erényét a város kóbor kutyáin: „Áll az út közepén a kis, töpörödött, öreg pap. / Hat-nyolc kutyá ugrálja körül [...] A magasba tartott kenyérszelet körül a napkorong / mintha színarany monstrancia lenne. [...] K. Ákos ajka mormol valamit, / talán latin szavakat, mielőtt a kenyeret szétosztaná / a szegény, éhező, négy lábú teremtmények között”. A költő humorérzékének ez az eretnecség színében tűnt föl utólag, hiszen az idős plébános olyan lényeket részesített a szentségben, amelyeknek a keresztény felfogás szerint nincsen halhatatlan lelkük, de ő mégsem akarta megtagadni tőlük a szentséges szolgáltatást.

Volna még mondanivalóm Kálnoky László és Apor Elemér emberi és költői alkátának nagy-nagy eltéréseiről és ugyanakkor egy korántsem keskeny sávban megmutatkozó rokonságáról. Kiemelném, hogy versváltásukban Apor Eleméré volt az utolsó szó: a sors úgy hozta, hogy neki, az idősebbnek jutott a búcsúzó vers megírásának szerepe Kálnoky László halálakor. *A megírhatatlan* című sirató lírai elmélkedés arról a látszólag banális, valójában nagyon is elgondolkoztató tényről, hogy a költőknek nem adatik meg a legnagyobb tapasztalat, a halál versbe foglalása: „micsoda téma / de – megírhatatlan” – írta szomorú rezignációval Apor Elemér, a szomorúságba egy csipetnyit belevegyítve abból az önironikus félmosolyból, ami Kálnokyra oly nagyon jellemző volt. Hiszen ő játszott filozofikusan a látszólag banális igazságokkal is – például olyasmivel is, hogy senki sem írhat verset a saját haláláról, de ha írhatna, akkor is minek tenné már, hiszen holtában úgysem élvezhetné sikerét. Úgy tetszik, nem csupán a dolgok fonákját mindig meglátó, mindenben kételkedő, csupa irónia és olykor vitriolosan satirikus, műfordításokon edzett Kálnoky tudott egész lelkével ráhangolódni Apor Elemér költői egyéniségére, hanem a hívő és rajongó, nehéz sorsában is mindig reménykedő, a teremtés csodáin vallásosan csüggő Apor Elemér is képes volt megzengetni Kálnoky húrjait.

Kálnoky *Adósság* című versének legfőbb érdekessége – nekem legalábbis – a két sors mérlege és a kettejük művészsorsához fűződő, különös életfilozófia. Tartozásról vall, amely enyhe, de feloldhatatlan szorongással tölti el a költőt a kései

törlesztés közben is. Arról elmélkedik, hogy az idő „úgyis egybemossa a kudarcot és a sikert”, mármint Apor Elemér sikerének elmaradását és a Kálnoky életében, ha csak öregkorában is, de kétségtelenül megérkezett elismerést. Így szólal meg Kálnoky lelkiismerete: „[...] mintha tiltott cselet követtem volna el, / nem szűnik a lelkifurdalás. / Mintha leszüreteltem volna / a más gyümölcsét titokban. / Mintha olyasmi volna birtokomban, / aminek a fele vagy harmada igazság szerint / téged illetett volna meg, nem engem.”

Ha ez jókora „költői túlzás”, akkor – érzésem szerint – azért beszél így Kálnoky, mert ő is ízlelte a hallgatás keserű, hosszúra nyúlt éveit. S amikor helyzete kedvezőbbre fordult, nem volt nehéz elképzelnie, milyen lehet a teljes elszigeteltség és visszhangtalanság. Versében a szenvedés mély ismerete bújik meg, amely megduplázva hitelesíti azt a lelki jelenséget, amelyet a lélektan empátiának – együtt-érzésnek, érzelmi azonosulásnak – nevez.

Szentesi Zsolt

Tisztelgés a költőtárs előtt

Kálnoky László: Adósság

A hetvenöt éves Apor Elemérnek

Mennyire fáj, milyen kevesen ismernek téged
szülővárosunk határán túl! Mennyire bánt
a nehezen leróható adósság, első tanácsadóm,
akihez késő délutánonként jártam valaha
az egri Líceum földszintjén, az ilyenkor már nyugodt
szerkesztőségbe, hiányos önbizalommal és leküzdhetetlen
becsvágygal, véleményért, biztatásért.
Sosem csalódtam benned, aki annyira jó és türelmes
voltál, akinek csak az én szememmel látható keze nyoma
ma is ott van első kötetem számos darabján.
Mennyire bánt a mulasztás, még ha szigorúan véve
nem is vagyok hibás, amiről egy kicsit te is tehetsz.
Bárcsak lettél volna erőszakosabb, követelőbb!
Nem, nem! A túl szelíd ember nem tudja megvédeni
érdekeit a tülekedő, harcos világban.
Barátai sorsára hagyják idegenebb,
de sürgetőbb ügyek miatt. Lemorzsolódnak az évek,

kihullnak markunkból a fényes kavicsok
 vagy gyöngyszemek. Akadályok állnak utunkba.
 Labirintusba tévedünk előbb-utóbb, zezzugos
 barlangba, ahol a szerencsés kutató
 tíz körömmel, vérző ujjhegyekkel kikaparja
 a keskeny átjárót. A másik csüggedten leül
 egy kőre, és így várja az időt,
 mely úgyszólván egybemossa a kudarcot és a sikert.
 Nem mozdul a földindulás jöttére sem,
 hiszen egyképp beborítja az omlás
 a küzdőt és a tétlent,
 a lázadót és a legyintve belenyugvót.
 Nem alakult ünnepi köszöntővé ez a vers.
 Talán nincs is mit ünnepelni.
 De változatlanul nyomaszt a tartozás, amit
 le kell rónom, aminek ez a vers csak
 türelmetlen előfutára. Bárcsak találnék szavakat,
 elmondani, hogyan taposta el a lángot,
 mielőtt felragyoghatott volna igazában,
 egy óriási talp. Láthattam fejem fölött
 a mindnyájunkat fenyegető balszerencsét
 nemegyszer én is. Nekem sikerült
 egy váratlan mozdulattal kicsúszni
 árnyéka alól. De mintha tiltott cselet követtem volna el,
 nem szűnik a lelkifurdalás. Mintha leszüreteltem volna
 a más gyümölcsét titokban.
 Mintha olyasmi volna birtokomban,
 aminek a fele vagy harmada igazság szerint
 téged illetett volna meg, nem engem.

Régóta tudott biográfiai tény, hogy a két egri költő, Apor Elemér és Kálnoky László már fiatalon, a harmincas években ismerte egymást, s a kölcsönös rokonszenv és tisztelet annak ellenére megmaradt, hogy az utóbbi 1941-ben Budapestre költözve elhagyta szülővárosát, az előbbi pedig egészen 2000-ben bekövetkezett haláláig itt élt. Azt is tudjuk: míg Kálnoky – dacára a szinte folyamatosan fújó kultúrpolitikai ellenszélnek – a *Nyugat* ún. harmadik nemzedékének jelentős alkotójává emelkedett, s műfordítóként is maradandót alkotott, addig Apor Elemér sajnos nem mondhatott magának ilyesfajta (el)ismertséget; már csak azért sem, mert emberi/egzisztenciális, illetve költői pályája a háború után a koholt politikai vádak, a börtönévek, a megtúrtság és a mellőzöttség miatt tragikusan kettétört. Művészként hosszú időre elhallgatott.

Az *Adósság* című költemény címe valamiféle tartozásra utal, ám hogy ez milyen értelmű, irányultságú (ki tartozik kinek?), mióta áll ez fenn, leróható-e – ezt illetően a képzett főnév nem ad semmiféle információt, már csak erőteljes személytelenségből, ténymegállapító jellegéből fakadóan sem. A műben a cím után olvasható ajánlás („A hetvenöt éves Apor Elemérnek”) maga is jelzi a tiszteletadást, a főhajtást közvetlenül kiváltó élményhelyzetet, azaz a biográfiai tény: Apor Elemér hetvenöt éves, vagyis a mű 1982-ben íródott. Az ezen ajánlásba emelt Apor családnév pedig azt teszi egyértelművé számunkra: Kálnoky nem elsősorban az ismerősnek, az (átlag)embernek írja/ajánlja versét, akit – mint tudjuk – Kapor Elemérként anyakönyveztek, hanem, választott művésznevének megnevezve, a költőhöz, a költőtársához. Azaz – legalábbis most, e műben, e mű erejéig – elsősorban művészként áll előtte a több évtized óta ismert egyén, a költő szól a költőhöz.

Az alkotás első mondata egyszerre egy fájdalmas érzelmeket megszólaltató/kimondó tényközlés, ugyanakkor egy közvetett odafordulás, szinte megszólítás. A rezignált szomorúság, a fájdalom oka sajátos módon a megszólított (téged) „szülővárosunk határán túl”-i ismeretlenségéből fakad. Vagyis a beszélőben meglévő negatív érzelmek nem saját helyzetéből, esetleg az őt ért negatív hatásokból fakadnak (ami egyébként meglehetősen gyakori a lírában, mint efféle érzelmeket kiváltó élmény), hanem a másik, a beidézett költőtárs pozíciójából, az órá vonatkozó hiányból, ismertsége hiányából. A vers lírai énje átérzi és átveszi a társ élményhelyzetét. Egyszerre beszélhetünk itt behelyezkedésről és az érzelmek egyfajta önmagába transzponálásáról, saját magába történő átvetítéséről. E fájdalom nagyságát jól mutatja s egyúttal megemeli a „mennyre” fokozó mellékértelmű, felkiáltást magába sűrítő (szófajváltáson átment) indulatszó, mely azzal, hogy a mű első szavaként szerepel, a rákövetkező lexemával (fáj) együtt megadja az egész alkotás hangulati alaptónusát. (A felkiáltójel a mondat végén tovább fokozza és kiemeli egyrészt a nagyfokú affektív telítettséget, másrészt a felkiáltó jelleget. A lírai én emellett nemcsak fel-, de rá is kiált a vers olvasójára, közvetetten mindazokra, akik nem ismerik a beidézett társat – ezzel pedig közvetetten konatív [felszólító] funkciót is nyer a mondat: Eddig nem ismertétek, ismerjétek meg!) A „mennyre” szó nyomatékosításképp a következő mondat elején is ott található („Mennyre bánt...”), azonban a „bánt” lexéma nem pusztán a „fáj” szinonimájaként értelmezhető. Ennél már többről, illetve másról van szó: a versbeni én valamiféle önvádja, önmaga hibáztatásának gesztusa is kiolvasható belőle. Ennek oka pedig a már a vers címében is megjelölt „adósság”, ami itt kezd konkretizálódni: a lírai alany adósságáról van szó a megszólítottal, a beidézettel szemben, aki itt az „első tanácsadóm” szókapcsolatban jelenik meg. Már a korábban szereplő, az első sor végén olvasható „téged” egyes szám második személyű személyes névmás (tárgyas alakja) is egyértelműen mutatta: a megszólító és a megszólított, a beidéző és a beidézett (itt most az ajánlásban történt konkretizáló névmegjelölés következtében irodalomtudományi fenntartások nélkül megnevezhetjük a két személyt: Kálnoky László és Apor

Elemér) közt közvetlen, személyes kapcsolat van. Az „első tanácsadóm” e szívélyes viszonyt teszi még egyértelműbbé (különösen az egyes szám első személyű birtokos személyrag/-jel révén), egy új, addig ismeretlen aspektusra is ablakot nyitva: a születésnap köszöntőt mondó/író Kálnoky számára az ünnepelet nem pusztán jó ismerős, akár barát, de – amint erről az ajánlásban szereplő megnevezés kapcsán már szóltam – itt most sokkal inkább költő(társ). Méghozzá olyasvalaki, aki annak idején – s ez a harmincas évek, nagyjából mindkettejük lírikusi indulásának esztendei – segítségére volt alkotónknak, iránymutatással szolgált, „tanácsokat adott” neki. S hogy itt valóban költői-irodalmi tanácsadóról van szó Apor Elemér személyében, azt a következő sorok teszik még bizonyosabbá: a „Líceumba”, a „szerkesztőségbe” járt az alig néhány esztendővel fiatalabb szárnypróbálgató költősiheder, „hiányos önbizalommal és leküzdhetetlen / becsvágygal, véleményért, biztatásért”. Tudhatjuk: a Líceumban, annak földszintjén volt akkortájt az *Egri Újság*, majd az *Eger* című lapok szerkesztősége, melyeknek Apor Elemér volt a redaktora. Kettejük közt – amint ezt az imént idézett másfél sor is mutatja – művészi-esztétikai értelemben valamiféle alá-fölé rendeltségi viszony volt, persze nem emberileg, inkább a mester-tanítvány pozitív értelmében. A pályakezdő költő(k)ben meglévő kettősségre, ambivalens attitűdre utalnak a „hiányos önbizalom” és a „leküzdhetetlen becsvágy” oxymoronos jellegű szintagmák. Viszonyuk közvetlenségét fejezik ki a „jó” és „türelmes” lexémák éppúgy, mint a „Sosem csalódtam benned” tagmondata. A szerkesztő-költőtárs ember(ies)ségét, szeretetét, tapintatát, segítőkészségét, a másik (mások) iránt érzett megbecsülését sugározzák a visszaemlékező szavak. S itt kapjuk meg végső bizonyítékát annak, hogy a „tanácsok” és a „szerkesztőség” szóelemek irodalomra, versekre (voltak) vonatkoztatandók: „akinek csak az én szememmel látható keze nyoma / ma is ott van első kötetem számos darabján.” Kálnoky ezen első kötete, *Az árnyak kertje*, 1939-ben jelent meg (nemzedéke többi tagjához képest meglehetősen későn), s alig több mint fél évtized munkáit gyűjtötte egybe. Eszerint – s ezt Apor Elemér életrajza is alátámasztja – ezen esztendők közös beszélgetéseit, munkálkodását idézik fel a költemény eddigi sorai. (Tudjuk, Apor Elemér ekkortájt volt túl első – s sokáig sajnós egyetlen – kötete összeállításán és megjelentetésén, mely 1935-ben látott napvilágot *Mindenki nagynak születik* címmel.) (Mindezekre a közös disputákra, beszélgetésekre emlékszik vissza Apor Elemér mintegy hatvan esztendővel később, amikor a következőket olvashatjuk tőle a *Kortárs* hasábjain: „Újságíró voltam, az *Eger* című egyetlen egri napilap szerkesztője. Én közöltem először Kálnoky László verseit, s kerültem barátságba vele, beszélgetőtársam lett a kicsiny szerkesztőségben.”¹)

A költemény következő mondatának kezdete még látszólag ugyanazon gondolatkörben és idősíkbán mozog, e feltevést elsősorban a szövegpárhuzam indukálja

¹ Apor Elemér: Egy különös dedikáció, amelyet később megváltoztat a szerző. Ismeretlen részlet Kálnoky László ifjú éveiből. *Kortárs*, 1994/2. 116.

és erősíti a befogadóban: „Mennyire bánt a mulasztás...” Ám a folytatás nyomán elvet(het)jük ezt az ötletet; itt már a megidézés, a köszöntés jelenében vagyunk, s az önvád gesztusa részlegesen védekezésbe illetve mentegetőzésbe, magyarázkodásba vált át („még ha szigorúan véve / nem is vagyok hibás...”). Sőt, az utolsó tagmondat („amiről egy kicsit te is tehetsz”) már inkább enyhén támadó, megrovó magatartást, viszonyulást formuláz meg (bár az egyes szám második személyűség használata következtében a reláció továbbra is közvetlen, személyes). E gondolatot és attitűdöt erősíti-fokozza a következő sor: „Bárcsak lettél volna erőszakosabb, követelőbb!” A szöveg e sorait illetően még nem dönthető el egyértelműen: a korholás, a szemrehányás a kapcsolatukra, annak bizonyos aspektusaira vonatkozik (erőteljesebb kritikára lett volna szükség a verseket illetően?), vagy valami másra, általánosabb dologra? A költő-szerkesztőhöz/-ről, a kritikusról/-hoz szól itt a lírai én, vagy az emberhez/-ről? A bizonytalanságot bizonyossággá a következő rész változtatja át, kérdéseinkre a választ ott fogjuk megkapni.

A költemény folytatásában olyannyira egyetemes érvénnyel, általános jelleggel, totalizálóan fogalmaz a versbeni én, hogy nyilvánvalóvá válik: a korholás a beidézett-megszólított emberi habitusának szól(t), a „túl szelíd embernek”. Természetesen e szemrehányás egy fordított értékhelyzetet, értékviszonyt takar, azaz az austini értelemben vett ún. egzcitív fordulatnak (nem arról beszélünk, ami van, hanem aminek lennie kellene [kedvező vagy kedvezőtlen ítélet egy magatartásról]) nevezhető e szövegformálás: az értéktelített válik látszólag értékhiányossá, amennyiben a „túl szelíd ember” képtelen arra, hogy harcoljon magáért, 'megvédje érdekeit' „a tülekedő, harcos világban”. Ezen értelemben kellett volna tehát – a fentebbi sorok tanúsága szerint – „erőszakosabbnak”, „követelőbbnek” lenni. A pozitív, rokonszenves, a humánus és az egyetemes erkölcs íratlan szabályai szerinti értékek (megértés, odahajlás-odafigyelés, „szelidség”, tolerancia, segítőkészség, a másik, a többi ember iránti tisztelet és megbecsülés – ezek szerint a költő-szerkesztő Apor Elemér domináns személyiségjegyei) így látszólag negativitásként jelennek meg: az érvényesülés, a meg- és elismertség akadályává válnak. Mindez pedig végső soron implicit módon mutatja a világ, az értékrendek kifordultságát, zűrzavarosságát, a tradicionális értékvilág tragikus eltűntét. S ezt valóban a legszelídebbek szenvedik meg leginkább: „Barátai sorsára hagyják...”, egyedül marad, rezignált, szomorú vagy épp kétségbeesett tudat- és érzelmvilággal veszi tudomásul/kénytelen tudomásul venni kiszolgáltatottságát, végletes (gyakran végzetes) magára maradottságát. Lassan odavesznek, eltűnnek a szép eszmék, a gyönyörű ideák, a lélekemelő gondolatok, az én nagyszerű tervei (mindebből – jellemző módon – épp neki, az ilyesféle embernek oly sok volt), célkitűzései a felszínre jut(hat)ás legkisebb esélye nélkül a megvalósíthatatlanság mindent elnyelő iszapjába süllyednek az esztendőök során. Kálnoky szép és szemléletes megfogalmazásában: „Lemorzsolódnak az évek, / kihullnak markunkból a fényes kavicsok / vagy gyöngyszemek.” Az ilyen ember fe-

leslegesnek, hiábavalónak érzi a küzdelmet, a harcot, „csüggedten leül / egy kőre, és így várja az időt, / mely úgyis egybemosza a kudarcot és a sikert.” Marad tehát a tompa süketség, a rezignált beletörődés, hiszen a sors, az élet már úgysem képes semmit sem adni, s ha igen, a „kudarc” és a „siker” is megkülönböztethetetlen már egymástól, amiképpen a küzdőt és a tétlent, a lázadót és a „legyintve belenyugvót” is ugyanazon vég várja: „beborítja az omlás.” A Kölcsey-féle *Vanitatum vanitas* (1823), azaz a hiábavalóságok hiábavalósága, keserűsége, reményvesztettsége, tragikuma csenghet távolról a fülünkbe. Egyértelműen mutatják e léthelyzet kiúttalanságát, a bezártságot, a leszorított létbe kényszerítettséget e versszakasz toposzai és metaforái: lemorzsolódó évek, akadályok, labirintusba *tévedés* (e szókapcsolat második eleme is jelzi, hogy ebbe mintegy akaratán kívül, véletlenül kerül az ember, kiszolgáltatottjává válva a körülményeknek), zezugos barlang, keskeny átjáró, földindulás, omlás, amik beborítanak. Mintha nemcsak a létből, de térből és időből is kiesett volna, végképp a létezés perifériájára szorult volna az individuum, aki szinte önmagát marginalizálta – ám tragikus kényszerűségből. Ennek szólt a korábbi korholás, de a lírai én azt is képes volt érzékelteni: mindezt tehát a körülmények szorítása eredményezte, illetve a személyiség beletörődő „szelidsége”. Az egyetemes emberi humánus kétségbeejtően tragikus veresége ez.

E sorok – melyek ezek szerint a mű második szerkezeti egységét adják – generalizáló és totalizáló gondolatai és nyelvi síkjai (melyek mögött ugyanakkor félreérthetetlenül ott van a beidéző Kálnoky véleménye és a beidézett Apor Elemér létsorsának tragikuma) után ismét személyesebb hangot üt meg a költemény. Az egyszerű, tömör kijelentés egyszerre foglal magába némi önvádat, ugyanakkor mentegőzést: „Nem alakult ünnepi köszöntővé ez a vers. / Talán nincs is mit ünnepelni.” Hát hogyan is lenne? Hiszen a beidézett társ élete, éppúgy, mint művészi pályája, tragikusan kettétört, az üresség, a rezignált beletörődés, mindennek kényszerű elfogadása és tudomásul vétele maradt számára az egyetlen lehetséges attitűd. Tényleg mit is lehetne ezen az egyébként szép évforduló, születésnap alkalmából ünnepelni? A kudarcot? A leszorított létet? Az ifjúkori álmok, ideák elvesztét? Az évtizedeken át tartó ellehetetlenülést/ellehetetlenítést? Az ünneplés lehetőségével, a kerek évforduló beköszöntével éppen ezért a vers beszélője nem törődik. Ami számára a lényeg, ami túlmutat mindezen, az saját viszonya a megszólítotthoz, konkrétan az „adósság”, a „tartozás”, illetve annak az őt mérhetetlenül nyomasztó valósága. Pregnánsan mutatja ezt az ellentétet (ünneplés, mely mégis elmarad, ott van viszont a „tartozás” ténye/érzülete) a „de” ellentétet kifejező kötőszóval történő folytatása a műnek („De változatlanul nyomaszt...”). A versbeni alany ezen költeményét is csak e tartozás „előfutárának” nevezi/tekinti, ezzel is kifejezésre juttatva: ezen alkotás pusztán az adósság tényének konstatálása, s semmiképpen sem az annak valamiféle lerovása. Egy vers ehhez – érzése/véleménye szerint – kevés (lenne). S felmerül azon kérdés is: Törleszthető-e ez, az ilyesféle adósság egy (vagy akár több) alkotás-

sal? Valójában nem. Hiszen visszaadható-e a régmúltban kapott segítség abban az értelemben, hogy egy hatvannyolc éves költő segít egy hetvenöt évest? Éppen az a szomorúan lehangelő, hogy nem. Az adósság ilyen értelemben örökké megmarad – nyomasztó teherként nehezede a tudatra. (Így mindenképpen helyes észrevételnek nevezhetjük Csűrös Miklós meglátását, aki szerint Kálnokyt Apor Eleméhez „a félresikeredett vidéki költősors jóvátételének vágya fűzte”.²)

Az ez után következő sorok metaforikusan azokat a körülményeket sűrítik magukba, melyek következtében a megszólított költőtárs létét/létszituáltságát az előző szerkezeti egység korábban már kiemelt toposzai tárták elének – a maguk erőteljes képiségekben: akadályok, labirintus, keskeny átjáró, leülni egy körre, földindulás, omlás. A „felragyogás” fázisát elérni/megérni képtelen „láng”, amit „eltaposott” „egy óriási talp”, a kettéhasadt emberi-egzisztenciális és költői-művészi pálya be-, illetve kiteljesedhetlenségének szomorúan tragikus toposza. Mint azt jól tudjuk, ezt volt kénytelen meg- és átélni Apor Elemér. S hogy ezt maga a verset író Kálnoky is pontosan tudta, arra közvetetten utal két idézet is. Az egyik (tulajdonképpen idézetpár) alkotónk egyik kései ciklusából való, melyben Homálnoki Szaniszlónak keresztelve magát (a Sáfrány Aladár nevű személy pedig Apor Elemér alteregója) a következőképp ír társáról: „Fölsimerte [...] Sáfrány Aladárt, a Szaniszlónál is mostohább sorsú / váraljai költőt, aki immár végleg ottrekedt / szülővárosában;” Majd másfél oldallal később: „[...] és Sáfrány Aladár, Homálnoky fiatalkori barátja, / a balsorsú költő volt jelen.” (*Homálnoky Szaniszló története* [1979–80]). A másik citátumbizonyíték jelen költeményünk folytatása: „Láthattam fejem fölött / a mindnyájunkat fenyegető balszerencsét / nemegyszer én is.” Az utolsó három szó jelzi: Kálnoky is gyakran kényszerült megtapasztalni az „óriási talp” rémét, így pontosan érzi és tudja, mit jelent ennek árnyékában létezni. Még akkor is, ha neki (legalábbis saját bevallása/meglátása szerint) „sikerült [...] kicsúszni árnyéka alól”. Itt következik azonban egy sajátos gondolat, mely egyúttal fordulat a versben. E megmenekülést a versbeli alany „tiltott csel”-ként metaforizálja, aminek hatására „nem szűnik a lelkiismeret-furdalás”. A „de” ellentétes kötőszóval történő mondatkezdés is arra utal, hogy ezt valamiképpen helytelen cselekedetnek/dolognak tekinti a lírai én. E történés következtében ő – legalábbis részben – megmenekedett attól, amit a megszólított költőtárs megélni kényszerült. Úgy tekint erre az egésze, mintha ennek lett volna okozata az ő (el)ismertsége, szemben a másik pályájának kettétörtségével, (el)ismertségének hiányával. S ezért van benne valamiféle büntudat, és itt érthető meg igazán a költemény címe: Adósság. Amit ő kapott (baráti, szerkesztői, költőtársi tanácsok, segítség), az benne kiteljesedett, beért. (A korábbi rövid reflexióra visszautalva: ezért is szinte lehetetlen a törlesztés, az adósság lerovása. Mert ez – ma már, több szempontból is – törleszthetetlené, leróhatatlanná vált.) A vers elején is

² CSÜRÖS MIKLÓS: *Pokoljárás és bohóctréfa*. Tanulmány Kálnoky Lászlóról. Magvető, Bp., 1988. 19.

megtapasztalt önvád attitűdje tér vissza: „Mintha leszüreteltem volna / a más gyümölcsöt titokban.” (A komplex metafora azért is tökéletes mélyszerkezeti jelentőségében, mert ahogyan magát az ellopott gyümölcsöt nem lehet visszaadni, akár azért sem, mert megette vagy eladta azt a „szüretelő”, úgy a valamikor felhasznált, „beépített” tanácsokat, segítségnyújtást sem – lásd fentebb is.) Úgy véli, méltatlan módon, illetéktelenül jutott hozzá több dologhoz, s ennek felismerése egyszerre váltja ki az említett önvád érzését éppúgy, mint az „adósság” mondhatni permanens, folyamatos (ezért is oly nyomasztó) érzületét-gondolatát.

Kálnoky László is sok hányattatást, méltatlan támadást, sérelmet, háttérbe szorítottságot volt kénytelen megélni emberként és alkotóként egyaránt. Ezzel együtt is képes volt azonban a XX. század második felének kiemelkedő lírikusává válnia. Éppen ezért különleges és megkapó, hogy egy ritka szép gesztussal a költőtárs, a tanítvány mélységes tiszteletével, az örök hála és az el nem múló megbecsülés attitűdjével zárja költeményét: „Mintha olyasmi volna birtokomban, / aminek a fele vagy harmada igazság szerint / téged illetett volna meg, nem engem.” (Közvetetten ugyan, de ugyanezekre utal talán az az apró filológiai tény is, hogy Kálnoky ezen alkotása az *Élet és Irodalom* 1982/12-es számában úgy jelent meg, hogy közvetlenül alatta Apor Elemér *Isten bárányai* című költeménye volt olvasható; ez az együttes megjelen[tet]és valószínűsíthetően nem kis mértékben volt köszönhető Kálnokynak. Annál is inkább, mivel Apor Elemér korábban soha nem publikált/publikálhatott irodalmi hetilapunkban.)

Az alkotás prózavers formájában íródott, így nem oszlik strófákra, s rímeket is csak elvétve találhatunk benne. A költemény így a hétköznapi szöveg, az élőbeszéd-szerűség felé közelít, ami mutatja egyrészt a megszólító és a megszólított, a beidéző és a beidézett közötti szoros, közvetlen, szinte familiáris viszonyt (s ez ráerősít az egyes szám első személyű tegező grammatikai formára), másrészt az „adósság” érzülete is perszonalisabbá, személyközelivé válik ezzel. Emellett a szövegnek így lesz egy oldottan meditatív jellege, ami a befogadóban azt az érzést kelti, mintha maga is részese lenne a töprengésnek, a lírai én belső vívódásának.

Kálnoky László *Adósság* című verse így egyszerre születésnap-i köszöntő, tiszteletadás, önvád, közvetetten pedig a leszorított létbe nyomorító külső körülmények fölötti keserű töprengés. E szituáltság tragikus módon roppantotta ketté a hajdani szépreményű költőtárs pályáját, s ugyanakkor egy ’szelid’, segítőkész, humánummal teli ember életét, nem maradván számára más egyik kései költeményének tanúsága szerint, mint a kétségbeejtő helyzet konstatálása: „Mint ó toronyban / tört harang / miben emlék / már a hang / úgy őrzöm én is / hangjaim / egy tűnő élet / romjain.” (*Mint ó toronyban...*)

Összegezésképpen pedig azt mondhatjuk: bár az *Adósság* című alkotás Kálnoky szerint „csak / türelmetlen előfutára” a lerovandó tartozásnak, kevés ennél szebb, őszintébb, szeretetteljesebb ünneplő-köszöntő sorokat ismerünk a magyar lírában.

Ködöböcz Gábor

Élmény- és érzékenységformák érintkezése Apor Elemér és Kálnoky László költészetében

Amikor témánkhoz közelítünk, nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Apor Elemér és Kálnoky László esetében rendkívül művelt, bámulatos esztétikai érzékkel bíró, tág horizontú szerzőkről van szó. Olyan alkotókról, akik ráadásul tanulhatatlan talentumokkal voltak megáldva: egészen kivételes érzelmi intelligenciával, egészséges humorérzékkel és irigylésre méltó fegyelmezettséggel rendelkeztek. Egész művészi-emberi portréjukat a visszafogott elegancia, a bölcs mértéktartás, a kisszerűségeken fölülemelkedő távlatosság határozta meg. S mindezek tetejébe – verseik, vallomásaik és a róluk szóló kritikusi vélemények alapján – nyilvánvaló szemléleti és életérzésbeli hasonlóság, esetenként pedig kísérteties azonosság figyelhető meg közöttük. A két életpálya párhuzamosságait, illetve érintkezéseit a téma legavatottabb ismerőiként számon tartott kutatók (Alföldy Jenő, Csűrös Miklós és Cs. Varga István) több megkerülhetetlen tanulmányukban és monográfiájukban bizonyították. A két költő szemléletének lényegi azonosságáról, művészet-felfogásuk, hagyomány- és értéktudatuk egyezéséről lényeglátó pontossággal és artisztikus megformáltsággal vallanak Kálnoky László költeményének sorai: „... inkább vagyok az érdektelenségben rejlő szépségnek, / semmint a szépség érdektelenségének / szomorú fölfedezője.” (*Bíbornokok és japánok*), „... És mégis csak itt érezzük magunkat / otthon. A megszokás hatalmas úr, / hatalmas mágnes ez a föld, s a költő / pótolhatatlan kincse anyanyelve. / Talán jobb lett volna máshol születni... / De élni és meghalni – itt, csak itt!” (*Északon*). Ez a szakrális emelkedettségű, sugárzó tisztaságú versbeszéd nemcsak Apor Elemér és Kálnoky László költészetének alapmotíváltságáról ad számot, hanem arról az esztétikai magatartásról is, amely az ő esetükben a magatartás esztétikáját is jelenti.

Minthogy a művészi karakter több, egymásnak is ellentmondó mozaikból áll össze, annak meghatározása sohasem könnyű. Az egyes komponenseket figyelembe vevő körütekintő óvatosság és a költői alkatra vonatkozó árnyalt fogalmazás tehát jelen esetben is alapkövetelmény. Azt mondhatjuk, hogy Kálnoky László az egzisztencializmus érzelmi alapjaival rokon, a kisemmizettség és megsebzettség bélyegét heroikus pesszimizmussal, férfias komolysággal és/vagy humorba oldott rezignáltsággal viselő létköltészetet művel, amely a huszadik századi ember alapvetően szenvedésre, reménytelenségre, istennélküliségre kárhoztatott magányát és passiójárását az elégikusság, az illúziótlan komorság, az ironia és a tragikum jegyében ragadja meg. Ez a túlnyomórészt sötét, avagy piszkosszürke színekben játszó, kiábrándultságot, de legalábbis súlyos ontológiai kétségeket tükröző lét-

élmény Apor Elemértől sem idegen, de az ő késő romantikus ösztönzésekre fegékonny verseiben a nagyobb fokú létbizalom és életszeretet oldottabb, lágyabb, szelídebb, mondhatni, pasztellszerűbb hangulatot és stilizáltságot teremt. Hozzátevé, hogy a Kálnokynál nagyon is szembetűnő baudelaire-i és parnasszista hatások alig-alig, vagy csak igen mérsékelten vannak jelen. Mindkét líravilágra jellemző viszont, hogy a létértelmezést és világalkotást „az irracionális misztika és a pragmatikus racionalizmus” kizárásával, a létbevetettség tragikus derűjével, az emocionális és intellektuális elem kölcsönös feltételezettségével, retorizáltságot is szabályozó harmonikus egyensúlyával valósítja meg.

Az elmondottak konkretizációjához az Apor Elemér és Kálnoky László közötti párbeszéd azonos élmény-, gondolat- és hangulatkörben fogant darabjai: a *Balлада egy királyról*, illetve *Az árnyak kertje* szolgálhatnak élményszerűen izgalmas adalékkul. A *Mindenki egyedül* és a *Magány* tematikai egyezésen túlmutató dialógusa szintén lényegi hasonlóságra utal. Akárcsak a Csűrös Miklós által kiváló érzékkel föltárt egyéb intertextuális természetű párhuzamok és a szövegvilágban jelen lévő tudatos vagy önkéntelen érintkezések: a *Labdajáték (Vagy lélekvándorlás)*, *Az esti árnyakban*, az *Apám*, a *Játékszerekben*, a *Folyóparti kaland*, az *Egy (vagy két) letört liliomszállban* folytatódik, és találja meg a maga teljesebb jelentését. A párhuzamként említhető példák sorát az egri, s ezen belül a családi témájú versek köréből tetszés szerint tovább bővíthetnénk.

Ősrégi tapasztalat, hogy a fölnevelő táj és szűkebb pátria a maga kulturális közegeivel és szellemi kisugárzásával óhatatlanul megjelenik a művek értékvilágában. Az Apor és Kálnoky-féle létérzékelés és világlátás olykor meglepőnek tetsző egyezései, hasonlóságai voltaképpen az útra bocsátó mikrovilág, a „selyemgubóvárosnak” nevezett egri (kisvárosi) milió életre szóló hatásával, a gyermek- és ifjúkori emlékek személyiséget determináló erejével magyarázhatók. Erről egy velem készült interjúban Kálnoky László ekként nyilatkozott: „Nem vagyok tájak költője, pedig vizuális képzet típusú ember és író vagyok. [...] Szülővárosom és tájéka is inkább képekben él bennem, mint emberekben. [...] Huszonnyolc éven át éltem ott, mondhatni, a kamaszkoromtól kezdve az állandó elvagyódás állapotában. És mégis, elkerülve onnan, nem egy nosztalgikus verset is írtam szülővárosomról. [...] Hadd említsem csak az *Időszerűtlen vallomás* vagy az *Egy városhoz* címűeket. [...] Ma már csak kevés szál fűz ahhoz a tájhoz, ahol születtem. Igaz, hogy az a néhány szál, ha hetvenéves koromig kitarzott, most már eltéphetetlen. Helyesebben: akkor is tovább élnek verseimben, ha életemnek vége szakad.”

Az egri témájú, esetleg motivikusan, avagy utalásszerűen egri kötődésű versek metaforikájában, motívumrendszerében, értékjelképeiben megjelenő élményrétegek és valóságszintek voltaképpen ugyanarra a közegre adott sajátosan stilizált és analizált költői reflexióként foghatók föl. A látomásos elemekkel dúsitott és az enyhén mitizáló eljárással megemelt, ám többször is távolságtartó iróniával, imitt-

amott szarkasztikus kacajjal szemlélt kisvárosi környezet a jellegzetesen Apor Elemérré és/vagy Kálnoky Lászlóra valló alkotó- és alakító energiák révén válik a magánmitológia hordozójává. A két értékvilág között megfigyelhető hasonlóság épp olyan természetes, mint ahogy az érzékenységformák egyediségéből következő eltérés. A kétféle valóságérzékelés azonossága és különbözősége, az Apor- és Kálnoky-vers gyakran egymást feltételező, kiegészítő és gazdagító párbeszéde maradandó esztétikai élménnyel és szellemi izgalommal lepi meg az olvasót. Ennek lehetünk részesei Apor Elemér Egert és környékét megéneklő versciklusában (*Őszi versek, Szüret, Puttonyosok dicsérete, A Hold jár bent, ezüstben, Bükki egyszertű, A szarvaskői állomáson, A Bükk csavargó útjain, Mint ó toronyban, Csend és erdő, Tarkó 960 méter*), valamint Kálnoky László Eger-élményt tematizáló versvonulatában (*Érsekkert, Völgykoporsó, Intermezzo, Időszerűtlen vallomás, Egy városhoz, A kegyelet oltárán, Az elsodortak, A nudisták bejövetele, Egy régi sörtalp paleográfiája, Bizánc*).

A felsorolt versek figyelmes olvasása egyebek mellett azzal a poétikai tanulsággal szolgál, hogy Apor Elemér az érzéki látványhoz, a szenzualitáshoz és panteisztikus szemlélődéshez fokozottan kötődő költő. Verseiben az entuziazmusra emlékeztető rajongó áhítat és átszellemültség, a szemlélet tárgyával való tökéletes azonosulás, az egzaltációval rokon érzékenységforma nemegyszer a metafizikai tapasztalat többletével jelenik meg, és avat be a szeretetelvű létezés csodájába. Az imádatig menő természetkultuszt egészséges érzékiséggel ötvöző bukolikus idill, a derűre, öröme, harmóniára orientált beállítottság teljesen természetes módon teszi Apor Elemért Dsida Jenő, Áprily Lajos és a pályakezdő Radnóti Miklós közeli rokonává. Hitvallásként olvasható költeménye (*Szerelmes vers*) a szépségnek és a költői létformának elkötelezett, a hétköznapi dolgok és apró csodák dicséretét zengő, létszerelmes költőt látatja: „... lányok félénk csókjai közt / asszonyok boldog ölében / téged / örömben és szomorúságban / téged / fenn és lenn és mindennütt / téged téged // téged kerestelek // gyötröm és gyönyörűségem / mindenség szívverése // vers.”

Ehhez képest Kálnoky László a tárgyias világérzékelés konkrétságát lételméleti – filozófiai tartalmakkal gazdagon érzett látás – és kifejezőmód felé mozdítja el, és ezáltal egész költői világvilágát a horizonttágító és távlatosító eljárásnak alárendelt metafizikai irányultságú létértelmezés határozza meg. A némileg Aranyra emlékeztető *Ars poetica* is ezt támasztja alá: „Te magad légy a költemény, / melyet hatalmával a szónak / világra hozol! Légy tömény / s elvont párlata a valónak!” Ehhez társítható egy másik posztulatív jellegű, műhelytitkokba beavató vers (*Munkamódszerül*), amely a költői létformához nélkülözhetetlen éberség és kozmikus pillantás fontosságára irányítja a figyelmet: „Úgy nézd a jelenségeket, / mint ahogy a be nem kötött szemű fogoly / látja a fákat, bokrokat, / egy pillanattal a sortűz előtt.” Ezt akár önjellemzésnek is tekinthetjük, hiszen Kálnoky valóban egyetlen

pillantással fogja át és metsző élességgel ragadja meg a látványt. Találóan írja róla Lator László, hogy megfogalmazása nem tűri a homályt, képei kemények, tiszták, szerkezete céltudatos, kimunkált. „Magát és a világot kegyetlenül éles fényben látja. Ritkán enged az ellágyulásnak.” Mindezen költői eljárások az egri témájú verseknek is fontos vivőerejét jelentik.

Kálnoky László költészetében Eger és az egriség meghatározó élményforrásként szerepel. Születésétől három évtizedet töltött itt, és Budapestre költözése után sem lett hűtlen a városhoz. Az idetartozó és fentebb már említett versek pragmatikai kontextusában a kisvárosi milió jellegzetes képei, alakjai és élményrétegei ismerhetők fel. A szülőváros emberi, tárgyi világának tematizálása, a versekben fölépülő emléktek megidézése az esztétikai minőségek sokféleségével és a hangnemek változatosságával ragadja meg az olvasót. Az elégikus-nosztalgikus emlékidézéstől a fanyarul groteszk, helyenként csúfondárosan nyelvöltögető, polgárpukkasztó és tabudöntögető reflexivitáson át az eszköztelenül pontos élőbeszédszerűséget ironikus-szatirikus futamokkal vegyítő hangvételig terjed az a partitúra, amely a Kálnoky-szövegeket egyedivé és egyszerűvé teszi. Az élménytárgyasítás hol szeretetteljesebb, hol kritikusabb, hol megbocsátóbb, hol könyörtelenebb, de mindenképpen állandó és töretlen. Az egri tematika folytonossága – mintegy a kvázi távolságtartás dacára is megőrzött hűség és ragaszkodás kinyilvánításaként – a Kálnoky-életmű egyik legvonzóbb sajátossága. Egyik konfesszionális mélységekben és spirituális magasságokban mozgó, a szakrális és profán érintkezését mutató verse (*Egy városhoz*) is erről tanúskodik: „Nem maradhattam ott örök rabodnak, / de hogy eszembe sem jutsz, mégse hidd. / Kockaköveid bennem súlyosodnak, / bennem görbülnek nagy boltíveid. [...] s a térzene, a harsogón banális, / bakák s cselédek, hölgyek és urak, / és a merev, mézsárga napsugár is, / mint egy légben maradt táncmozdulat.”

Tucatnyi vers és számos szöveghely bizonyítja, hogy a két egri kötődésű szerző hagyományos értelemben nem igazán tekinthető vallásos, avagy istenkereső költőnek, ám Apor Elemért az életörömök, életszépségek és életértékek áhítatos megjelenítése, Kálnoky Lászlót pedig a léttörvények, létigazságok és elemi létparancsok folytonos tematizálása avatja a szó legnemesebb értelmében szakrális költővé. Eltérő hangsúlyokkal és az életművön belül is változó intenzitással, de mindketten reflektálnak az európai kultúra fausti és hamleti tartalmaira. A goethei és shakespeare-i üzenetek erkölcsi-eszmei réteget érintő egzisztenciális kihívása – miszerint „a törvény alól, mely az élőket sújtja, / csak az szabad, ki magát fölülmúlja”, illetve „kizökönt az idő; ó, kárhozat! / hogy én születtem helyre tolni azt” – mindkét életműben tetten érhető, és nemegyszer felhajtóerőként, afféle írásra képesítő, inspiráló tényezőként működik. Örök emberi eszményekre figyelő, egyfajta memento mori diszpozíciót kifejező morális elkötelezettségükről egyetemes igénnyel vallanak legjelentősebb, intellektuálisan és formailag is legkimunkáltabb verseik. A lírai én legteljesebb személyes érintettségét és érdekeltisé-

gét kifejező versek közül Apor Elemértől említek néhányat: *Ballada egy királyról, Isten bárányai, Az ősz szől – a tavasz felel, Mindenki egyedül, Kodály, A megírhatatlan, Intés a most születő gondolathoz, Perazim hegyéről, Jegenyefák hollókkal, Megkötözve a percmutatón.* A poétikai, vilásképi szempontból reprezentatívnak mondható versek csoportját Kálnoky László esetében a teljesség igénye nélkül, ám a kiugró minőségre figyelve állítottam össze: *Szanatóriumi elégia, Az elveszettek, De profundis, Lángok árnyékában, Oszlopszent, Az askéta pillanata, A műfordító halála, Hérosztratosz, Hamlet elkallódott monológia, A szemtanú, Letépett álarok, Szvidrigajlov utolsó éjszakája, Hangok szólítanak.* A sokszor emblematikusnak tetsző verscímek arról is árulkodnak, hogy Apor Elemér az intenzív spiritualitás jegyében, az intim szférán keresztül törekszik az egyetemes tartalmak megragadására, Kálnoky László viszont ugyanezt gyakran a kulturális emlékezet mozgósításával, különféle szerepek, maszkok, archetipikus magatartásformák segítségével, nem ritkán a portrévers és drámai monológ komplex érzékenységformákat működtető poétikai eljárásával valósítja meg.

Kálnoky László emberként és költőként is sokat köszönhetett Apor Elemérnek. Atyai jó barátja és költőtársa iránti háláját és megbecsülését *Adósság* című versében oly módon fejezi ki, hogy a személyes kapcsolat szakmai-emberi hozadékát általánosabb tanulságokkal feldúsítva teszi az irodalmi köztudat részévé. A költemény egész partitúráját meghatározó nyugtalan közérzet, önvádként is értelmezhető lelkifurdalás, mélységes mély emberi megindultság és együttérzés néhány jellemző megnyilvánulását idézem: „Mennyire fáj, milyen kevesen ismernek téged / szülővárosunk határán túl! Mennyire bánt / a nehezen leróható adósság [...] Mennyire bánt a mulasztás, még ha szigorúan véve / nem is vagyok hibás [...] De mintha tiltott cselet követtem volna el, / nem szűnik a lelkifurdalás. [...] Mintha olyasmi volna birtokomban, / aminek a fele vagy harmada igazság szerint / téged illetett volna meg, nem engem.”

Meglehet, hogy a versbeszédet jellemző és vezeklésszerűen adósságtörlesztésre törekvő magatartás valamelyest Eger város mulasztásokból fakadó rossz közérzetét is képes kifejezni. Mindazt a kollektív mulasztást és tetemes adósságot, amelyet nemcsak Apor Elemérrel, de Kálnoky Lászlóval szemben is sikerült fölhalmoznunk. Az értékek iránti érzéketlenség és a jobb sorsra érdemesek iránti tapintatlanság elegáns malíciával megszólaltatott kritikája Kálnoky László *Bizánc* című versében is jelen van: „Szülővárosom mindig fölöttébb megbecsülte / a hírnév fényében idegenben sütkérező szülőtteit, amit én is / a saját bőrömmön tapasztaltam.” Végső kommentárként álljon itt egy csendes, de határozott kívánság: ha már idejében nem sikerült, méltó és igazságos lenni, ha legalább utólag fölnőnének a feladathoz és némi erőfeszítéssel megpróbálnánk átlépni a saját árnyékunkat. Ezáltal a legjobb egri hagyományokat követve lehetnénk hűségesek Apor Elemér és Kálnoky László testamentumához.

Lipcsei Márta

Az élet dicsérete*

Dsida Jenő (Kalendárium szonettekben – Augusztus)

Lám, most e délben, mint a renyhe, holt só
terül szét ringó tengerek vizében,
úgy oszlom én is szét e versben éppen
és gonddal mondom: tán ez az utolsó.

Nagy ideje, hogy csupa könnyű, olcsó
ígéim vannak, árnak ellenében
nem úszom már és néha – néha szépen
mondom magamban: várhatsz még koporsó!

Csak hallgatom a lomb meleg neszét
s az árnyas fákat bölcsen megmosolygom:
a tölgyet, hársat, bükköt, gesztenyét –

a forró nap vidáman vagy borongón
nagy, tiszta békét csurgat szerteszét...
Mégis csak jó e vénhedt, lomha bolygón!

1

Lám, most e délben, mint a renyhe holt só
fény- árny osztás alatt a szív még bódul
tiszta levegőt vesz, s lassan betódul
a semmi ritmus s a pokol folyosó

De úgy tűnik, hogy az okság – morzsák
az örökség, nem várt fölény dobol
túlélés mód, öröm, bánat honol
s áldás várón kiüt a komolyság.
És ragyog, delel a fátylakba bújt űr
lengén fed el így, mindenek ízében
mi húst zabál, s mint fabálvány testesül

* Ezzel a szonettkoszorúval emlékezünk a száz éve született „poeta angelicus” Dsida Jenőre.

áldás, szitok, szakadt szó új színében
 rohadt azúr, zöld nyelv, mint némasággűr
 terül szét ringó tengerek vizében.

2

Terül szét ringó tengerek vizében
 a vers, száz varázsát átszövi megint
 szavak éjéből a tél új havat hint
 s a napkelte csillogva tartja épen.

Ha a csepp megtanulhatná tengerül
 mi remeg legbelül: forma, tartalom
 fal, mely egyre dől? – csak halni alkalom,
 félő, minden ami versben elmerül.

Vedlik árnyék, ikrásodik lomb s az ég
 elcsúszik a Hold – hol lehet az éden?
 a jónak lemerjük habját és tejét,

a dallam síkos halacszkák szívében
 mint telt idő titka, mint belső nap sütés
 úgy oszlom én is szét e versben éppen.

3

Úgy oszlom én is szét e versben éppen
 mint valóság, ha jön súlyfelesleggel
 szárnyaló fantáziám mondja: vedd el
 s szavak nőnek a líra láncán szépen.
 Mohó a szem, szépség fűszere: hiba
 imbolyogva létrád támasztod égne
 törekvésed fölfelé maga az ének
 nyers márványba vési magát az ima.

Arcodon millió némult barázda
 a világ szemed vonalában, rázó
 sápadt élet perreg homokra, sárba

s a képlet nyilván, hogy minden halandó
 ritmust, rendszert a válaszmezsgyén várva...
 és gonddal mondom: tán ez az utolsó.

4

És gonddal mondom: tán ez az utolsó
kitapintva egy új kor új kudarcát
lehetőségként szétszór súlytalanság
égi mértant húz az életvonalzó.

Az ész tükörzenének értelmet ad
felépül sejtek, sejtések halmaza
befelé ragyogva minden mi laza
és önrobbantva, szétterülve halad.

Hasonlít egymásra felhőtlen éjjel
víg képzelet, monológjaik csend show
találkozunk így: a Nagy Egész lénnyel.

Ha már kiürült a friss vizű korsó
pereg semmi maltere, jön a fényjel
nagy ideje, hogy csupa könnyű, olcsó...

5

Nagy ideje, hogy csupa könnyű, olcsó
vágy ne pillanat préseken remegjen
beérett érzés csodákra peregjen
bár idill interneten már kapható.
A tiszta kék ég behull az űrbe
bátor tehénkék ott vígan legelnek
Isten büféjében titkon delelnek
s csodálkoznak, hogy kerültek zűrbe.

A léten túlról áradó huzatban
könnyes orrcsöpp ha lecsöppen, éppen
várod, betakar majd egy meleg paplan.

Már csak az agyvezők jönnek elébem
vetni, aratni véredény hadakban
igéim vannak, árnak ellenében.

6

Igéim vannak, árnak ellenében
riogatnak így költöző madarak
emberek félnek, ahol fészket raknak
bolond mind, ki növeszti szárnyát télen.

Vagy talán föl csap költöző madárnak?
„Gilitze, gilitze, ne hagyd el a dútzod
Jobb ma egy fészkalj, mint holnap egy tűzok...”
költözzek? – úgysis robbannak az árák.

Sziklakertté leszek, emelt fővel, fával
vagy virág leszek? – gondolom e-képpen
lázadok, végül nem törődök a mával

annak örülök ha lehajlok épen
az ember végül kibékül magával
nem úszom már és néha – néha szépen...

7

Nem úszom már és néha- néha szépen
villan a filmben cserélhető részlet
ha megszokod egyre több hiánykészség
mint partra vetett hal vergődhetsz éjben.

Ember maga köré hurkolja korát
cipőjébe nőtt már a fürge pertli
ha itt vette ki bába, nehéz menni
megbékél s talán kap egy jó vacsorát.

Tüdővel itt vagyok, édes Istenem
jobban fáj a csend, ordítani de jó,
sziszegek, fogamat, magamhoz fenem.

Könnyű engedelmesen, örök rend – óh!
mindannyiunk ügye, vállalni merem
s mondom magamban: várhatsz még koporsó!

8

Mondom magamban: várhatsz még koporsó
összefonódnak fölöttünk a lombok
mint egymásra kulcsolt kezek, a dombok
metszett jelei lebegnek: szél, por, só.

A fénylő hangjegyek akár a folyó
ha dallam hegedűje zúgva zenél
nyitott érzékem gyönyörökről mesél
vitorláit bontja az élethajó.

Árnyas sétányon, sugárzó fák között
élő, új világ születik, rázza szét
hullámzó perceit, s a hátunk mögött

a szó bennünk rokon, várjuk a zenét
Nap árnyakkal játszik sejtések fölött
csak hallgatom a lomb meleg neszét.

9

Csak hallgatom a lomb meleg neszét
csak sejthetem milyen rejtélyt tartogat
lázás álmokért ha adsz vért és fogat
fény súlyos öklöket felejtve lesz ég.

Amennyit még a múltó évszak elbír
hó, fotonokban másfajta tisztaság
kétes tapasztalás, félelem ha rág
csak ennyi változás lehet már a hír.

Fegyelemben fájdalom lehet arány
a nappal félálmokat sorol, ólom-
hangot hall: szerethető leszek talán,

tompa zajlás ha végigzúg a bolygón
valószínű visszhangja mégis talány
az árnyas fákat bölcsen megmosolygom.

10

Az árnyas fákat bölcsen megmosolygom
évek mentén marad az évszakokból
bennünk: nyíló béke, üdvözlet múltból
mint sugárzó fák árnyas sétányokon

Fényképész arcomba néz az őszi nap
kiskocsi életem nyájas, reszkető
tartó rugója meg – megereszkedő
elme lány partján már csak lassan halad

Omlatag hús falán vadszőlő érrend
kiül rád s talán kiszűri a veszélyt
rögök zörögnek, csomósodik véred

elücsörgünk s ember elveszti eszét
aranyzöldben, alkonyatban irigyled
a tölgyet, hársat, bükköt, gesztenyét

11

A tölgyet, hársat, bükköt, gesztenyét
akik magukra rángatják a Napot
a sok embert ki ökörnyálba botlott
irigyelni kéne? Kérdem – miért?
Odamenni, ahol földig ér az ég
ahol az eget nem fedik be varjak
hol száj hazug szavakat nem akarhat
vágyat nem törli le láthatatlan kéz.

Újlenyomatokat vés a végtelen
temérdek kuporgó lélek mocorgón
szagos lehelettel felesel velem

mert vonz, taszít, majd eljátszik, mint az ón
betonmezőkön és fűzöld réteken
a forró nap vidáman vagy borongón.

12

A forró nap vidáman vagy borongón
épp szemبéli tavon fürdik meztelen
csodálom olyan szép, olyan esztelen
ahogy lombsátrakon bomlik fodrozón.

Ott vitorlás házak százai szállnak
az ismeretlenbe, valahová...
ha elszűkül út, talán pálmák alá,
sokszemű, mindentlátó vággyá válnak.

Lehet a házak túlnövik a napot
maradni, menni, csak hallgatok s a zenét
fülbe..., csend, sötétség osztják a lapot

úgy vagyok egyedül, hogy látom szemét
a jövőnek s illúziót ha kapott
nagy tiszta békét csurgat szerteszt

13

Nagy, tiszta békét csurgat szerteszt...
talán övék a túlsópart örökre
magyar világ – gondot váltjuk örömmre
hétszáz nemzedék adja ehhez nevét
Sürög – forog a varázslat, ki viszi
át ezt a gondot, s hord hozzá programot
szavakat mit szótárba is rakhatott
s jövőt látszatok szerint megint hiszi

Ágyúgolyó, nagyságok koponyája
koppan s a földgolyó alatt kavargón
tátog, végiggurul a semmi nyája

lehet üzeni, megoldani olcsón
ha éltet a tiszadunaság bája
mégis csak jó e vénhedt, lomha bolygón!

14

Mégis csak jó e vénhedt, lomha bolygón!
agyunkban ha friss, új eszmék kigyúlnak
lehet lábai kelnek mint a nyúlnak
s itthon hangtalan homok pereg fojtón

Vajon régészete lesz a jövőnek?
szabadság sivatag szívében fázik
furcsa fény kél, szótlán szemekben ázik
fiatal barátságok ha szövődnek.

Haragot arat, ki gyűlöletet vet
felgyújt hazát, házat, kiáltás fájó,
visít, keressük az eldobott követ.

Ahogy szárít az idő, sóhajtunk: óh!
eső ölti egybe az eget, földet
lám, most e délben, mint a renyhe, holt só.

H. Barbócz Ildikó

Énekek

kezed dallama
a mozdulat
szemed zenéje
a pillanat
vízbe hulló
kövek a szavak
csak a meg nem
született szó
ami örökre marad

ezt őrzi minden
ősi mozdulat
ezt őrzi minden
ritka pillanat

H. Barbócz Ildikó

Ha majd a színek visszatérnek

megkopott avarlomb
a sétányon
homályban derengő fények
az ágakon
csak ez a februári köd
ez szürke és fekete

nem múlik, nem múlik
fájdalmas gondolatom
nyitnám szívemet
szabadon, szabadon
fürdenék kékben és zöldben
szerelmes madarakkal
fönn a domboldalon

ha majd a színek visszatérnek
azon a tavaszi hajnalon
zsoltáros imámat
a nap felé dobom

Herczeg István tusrajza

Bárka a hóban

Mai svájci költők. Cseh Károly műfordításai

Fritz Gafner

A hatodik december

Almát és körtét hozott újra
akkoriban az idő,
s asztalunkhoz egy éji vendéget.

Ott ülünk, egymás felé fordulva,
egy gyertya körül,
mandarinhéj likacsából
spiccelő üde permetben,

s aztán feltörjük a diót.
Szilánk pattan a borba.

Ott ülünk
szemközt,
egymással csevegve,
s háttal az éjnek

Fritz Gafner, 1930-ban született Steinben, teológiát végzett. 1970-ben Conrad-Ferdinand-Meier-díjat kapott munkásságáért. Evangélikus lelkész, Zürichben él.

Erika Burkart

Novemberi város

Vitrinek csillognak túl a fák születtjén:
borostyánkőben az utcai járókelők.
Árnyakat hesseget a köd,
alá a folyóhoz.

Lehúzom kesztyűmet
a hídon,
jön a révész elibém.
Hullámokra hajlik
a kopárra fésült fűzfák sora.
S körül a hajdani tájék
konstellációival
telik meg Mindenszentek.

Láthatár

Este lett,
egy a sok milliárdból,
egyre-másra sorjáznak az évek,
madárraj hussan le az égről,
aljnövényzetet lobbant
lángra a nap.

Tanulunk
egyedül lenni
törött szókkal,
lezuhant képpel,

szemtől-szembe
az utolsó nappal.

A gyermek-csillagkép

Messziről jött,
és mondta, látott
fákkal beszélgető férfiakat.

Az áramlathoz, kétfelől is,
napi járóföldnyit
zarándokoltak az erdők,
a havas földre, hol estelente felhőkben
jelentette magát a titokzatos isten.

Senkinek se volt idegen
a túlparti hang:
mindegyikük hitte,
hogy a Gyermek-csillagképben
új föld teremődik.
Virágerdők szövik át meg át ott a határt mind,
s összenőtt gyökerek gyógyítják be
a szakadékok sorát..

De ez a csillagkép,
szólott a férfi,
ez a csillagkép nem létezik még.

Szilágyi Anikó linómetszete (Dürer után)

Tél-reggeli harangszó (*Winterliche Frühglocke*)

Mindig hosszabb az éj,
fülelek – éberem, hosszan,
hogy tisztábban halljam,
téli reggel, a tar mezők fölött
csengő harangszót.

Egyre több
szellemet, lidércnyomást lebírvá
alhatom most már, elementáris hangok
kérelnek,
s megállapodom egy
Angyalnak s ércnek,
Embernek és levegőnek
megfelelő hangnál.

Májusi madarak (*Vögel im Mai*)

Tetőromról, lombkoronáról
az ablak elé suhognak.
Árnyak és villanások,
s nem tudom: démonok-e
vagy elvarázsolt,
fenséges szárnyú hollók,
kik a normák szavára némaságot
fogadtak a csalán-rokonságnak?

Erika Burkart 1922. február 17-én született Aarauban. Tanítói diplomát szerzett, majd szabad-úszóként tevékenykedett. Jelenleg egy aargunai idősek otthonában él és alkot. A mai német nyelvű líra egyik legjelentősebb költője, 2005-ben a Svájci Írószövetség legmagasabb díját, a Grossen Schillerpreise-t (Nagy Schiller-díj) kapta meg munkásságáért. Most közölt versei eredetiben az Ortlose Nahe (Hely nélkül közelség – Ammann Verlag, Zürich, 2005.) legutóbbi verseskötetében lehetők fel. Többkötetnyi regénye és memoárja is napvilágot látott.

Barabás Zoltán

F. N. FILOZÓFUS, KÖLTŐ EPITÁFIUMA

Az őszi pille
szenvető arcáról
megemlékezzetek.

És világolok

A jó vers
meggyullad bennem
és világolok.
És világolok
egy fakó papírlap
sírja
előtt.

Posta Marianna

A teremtés látszata

A bábnak arca volt,
keze nyomán tekintet;
a lepkének szárnya,
majd a fából kilépett
művét, hogy megcsodálja,
de szétforgácsolta
árnyékká az egészet.

Magolcsay Nagy Gábor

Eger

nem énekel a madár
olyan udvar előtt ahol félholt párkányok alatt híznak a kerti törpék
ezért tagadott ki az a szerelmes vidék ahol a folyók még reménytelenül vonulnak
a tenger smaragdvirágai felé
és ahol csak ritkán telnek meg a méléző hegyek gödrei

bizony a sors néha eltrehánykodikja végtelennek hitt egyensúlyérzetünk
s most huszonnégy év vajúdó életirigység után itt ez a szülőföldre merőleges világ
amely kiválasztja és befogadja a magának valót
nemzőképesen és telve valami kifürkészhetetlen igazságérzettel
ahol a gyümölcsösök a vándorra akasztják húsukat és fölgombolyítják mögüle az időt

így érkeztem én is
epret szedtem aztán meg sárgabarackot
majd az ősz derekáról legurultak a lugasok
és én már hiába szavaltam reménytelenségemet az asszonyok megkérgesedett szíve köré
ők már tudták
tudták hogy dolgozik bennem az életösztön és a büntudat
amikor a távoli hegyek világítótornyai mögött üres homokórákba fészkeltek a nappalok
én már az úr kitágult téridoma voltam mint ez a vidék
mely azóta történelmi csönddé növekedett bennem
és amely az én maszatos patakom körül aranyos pántlikát lobogtat
amíg a kegyelmes tüzek ölébe nem suttog a tél

öt éve élek itt
tinédzserek és szerelmespárok között
néha rájuk kacsintok néha meg sírok egy kicsit
mert bár a horizont oszlopos imaházai közül
olykor felröppennek az angyalok
ők még nem tudják hogy miénk a múlt rettentő igazsága
és rajtunk múlik e föld biztonságérzete is
mely gyóntatóm s otthonom
talált tárgyaim terepasztalán
olajozott lábbal lépkedő holnapom

Megjelent a Parnasszus 2006/nyár számában.

Sz. Király Júlia

Gárdonyi Géza és Eger

*„...Mindenki lehet egrivé, aki a hazáját úgy szereti,
mint akik itt születtek...”*

Gárdonyi Géza

„Életemben ide nyújtották nekem azokat a rózsákat, amelyeket csak halotti szemfödlemre várhattam volna, ez a nagy és nemes adomány megerősít engem lankadó munkabírásomban és szent fogadalmakra kötelez. Munkálkodok tovább az Istentől nekem osztott szerszámmal – holtomig – a nemzet művelődéséért és Egerért.”¹

Ezek a sorok akkor íródtak, amikor Gárdonyi Gézát a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. Eger város közgyűlése úgy határozott, hogy a Takács utca nevét Gárdonyi Gézára módosítják. Így köszönte meg az író a városnak az elismerést.

„A pokol kapujából kerültem az Isten közelébe: az egri sánc tetejére”² – írja Gárdonyi Egerbe költözéséről.

A városhoz nem kötötték jó emlékek. Tanítóképzős korában élt itt nagy nélkülözések közepette kosztos diákként inkább édesapja, mint saját elhatározásából. Érdekes, hogy első évben éppen magyar nyelvből buktatta meg őt Répássy János tanár, aki az utóvizsgán a következő mondattal javította kettesre a nyelvtanjegyet: „– Fiam! Te belőled sohse lesz nagy ember, de a kenyeredet azért meg tudod keresni.”³ (Később Répássy professzor ezt élete legnagyobb gyalázatának nevezte.) A Magazin utcai Borcsa szálló se volt a diákvagyak netovábbja. Se elmélyülésre, se nyugalomra nem volt alkalmas a hely. A második évben választott tündérparti lyukban ugyan egyedül lehetett, de ott se fűtés, se hely nem akadt a komoly munkára. A harmadéves állapotokat így írja le: „Mostani állapotom ez: III. éves képezdész vagyok. Antalfi Pálnál van szállásom, élelmezésem és mosásom. Szegény vagyok, mint a templom egere, de azért vidám és megelegedett és mint eddig voltam, könnyelmű.

Az érsektől kapok havonta 8 forintot, conditióm (gyermeket tanítok) van 5 forintom. Ez képezi (!) havonkinti jövedelmemet. Antalfi úrnak fizetek havonkint 11 forintot. Nekem marad kettő, abból akarok ruhát szerezni, könyvet, írószereket venni, abból früstökölök, uzsonnázok és fedezem különféle költségeimet.

Isten majd megsegít.”⁴

¹ OKOS MIKLÓS 1963. 44.

² Emlékkönyv Gárdonyi Géza születésének 100. évfordulójára

³ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 45.

⁴ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 53.

Gárdonyi egri otthona

Eger kiválasztása sokkal inkább véletlen műve lehetett, mint az emlékek vonzása. Tudomásunk van arról, hogy Gárdonyi több városban járt, néhány ingatlant is megnézett többek között Leányfalun, Szegeden, Dunaharasztin, a Svábhegyen. Véletlen látogatást tett Egerben, amikor meglátta a kis házat. A fia, József így ír erről:

„Gárdonyi azidőben már elvagyódott Pestről, s mintha a masinája érezte volna ezt a vágyakozását, együtt indultak valami kellemes vidéki fészek fellelésére, kutatására... ki tudja merrefelé kalandozott Gárdonyi a gépével ház-nézni, mikor egyszer eszébe ötlött:

– Elnézek én egyet Egerbe is. Elmegyek! Egyszer Isten igazában belakok abban a városban, ahol annyit koplaltam, fázlódtam, sanyarogtam. Megörökítem lencsémel azokat a helyeket, miken ifúságom szenvedéssel átvergődött. Indult, robogott. Lekapta gépével a Borcsa néni házát kívül-belül. Az öreg Lyceumot, a tündérparti kamralakását és a sánci kulipintyót, a legutolsó menedékhelyet Antalfyéknál, ott, a mai Gárdonyi fakeresztje tövében. S ahogy végiglépett a Sáncon, sok kutyaugatás és apró gyermekszemek kíváncsiskodó fejforgatása kíséretében, kilükken a Sándor-bástya mellett a dombtetőre. Gyönyörű táj. A távolban a Mátra. A mélyben, mint valami óriás fészekben a fehérpelyhek, sokasodnak a házak, egymás hegyén-hátán, rendszertelenül.

– Hogy nem látta ő ezt diákszemmel ezt a szépséges panorámát?”

Élete vége felé már letisztultak az emlékek, s egy újságírónak így nyilatkozott Egerbe költözéséről: „Valamikor réges-régen sokat küszködtem, nyomorogtam ebben a városban. Aztán elkerülve innen sorsom jobbra fordult, s hogy pénzhez jutottam, elhatároztam, hogy eljövök ide – magyarán mondva – jóllakni. Elégtelt venni a szenvedéseimért. Ekkor történt egy délutáni sétám alkalmával, hogy amint felfelé jöttem az úton, egy öreg anyókat pillantottam meg, akit azután meg is örökítettem fényképező masinámmal. Ez az anyóka talán Sors néne lehetett, mutatta meg számomra a kis házikót s a napsütéses őszi délutánon a fülembé súgta: Lásd, ezzel foglak kiengesztelni, ez lesz a te jövődöbéli otthonod, ahol megszületik majd lelkedben sok tarka mese, amit ezer éve gyűjtöttem.”

Sokat vándorolt már korábban is, folytatva a családi hagyományokat. De egyre idősödő édesanyját nem hagyhatta a városi élet zajában, fiáról is egyedül kellett gondoskodnia, s lassan körvonalazódtak életvitelének főbb elemei. Szakítani akart addigi vándorló életmódjával, végleges otthont akart építeni, ahol tanulással, olvasással és munkával töltheti idejét, miközben családját is nyugodt biztonságban tudhatja. Anyagi életének alakulása is arra kényszerítette, hogy elköltözzön Pestről. Egyrészt a *Pokol-körkép* című sikertelen vállalkozásból kifolyólag attól kellett tartania, hogy a hitelezők a valóban felelős üzlettársak adósságait is tőle akarják majd behajtani, és

az eljárás zavarában elveszítheti nagy áldozattal megszerzett könyvtárát. Másrészt ekkor már rendelkezett annyi készpénzzel, hogy vidéki házat vásároljon, s letelepedhessen. Sokan félremagyarázták ezt a lépését a kortársak közül. Azt gondolták, hogy Gárdonyi menekült. A későbbi évek kemény munkája cáfolja ezt. Gárdonyi a vidéki magányban tudott kiteljesedni igazán, így tudott alkotni, maradandót létrehozni. Lelkét felemésztette volna a fővárosi tülekedés, művei nem születhettek volna meg más közegben. Ő ezt hamar felismerte, s legközelebbi barátai is elfogadták.

Gárdonyi megtalálta Egerben azt, amit keresett. Békességre, nyugalomra lelhetett, ugyanakkor ontotta magából írásait, sorra valósíthatta meg, önthette formába ötleteit, témáit. Elfogadta Egert, és Eger is elfogadta őt.

A ház, mielőtt Gárdonyi tulajdonába került volna, meglehetősen rossz állapotban volt. Valamikor bormérés működött benne. A ház két utcai ablaka előtt vezetett út, ahol a környező falvakból érkezett fuvarosok meg tudtak állni. Az épület mögött konyhakert, körülötte pedig szőlő volt. Északról a Mártonffy rét határolta. A sánc alatti völgy üres volt, sehol nem állt ház. A Takács utca 24-es számú volt az egyetlen épület. Hóhérdombnak is nevezték ezt a helyet, bizonyára a városból kiszorítottan élő hóhér lakhelye lehetett, vagy éppen itt ontottak ki életeket. Majdnem a házig húzódik a romos Bolyki-bástya, s a közelében látható a Zárkándy-bástya. A ház előtt állva el lehet látni egészen a magas délnyugati falakig, a Tömlőc-és a Föld-bástyaig. Jó időben a Mátra csúcsa is szépen kivehető volt.

„– A ház semmit sem ér, de a fekvése megfizethetetlen! – Ez a véleménye Gárdonyinak az egri házról.”⁵ Az író 1896. október 10-én írta ezeket a gondolatokat édesanyjának, aki aztán úgy gondolta, ha fiának kedves a hely, eladja szőlősgyöröki házát, s annak az árából megvehetik a kívánt ingatlant. 750 forintos vételár fejében hosszú huzavona után 1897 februárjában sikerült nyélbe ütni az üzletet, megtörtént a vásárlás. (A szőlészgazda tulajdonostól Gárdonyiék megtudták, hogy jelentős adósság terheli a házat. A vételár tulajdonképpen ezt az adósságot rendezte.) A ház elég roszkatag állapotban volt, az író édesanyja azért panaszkodott, hogy sok partot kell majd megmásznia, de a panoráma, az egri vár közelsége megfogta Gárdonyi lelkét. A család az édesanya irányításával hozzá is látott a ház felújításához. Az első köveket a család egy-egy tagja helyezte el, közé téve néhány papírpénzt is. A hagyomány szerint így biztosították azt, hogy a házra a későbbiekben is bőséges áldás hulljon. A ház falát körben megmagasították, új faszindelyes tetőt készítettek. Járda épült a ház elé, s kikerülhetett az édesanya kedves padja is. Hársfákat is telepítettek a ház köré. A pitvarba tettek több könyvet, a festőárvány és néhány bútordarab kíséretében. A balra nyíló szoba az íróé lett. Itt háló- és dolgozószobát rendeztek be. A jobbra nyíló szoba a mamáé és a két fiúé lett. A konyha is itt kapott helyet, az író édesanyja itt főzött. 1897 júniusában aztán meg is kezdhették a költözést.

⁵ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 3.

Néhány hónap után azonban tarthatatlanná váltak az állapotok. Sajnos, nem fértek, s az író által oly áhított csendet, nyugalmat nem találhatta ilyen körülmények között. Kapóra jött, hogy a szomszédos szőlő eladó lett. Erre először a család tehenének, Szegfűnek építettek istállót. Az író azonban meggondolta magát, s úgy döntött, hogy inkább új lakást épít a családjának. Fokozatosan üvegverandás, nagy konyhás, ebédlős, kétszobás ház állt a tervezett istálló helyén. Az író tehát egyedül rendezkedhetett be a kisebb házban. Megcserélte szobáit, s a város felé néző, zajosabb szoba lett a háló, a hátsó szoba pedig a dolgozószoba, ahol tízezer kötetes könyvtárának is bőven volt hely. Hamarosan megépülhetett az íróasztal feletti üveglak is. Azonban a város felszűrődő zaját és a ház előtti események hangjait nem tudta teljesen kirekeszteni. Kérelemmel fordult Eger városához, hogy megvásárolhassa a ház előtti területet. Hosszas huzavona után ajándékba kapta a kérdéses részt. Éppen Törökországban tartózkodott, amikor meglepte őt a jó hír. Ezért késve jelenhetett meg az író köszönő levele az Egri Híradóban.⁶ Gárdonyi ebben áldotta „azt a szívdobbanást, amely megállította a várromok felett és itt tétette le vele végleg a vándorbotot.” A bővítéseknek ezzel még nem volt vége. Megvásárolt a háza feletti területből három hold szőlőt, több mint száz négyszögölt a Mártonffy rétből, majd – már 1907-ben, annak öröme, hogy kimondták Csányi Molnár Máriával megkötött házasságának felbontását – övé lett az Eger határában lévő Savós nevű harmincholdas birtok is. Itt volt domb, völgy, rét, fenyves, nyaraló és gyümölcsös is. Régi álma, a Gárdonyi kúria bontakozhatott így ki. A Mártonffytól vásárolt földön botanikus kertet telepített. Európai útjairól, többek között Törökországból, Franciaországból hozott növényeket honosított meg. Hatalmas fenyők, tuják és egyéb díznövények között sétálhatott esténként, virágait, cserjéit saját maga ápolta.⁷ Házának környezete hamarosan megszépült, mindig ezrével virágoztak a növények, madarak csicseregtek, csend és békesség ülte meg otthonát. Falut teremtett magának a városban. A lakóházához közelebb eső kert volt a virágos kert, mélyebben feküdt a gyümölcsös és az úgynevezett sétakert. A két rész között szintkülönbség volt, ezen a helyen kőfalat épített. A bokrok között és az utak mentén szobrok álltak. Mitológiai alakok, a magyar történelem hősei. (Bem és Jókai szobra is itt állt.)⁸

A ház körülbelül húsz méter hosszú lehetett, teljes hosszán tornác állt. Ha esett az eső, az író itt pipázgatott, sétálgatott, s többnyire itt születtek ötletei, témái is.

⁶ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 41–42.

⁷ OKOS MIKLÓS 1963. 37. (Okos Miklós információit a környéken élőkkel folytatott beszélgetésekből szerezte)

⁸ KOROMPAI JÁNOS 1967. 282–283.

Serfőző Simon

Toborozz felkelő virradatot!

Váci Mihály emlékének

A ledöntött sugarat
fölszálítva
álmodj jövőt
tájainkra!
Siettesd lefolyni
az életünk
tavaszi kertaljain
hóléként összegyűlt
árvíznyi bajaink,
a száradó földeken át
vezesd a múltba
elkanyarodó árokban.
S röptesd
az ujjaid hegyére
mászó falukat,
biztasd,
nyissák szárnyukat!
Szorgalmazd a reményhez
bekötő utat!
Hisz sorsunk
homokhátjain,

akárha
egérbunkerost
tanyákban,
elzárva élünk
a világtól.
A környékek alvégeit
fölszálít hangod.
S kelet felől toborozz
felkelő virradatot!
Verd le fészket
a megadásnak.
Mutasd meg,
ki vagy!
Hogy bírod elég erővel,
kitartással,
felhúzni magad után
az aljba
lecsúszott lejtőket
a meredek
magasságba!

Kelemen Erzsébet

Fény-kenyér

Szegénységünk megterített
asztalához ültetek, hazám,
kifosztott mindenünk.

A kancsóban tiszta víz:
igyál bátran, egyetlen kedves, igyál!

Persze mellettünk csend kucorog,
s reszket az éhség...
Megszegjük hát fény-kenyerünk,
s várunk, hosszasan várunk:
múlják el fölöttünk végre
e kormot nyáladzó, medúza-testű éj.

Csak dadogni

Sírnak a kövek.
Nincs manna, se prófétai szó.
Új Mózesek se támadnak.
Majd... Tegnap.
Lehet, hogy azelőtt.
Még akkor.
Majd akkor.
A kifeszített magányba
belekarcolja jeleit
a kifordított idő.
Egy önmagát elfelejtett nép
bolyong a pusztán.
Egyedül.
Persze a párhuzamok.
A tilalmak.
Ettől félünk.
Felriadunk éjszakánként rá.
Hát se ez, se az.
Csak merőlegesek.
Holott tengerek nyomában
kellene járnunk,
ha a szabadság
eltemetett érintése...
Persze ez már a pusztaság.
S az érintés? Hol marad?
Pedig azt hittük vége.
De majd Áron.
Ő tudja.
Majd elmondja, Uram,
nekik az igazat.
Te ígérted.
Küldd el hát nekünk!
Mert mi csak dadogunk.
Hosszú ideje már, Uram,
csak dadogni tudjuk a létünk.
Csak dadogni...

Oláh András

félutak

szemétbe minden áruló levéllel
pusztuljon a titok a törvénytelen
megvert szégyenünk piruló reményt lel
fogyává teszi a züllött értelem

taposs arcunkba légy fagyos téli szél
mutass számárfület vagy mormolj imát
– minden szó átfestett álmokról beszél
minden vágy új hazugságért kiált –

mellünknek feszül a gyáva éjszaka
az idő most visszafelé vánszorog
kísért utcalámpák részeg mámora

ábrándok behúzott fékje csikorog
– átgázol rajtunk a múlt és a jelen
haldokló nevet a gyilkos flaszteren

nem mindegy

(franyo aatothnak)

...semmi mozgás:
csak a gerinctelenek kasztja
növekszik napról napra - - -
valahol már gyártják a szögesdrótokat
dagad az erszény a bankszámla
a szögesdrót jó üzlet újra
„nem elvlaszt hanem összeköt” –
s hogy ki kit fojtana meg egy kanál vízben
valójában lényegtelen
– csak az nem mindegy hogy bárányaid
maradunk-e Uram vagy birkákká leszünk

Vass Tibor

Értelmes áldozat

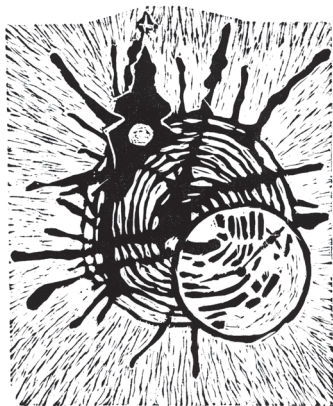
Asztal-írás ötvenhatban
Vala itt-ott még divatban
Arany János

Beütöm a keresőbe,
Miskolcon mikor és hol lesz a következő forradalom,
a kereső majd megkeresi nekem, minden ízemben készülnöm kell
a miskolci következő forradalomra,
tudnom róla legalább néhány órával a kitörése előtt,
tudjam a testhezálló időt, mikor és hol kell mondanom, háborúban kapanyél,
hogy jól süljön el az *ide löjetek,*
fel kell ismernem az ismertetőjegyei alapján, nem szabad kimaradnom belőle,
elmennem mellette, részesévé kell váljak, elemévé,
nagyon is érdekelve kell legyen benne,
számba kell vegyem a lehetséges kritériumait,
a keresés eredménye segít nekem, hogy spontánnak tűnjön az egész,
ennyi kis hamisság befér,
nem szabad váratlanul érnie a saját végső áldozatomnak,
végső áldozatot hoznom márpedig kell,
végső áldozathozatal nélkül nem élet a miskolci élet,
el kell előtte rendeznem ezt az írást,
visszaadnom kölcsönként könyveket,
vizet cserélni a vidéki kutyáimnak, megfésülni a macskát,
befizetni az életbiztosítás aktuális részletét,
búcsúlevelet írni a fiamnak,
megértetni a feleségemmel, nekem miért muszáj most ezt,
megmutatni, mielőtt indulok, hogy hová teszem a távirányítót,
megválaszolni a végsőig halogatott leveleket,
kitörölni az ímélek közül a blamálókat, erre tényleg kell néhány óra,
s valahová fel kell jegyezmem, hogy ne feledjem az elküldöttek közül is,
és ürítsem a törölt elemek mappáját,
vagy állítsam kilépéskor a mappa automatikus ürítésére,
automatikus válaszlevelet kell írnom,
tisztelt cím, fájdalommal / örömmel (a megfelelő rész aláhúzendó)
értesítem, hogy ekkor és ekkor mártírhalált halok,
kérem, ne írjon több levelet, számomat törölje a mobiljából,

*húzzon ki listáiból, névjegykártyám dobja el,
a családomnak ne gyásztáviratot küldjön, hanem inkább az árát,
halálom évfordulóin se feledkezzen el róluk, megértését kérve,
írom majd alá, nem csinálhatok hülyét magamból,
ha leokézom ezt az automatikus válaszlevelet,
a lehető legrövidebb időn belül indulnom kell mártírhalni,
minél kevesebb esélyt kell hagynom annak,
hogy valaki még életemben
kapja meg ezt a levelet,
elhíresztelné a halálom előtt,
hogy mire készülök,
és képes lesz megakadályozni,
az ember ilyen csak egyszer okézhat le életében,
másodjára nem vennék komolyan,
küldözgetnék továbbra is az íméleket,
hívogatnának a mobiljukkal, rendeznék az aktuális névjegykártyámat,
ha később bejönne, csak azzal nyugtáznák, *na most sikerült végre,*
akkor meg,
ennyiért meg minek.*

Mielőtt indulok, a házmestertől elnézést kell kérnem,
amiért a miskolci újságban azt írtam, hogy nem lesz jó,
ha kicserélik a panellakásunk faablakait műanyagokra,
tényleg nem lesz jó, mert a faablakokat nem oly régen újíttattuk fel,
és most dobhadjuk ki őket,
de egy elnézésekéréssel a családom jövője érdekében tartozom neki,
nekem már úgyis mindegy lesz egy kis idővel utána,
vidéken a kőművest el kell rendeznem,
útmutatást adni a hátralévő munkákhoz,
ki kell tehát szaladnom oda, meg vissza is,
aztán lábat kell mosnom, ha lesz időm,
teljes alsótestet, és tiszta alsóneműt vennem,
ne mondhassák, ha az izgalomtól elcsöppen a vizeletem,
hogy rossz szagom van,
nincs annál kellemetlenebb, mint tudni,
hogy piszkos alsónadrágban halom a hősi halált,
mit gondolnának rólam, elvenne az értelmes áldozat értékéből,
a zoknim sem lehet lyukas, koszos a körmöm, lepedékes a fogam,
ráadásul útközben lassan kell mennem, kiélvezni,
hogy a gyerek a labdába az én szememnek már az utolsókat rúgja,
a helyszínhez közel eső bárpultnál bedobni

még egy MM koktélt, helyi specialitás, alkoholmentes Miskolc-Molotov,
meg kell vennem a hajléktalantól az összes újságot,
és odaadni egy másiknak,
s ha ott nem lőnek, ahol a kereső kidobta,
akkor valahogy lelövetni magam szépen,
ahogy csak egy Sztálin orgona mehet a miskolci égen,
ennyi kis hamisság belefér,
mondtam már a hülyecsinálást, kerülni kell mindenképp.
Azt üzeni a kereső, hogy a keresésnek egy dokumentum sem felel meg,
próbálkozom a *következő forradalom* + *miskolc* szókapcsolattal,
kiad 56 találatot,
ha hozzáütöm a *mikort*, 26 találat jön,
0,56 másodperc keresési idő alatt.
Nincs itt rendben a számokkal valami, vagy nagyon is rendben van,
túlontúl összevágna,
lehet, épp most kitörési a hangulat,
egy következő keresés más eredményt hozna,
talán indulnom kéne, vagyishogy, szedelőzködnöm,
nekiülni az íméleknek, satöbbi,
igen, már kezdem is, azokkal először,
de indulnom, hova is, na mindegy, majd útközben kitalálom,
ennyi kis hamisság belefér,
akkor ezt is, amit írok, majd később,
de szakítok rá időt, az biztos,
a holtbiztost nem merem írni még, azt majd a végső változatban,
a visszavonhatatlanban.

Gedó Erzsébet linómetszete

Bölkény Gábor

Ezerkilencszázötvenhat

Az tudja csak, aki ott volt,
Akinek nem csak egy színfolt
A naptárban az év, a nap
Aki ott volt, az tudja csak.

Az tudja csak, aki ott volt,
És áldozta csípve csonkolt
Szellemét a hazájának,
Aki ott volt, az tudja csak.

Az tudja csak, aki ott volt,
S üldöző harckocsikonvojt
Remegve is magyar maradt,
Aki ott volt, az tudja csak.

Az tudja csak, aki ott volt,
Érzett, sejtett, mert, és gondolt,
Tette amit kell, s nem szabad,
Aki ott volt, az tudja csak.

Az tudja csak, aki ott volt,
Akit megtört, akit sokkolt
Ezerkilencszázötvenhat.
Aki ott volt, az tudja csak.

Ars poetica tan

Mert a líra a lét
generikus terméke,
kérdéses, ha nem lenne,
én magam lennék-e.

Pajtók Ágnes

Vörösmarty Mihály: Eger

A szerkezet, a narráció és a szereplők megformálásának sajátosságai

„Mondják: Egernél híres bor terem.
Verembe szűrik tán? Nem ismerem.
Megénekeltem harcait, borát,
S mind e napig nem láttam áldomást.”¹
Vörösmarty Mihály: Rosz bor

Keletkezés és recepció

Az *Eger* sok tekintetben kilóg a Vörösmarty-életműből. Formája, műfaja szerint az eposzok közé sorolható, azonban keletkezése, utóélete szempontjából eltér e csoport többi tagjától. Ez a mű nem Vörösmarty belső kényszeréből, hanem a kortársak, az Aurora-kör nyomására született. Sallai Imre beszámolója szerint „Kisfaludy Károl meg nyerte Vörösmartyt az 1828-ik évi Aurorába „Eger” czimű epos iratára...” Gyulai Pál emlékeiben pedig úgy él ez az epizód, hogy mikor az Aurora szerkesztési ideje közeledett, „összeszedte magát az egész kör, s megírta, ami eddig csak eszmében élt lelkében, vagy töredékben hevert íróasztalán. Ily kényszerűségben írta Vörösmarty Egert...”²

A mű recepciója meglehetősen sokat változott az évszázadok során. A kortársak, barátok a feltétlen elragadtatás hangján szóltak a hőskölteményről. E lelkesedés talán annak is tulajdonítható, hogy néhányan kis mértékben sajátjuknak érezték az *Egert*, hiszen annak inspirálói voltak vagy megszületésénél bábáskodtak. A vajúdásról szintén Sallai *Vázlataiból* kaphatunk képet: „Az Aurora nyomtatása az 1827-ik évben vége felé haladott, az említett eposból a már félig s meddig költve volt része szinte nyomtatás alatt létezvén, azonban belőle nagy rész készületlen, vagy jobban mondva még kötetlen volt; – az ügy igen sürgetőssé vált, s e végett K...dy [Kisfaludy] fölkérte Vtyt [Vörösmartyt] e műnek gyorsítására s bevezetésére. [...] Nyári hónap vala, reggelenkint öt hat óra közben, Zádor lakásán Pesten Mészáros utzában történt az összejövetel. Hosszukás asztal mellett közepén Vörösmarty fog-

¹ Az idézetek a következő kötetből származnak: *Vörösmarty Mihály összes költeményei*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1963.

² HORVÁTH–MARTINKÓ: *Vörösmarty Mihály összes művei*. Budapest, 1967. 415.

lálván ülést, néhány iv papír félivekre szeldelve, tisztán helyzetetett eleibe 's költött; Zádor Vörösmartynak baljáról állva, én jobbjánál ülve K...dy [Kisfaludy] a költőnek háta megett szintén állva, – helyeződünk.”³

A korabeli lelkes dicsérők között találhatjuk Szemere Pált, Erdélyi Jánost és Toldy Ferencet, akit különösen elbűvölt az *Eger*: „ez a' magyar eposok koronája, mellyben annyi művészi értelemmel a' legkülönfélébb alkotó részekből olly harmonicus egész állott össze...Ez a' kis Illias, ez az eposaink eposa, melly maga elegendő költőjére multhatatlan fényt és ragyogást árasztani.”⁴

E korabeli szövegrészletek amellet, hogy öncélúan csemegeként szolgálnak az irodalom kedvelőinek, máshogy is hasznosíthatók: segíthetnek megtalálni a XIX. századi elismerő nyilatkozatok okát. Már említettem, hogy a mű elsősorban nem Vörösmarty belső készítéséből, hanem szerkesztői nyomásra született. Levonható tehát a következtetés, hogy a költő ugyan nem, de a kor mindenképpen igényelte a téma feldolgozását. Talán abban bíztak a barátok, hogy a mű erkölcsi, emberi példát ad a kudarcba fulladt reformkori országgyűlések idején.

Nagy Levente egy eposzok elemzésével foglalkozó tanulmányában kifejti⁵, hogy míg az *Aeneis* esetében a dicső múlt párhuzamba állítható a mű megírásának dicső jelenével, addig a *Szigeti veszedelemben* a dicső múlt a keletkezés idejének romlottságával áll ellentétben. Ha e logika mentén haladunk tovább, megállapíthatjuk, hogy az *Eger* esetében a romlott múlt és a romlott jelen paraleljéről van szó: vagyis mindkét kor viszályoktól, széthúzástól, az önös érdekek előtérbe helyezésétől hangoz. Ahogy azonban a XVI. században egy maroknyi csapat képes volt szövetséget kötni, és győzelmet aratni, úgy kellene a XIX. században is összefogásra sarkallni az embereket. Az 1552-es egi diadal feldolgozásától tehát a társadalomra gyakorolt jótékony, erkölcsjavító hatást várhattak el Kisfaludyék.

A XX. század kezdetétől (főleg Gárdonyi után) a téma egyre inkább elvesztette jelentőségét. Az elemzők a művet mint önmagáért létező egészet kezdték el vizsgálni. Ez azonban nem vonta szükségszerűen maga után negatív kritikák tömkelegét. Még Babits is elismerően nyilatkozik a hőskölteményről, több finom lélektani megfigyelésre és stílusárnyalatra hívja fel a figyelmet. A törés a múlt század második felében következett be, az érdeklődés ekkor csappant meg jelentősen az *Egert* illetően. Ez leginkább annak volt köszönhető, hogy a Vörösmarty-epikát vizsgálva felmerült annak a lehetősége, hogy a költő egy monumentális eposzá kívánta összedolgozni hőskölteményeit. Könnyen belátható, hogy az *Eger* még a legnagyobb jóindulattal sem férhetett volna bele ebbe a kompozícióba. Hisz hogyan is lehetne része egy

³Uo. 418.

⁴Uo. 419.

⁵NAGY LEVENTE: *Időszerkezet és individuumszemlélet három 17. századi magyar eposzban*. Itk. 2000/1–2.

külső indíttatásra írt mű a költő legbelsőbb énjéből fakadó struktúrájának. Ezzel az állítással nem is érdemes vitába szállni. Azonban azon elgondolkozhatunk, hogy az *Eger* recepciójára az a tény is negatívan hatott, hogy Vörösmarty megrendelésre dolgozott, hiszen az ilyen műveket eleve fenntartással fogadja az olvasóközönség. Ezzel természetesen nem akarom előzetesen minősíteni a művet, csupán azt szeretném elérni, hogy előítéletek nélkül közelítsük meg az egri várat.

Szerkezet

Az *Egerrel* kapcsolatos egyik legkomolyabb kritika a megfontolt belső szerkezet hiánya volt. Ha azonban alaposan szemügyre vesszük a művet, ez az állítás cáfolhatóvá válik.

Nézzük először a nagyobb szerkezeti egységeket! Az első ének a következő részekre bontható: a vár leírása; követ-epizód 1. (= a magyar sereg enumerációja 1.); a szikszói gyűlés (= a magyar sereg enumerációja 2.); a Zagyva kiöntése (= a török sereg enumerációja). Látható tehát, hogy a bevezető ének struktúrája következetes, logikus. Megismerjük a helyszínt, a jellemeket, az alapvető érzelmeket, motivációkat és a szereplők egymáshoz fűződő viszonyát.

A második ének szerkezete a legérdekesebb. Lényegében két eseményből áll: a magyar sereg a valódi harcot megelőző két portyázását írja le. Ami azonban mégis különlegessé teszi e két kitörést, az az, hogy mind a két alkalommal egy-egy igen értékes „zsákmánnyal”, a török tábor egy-egy tagjával (Omár és Leila) kiegészülve tér vissza a magyar csapat. S ezen akciókat az tetézi be, hogy benn a várban ez a két személy jelentős átalakuláson megy keresztül.

A harmadik ének felépítése már korántsem ennyire szabályos. A következő főbb részekből áll: a valódi harc megindulása (= csata 1.); Zoltai és Leila lírai szerelmi epizódja; követ-epizód 2; csata 2; Vas Miklós és a Nagy fivérek epizódja; csata 3.

Ez az ének tehát látszólag nélkülözi a megszerkesztettséget. A kiegyensúlyozott struktúra úgy valósulna meg, ha az utolsó két szerkezeti egységet, a Vas-epizódot és a záró csatát egyszerűen törölnénk (illetve csata 3.-at a csata 2. helyére emelnénk), hiszen így két csatajelenet fogna közre két epizódot. Ez a feltételezett struktúra az egész művet tekintve is megfelelőnek tünne, mivel így a bevezetés és a befejezés mellett a két követepizód keretezné a hőskölteményt, és ezáltal még inkább központi helyet foglalna el a második ének és annak eseményei (főként az Omár-Ída jelenet). E kérdés megválaszolására és a probléma megoldására a forrásokat kell igénybe vennünk. Az *Eger* az 1828-as Aurorában jelent meg először, ám ebben a változatban Vas Miklósnak és a Nagy testvéreknek a török táboron keresztül a várba való áttöréséről csak néhány sor van. Csak az 1833-as végleges változatba került be ez a rész teljes egészében. Ennek oka abban keresendő, hogy mint már utaltam rá, az 1828-as Aurorát már 1827 novemberében ki kívánták adni, s ezért Vörösmartyt

már igencsak szorította a szűkre szabott határidő az eposz befejezése idején. Az *Eger* tehát sietős munkával készült. Az utolsó nap 250 sort írt meg belőle Vörösmarty, amint azt később Kemény Zsigmondnak elbeszélte. Ennek a megfeszített tempónak tulajdonítható az is, hogy a költő „ezen eposát egészen másképp szerette volna bevégezni, de már meg történt, –siettében a hogy lehetett”.⁶

Vörösmarty tehát egyáltalán nem volt elégedett az *Eger* első megjelenési formájával, nem tudta egy könnyed „már meg történt” kézlegyintéssel megnyugtatni költői becsvágyát, ambícióit. Valószínűleg ezért került sor a későbbi módosításra. A hősköltemény végére, az utolsó csatajelenetet szétbontva beszötte Vas Miklós és a Nagy testvérek történetét, s így alakult ki az eposz egyik legsikerültebb része, mely a *Szigeti veszedelem* Juranics-Radivoj jelenethez méltó. Ezzel az átszerkesztéssel ugyan megbomlott az alkotás szerkezeti egysége, de ezt nagyban ellensúlyozza a betoldott epizód remek megmunkáltsága.

Így került ki a mű abszolút középpontjából a második énekben található Omár-Ída szál kibontakozása. De – figyelembe véve az okokat, előzményeket – mégiscsak kijelenthető, hogy ez a rész áll az *Eger* – ha nem is strukturális, de emocionális – centrumában. Erre utal az a tény is, hogy e történet előkészítése már az első énekben megkezdődik: a követet kísérő „csendes Omárról” ugyan még nem tudunk meg semmi konkrétat, de néhány rejtélyes hexameter sejteti, hogy a háttérben fel nem tárt indulatok munkálnak: „Csendes Omár egyebet látszik vizsgálni, merengő / Két szemem bús emlékezet holdfénye ragyogván.” Ennél is árulkodóbbak az Ída színrelépését követő sorok: „Ezt hogy látta Omár, sok erős év óta legelső / Könnyei csordultak. Mély föld gyomrába leásná / Most tetemét, oda hol csikorogva fogantatik a vas / S zordon sziklák közt dúlásra születnek az ércék.” Az olvasó természetesen még nem tudhatja, miért indít meg ennyire egy török harcost a várkapitány lányának látványa, de az mindenképpen érezhető, hogy elsőprő erejű szenvedélyek feszülnek Omárban. A megoldás kulcsát a második ének elején kapjuk kezünkbe: „Aki legelső jön, s rám azt ordítja „magyart ölj,” / Azt ölöm el, s vele mindeneket, kik utána jövendők. / Akkor tán ismét Hiador lesz bűnös Omárból, / Isten is, aki elől bujdosztam hasztalan eddig, / Tán mikor elveszek így meg nem könyezve, felejt / Hogy voltam, s nem kér rettentő számot ügyemről.” E sorokat olvasva döbbenünk rá, hogy a török harcos valójában magyar renegát, aki tisztázatlan okok miatt hagyta el az egri várat és szerelmét, Ídát. Szomorú sorsának utolsó órái még hoznak némi megnyugvást számára, hiszen az egri vitézek engednek a súlyosan sebesült harcos könyörgésének, és a várba viszik, ahol szerelme karjaiban, bűnei alól legalább részben feloldozva távozik a másvilágra.

Az Omár-Ída epizód megköltésére az alapötletet Byron *Korinthosz ostroma* (*The Siege of Corinth*) szolgáltatta. Az angol elbeszélő költemény szerint az 1715-ös

⁶HORVÁTH–MARTINKÓ, i. m. 418., 430.

korinthuszi ostrom alatt a törökök között harcol egy velencei renegát, kinek régi szerelme a városban tartózkodik. E megállapítást Jakabfy László párhuzamos szövegrészletekkel igazolta.⁷ A *The Siege of Corinth* már azért is felkelthette Vörösmarty érdeklődését, mert bár nem a görög szabadságharcból meríti témáját, mégis a szabadságszeretet és az oszmán zsarnokság elítélését hirdeti.⁸ A témát tehát Byron költeménye adta, az ihletéshez szükséges érzelmi feszültséget azonban az Etelka-élmény kelthette. 1827-ben sokévi szünet után ugyanis Vörösmarty újra találkozott hajdani nagy szerelmével, Perczel Etelkával. A találkozó előtt (augusztus 23-án) a zaklatott állapotban lévő költő ilyen levelet írt egy barátjának: „A napokban itt lesz E..., nem tudom, megláthatom-e? Talán fogom látni; de mért nem olly szemmel, mint öt évvel ezelőtt? Akkor egy tekintet hónapokig álmodtatott volna, most talán meg sem indíthat, annyira sem vihet, hogy a multra vissza nézvén borzadjak magamtól...”⁹ E levéltöredék sorai úgy hangzanak, mintha az Ídát viszontlátó Omár szavai lennének. Az összetett, ambivalens érzésekkel küszködő Omár tehát a világirodalmi előzmény ellenére Vörösmarty személyes ihletettségu hőse.

Ne feledjük azonban, hogy a történetben egy másik szerelmi szál is szövődik. Az Omár-Ída jelenet és a férfi halála után mintha csak megisméltódnének a korábbi események, egy kis variációval. A magyarok újabb portyára indulnak, de ezúttal nem egy kiegészített renegátot, hanem egy fiatal, gyönyörű török lányt, Ulemán vezér lányát, Leilát viszik be a várba. Zoltai, a hős magyar azonnal beleszeret az egzotikus szépségbe, aki viszonzozza érzelmeit, boldogságuk útjába tehát semmi sem állhat, szerelmük beteljesedik. A lány gyorsan és maradéktalanul elfogadja a keresztény világrendet, szívében magyarrá válik. Látható, hogy az ő történetük éppen az előbb ismertetett epizód ellentéte: ott a magyar férfiből lett török harcos, aki elhagyta a várat és szerelmét, s ezáltal boldogtalan lett; itt pedig a török lányból lett magyar asszony, aki bejött a várba szerelméhez, s így elnyerte a boldogságot.

Az *Egerről* tehát nem mondható el, hogy nélkülozi a tudatos kompozíciót: a megszerkesztettség ugyan megbomlik a mű végén, s a logikus struktúra nem a csataterén, hanem az érzelmek oldalán ragadható meg, de ha a Vörösmarty-életművet végigtekintjük láthatjuk, hogy a költővel nem ritkán előfordult, hogy az érzelmek kiragadták a konkrét tények birodalmából és átvették az uralkodó szerepet az alkotásokban. Ez azonban nem jelenti a kompozíció elvesztését, csupán a hangsúlyok eltolódását.

⁷ JAKABFY LÁSZLÓ: *Az angol irodalom és a Vörösmarty-Bajza-Toldy triász*. Budapest, 1941.

⁸ HORVÁTH-MARTINKÓ, i. m., 427.

⁹ Uo. 417.

Narráció

Sok érdekességre bukkanhatunk akkor is, ha a narráció szempontjából vizsgáljuk meg az eposzt. A felütést, az első ének első hat sorát olvasva még eldönthetetlen, hogy az elbeszélő a XVI. vagy a költemény megírásának idejéről beszél: „Megnehezült az idők viharos járása fölötted / Oh haza! Halmaidon s letarolt alföldi meződön / Régi halál lakik, és dühödten táboroz a harc. / Sírhalomok hegyeid, és völgyed sírgödör, ősi / Nagyságod nagy romja magad, még állasz, utolsó / Harcodat állván a vas erőszak ütései ellen.” A szándékosan kétértelmű bevezető után a narrátor visszahelyezkedik a XVI. század eseménysorába. Ennek legkézzelfoghatóbb nyelvi jele a történések jelen időben való elmondása. Ez a szemléletmód, látásmód azonban nem vonul végig következetesen a művön. Az elbeszélő esetenként kiesik (kilép?) a szerepéből, elhagyja 1552-t, és saját korából reflektál az eseményekre. Ezáltal megszakad a történet linearitása, hiszen ilyenkor olyan tényekre utal a narrátor, mely az elbeszélő történet idején még nem történt meg. Az első ilyen hely az eposzban a 16–22. sor: „Ott Ali, s két földrész fiait tengernyi seregben / Hadba vivő Amhát elakad dúltában: ijessze / Bár ezer ágyuival, fog rengeni tőle hegy és völgy, / És az erős talpkő a várnak alatta megindul, / Nem maga harc ijedelme Dobó, s védői Egernek.” E néhány sor az eposz propozíciójaként is értelmezhető, ám a műben több ilyen, a végkifejletre utaló részlet is van. Például az első ének közepén, a követ epizódot követően: „Kisded Eger! Mi nehéz zivatart vontál te magadra. / Száz ezrek fogják kapudat döngetni tekékkal, / S sztambuli bárdokkal; környül hordozva vaserdőt, / Nem had, egész ország ordítja tetődre hatalmát, / Rengeni fogsz, s tornyod, s tornyodnak alapja mozogni. / Így leszen...” vagy nézzünk még egy példát a második énekből: „Oh Eger! a sziklák nem tesznek téged erőssé, / Minden erőd a bátorság, mely hős fiaidban, / Mint az örök gyémánt ragyog, és nem retteg időtől.” Ezen idézetek is a propozíció időszemléletét veszik át, tehát a mű keletkezési idejéből mint már rég lezárult történelmi tényre tekintenek vissza az 1552-es viadalra. A műben tehát a fikcióidő és a narrációidő nem esik egybe. Az elbeszélő esetenként „elidegenül” a műben felidézett világ idejétől, eltávolodik az általa ábrázolt eseményektől, időtlen panoramikus nézőpontból láttatja az olvasóval a történeteket. E technika alkalmazása azért is fontos, hasznos, célravezető, mert a szerzőnek az ábrázolt világhoz és annak szereplőihez fűződő viszonya így lepleződik le, s irányítja az olvasói értékelést.

A narrátor az eposzban nemcsak a fikcióidő és saját kora között „ugrándozik”, hanem magán a fikcióidőn belül is. Az első ének vége felé rögtön az eskü után olvashatók ezek a sorok: „Rettentően így eskenek ők, s a föld-ali termék, / És az emelt várfal zengenek bele. Még Hegedűs is / Esküszik, a nyomorúlt; de halállal fog kezét, és az / Hívebb lesz, mint ő, nem fog távozni nyomától.” Hegedűs árulási kísérlete csak a harmadik ének közepén válik valósággá, az elbeszélő azonban már a mű elején tényként kezeli azt.

Az elbeszélői nézőpont váltakozása nemcsak vertikálisan az idő, hanem horizontálisan a szereplők tengelyén is megfigyelhető. A fikcióidőben létező elbeszélő esetenként szinte skizofrén módon egyes általa megalkotott szereplők bőrébe bújik, s az ő szemükön keresztül tájékoztat az eseményekről. Ennek legszemléletesebb példáját az első ének elején találjuk. Az egri vár ábrázolása, megjelenítési technikája itt olyan, mintha csak egy hollywoodi film nyitányából vette volna Vörösmarty az ötletet. Először messziről, madártávlatból elmosódottan jelenik meg a táj, majd fokozatosan a várra fókuszálva egyre élesebbé válnak a kontúrok, és megpillantjuk az építmény közvetlen környezetét, a dombokat, a patakot, madarakat, egy kócska, magányos lovas és végül magát a várat, melyet fölülnézetből látunk. Lassan leereszkedünk az erődbe, ahol már a fegyverek zaja zeng, s végül egy pontra exponálva, a várfokon álló „harci Dobó” tűnik elénk. Ekkor következik be az a pillanat, mikor az ő nézőpontjába belehelyezkedve láttatja az elbeszélő az eseményeket. Ahogy Dobó a magasból lenéz, úgy látjuk mi is, hogy Handsa, a török követ a várhoz érkezik. Ez a nézőpontváltás azonban nem tart sokáig, mire a követ belép a várba, és kavargást okoz, a narrátor már vissza is helyezkedik az eredeti pozíciójába, a mindent tudó egyes szám harmadik személyű elbeszélő szerepébe.

A most bemutatotthoz kísértetiesen hasonló nézőpontváltás figyelhető meg a második ének legelején. E rész kezdő sorai így hangzanak: „Hajnal emelkedik, a viadalmak hajnala: vérszín / váltja pirosságát, szellője halotti sohajtás, / S harmatgyöngye helyett párolgó vért iszik a fű.” E megdöbbentő, elrettentő tájleírást követően az időben egy lépést visszaugrunk, s az olvasó megkapja annak magyarázatát, miért változott az idilli környezet véreissé, szörnyűvé: éjszaka egy csapat egri harcos kitört a várból, és a részegeskedő törökökön ütött. Ezen izgalmas és életszerű jelenet leírása után következik az a pár sor, mely rádöbbeníti az olvasót, hogy már az ének kezdő hexameterei is Dobó szemszögéből mutatták be a tájat: „Éjszokról, hol az ősz István kipihelve, gyönyörrel / Nézte kelő várat, fészkét sok bajnak azontúl.” A helyzet már az előző énekből ismerős: a várkapitány fentről (ugyan most nem a várból, hanem egy magasabb dombról) szétteltekint, megfigyeli a környéket. E részben egészen hosszan folytatódik az ő nézőpontjából történő környezetleírás: „Hol szép régi nevét hosszan fenntartja Királyszerék, / Ott is most patyolat süvegét mutogatja pogány fő [...] Szerte pedig mind Almagyarig, s Felnémeti dombos / Földekig a zászlók, s kopiák lobogói mozognak...” Az igen érzékletes, expresszív ábrázolás még egy pár soron át folytatódik, majd fokozatosan elhagyjuk a dobói nézőpontot, és újra a személyeken kívülálló elbeszélői látásmód válik uralkodóvá.

A narrátor azonban nemcsak a „harci Dobó” bőrébe bújik szívesen. A renegát Hador-Omár szemén keresztül is láttat. E nézőpontváltást a következő sorok vezetik be (első ének, a követ-epizódot követően): [A követ miután elhagyta a várat] „Mint szomorú árnyék megyen a mablári tetőkön. / társa [Omár] pedig mikor a jól ösmert dombot eléri: / Rajta megáll, és visszatekint, valamintha tűnődnék, / Menjen-e, vagy

jöjjen? de megindul végre, s szívének / Fergetegét látszok szilajúl elvinni magával.” Ezután jönnek a „Kisded Eger! mi nehéz zivatart vontál te magadra.” kezdetű, már fentebb a végkifejlet előrevetítését tárgyaló részben ismertetett szavak. E pár hexameter-t igen érdekes és tanulságos a narráció oldaláról megvizsgálni. E sorokat olvasva ugyanis lehetetlen eldönteni, hogy az elbeszélő vagy Omár gondolatai ezek. Talán csak nem a szabad függő beszéd első csíráival találkozunk a magyar irodalomban? Véleményem szerint igen, hiszen e rész – az erős, intenzív sűrítésnek köszönhetően – a gondolatfolyam minden kritériumának eleget tesz. A narráció szempontjából vizsgálva a művet, igencsak cáfolhatóvá válnak azok az vádak, melyek az *Egernek* az igényes nyelvi megoldásokon kívül semmi más értéket nem tulajdonítanak.

Jellemek, szereplők, individuumok

Az *Eger* szereplőinek megformáltságát több kritika is érte. A vádak általában arra vonatkoztak, hogy a műben nem jelennek meg eléggé árnyalt, finoman kidolgozott jellemek.

Ami Dobót illeti, ő tényleg nem tartozik az aprólékosan kidolgozott karakterek közé. Mint már a narratíva tárgyalásánál is láttuk, ő szemlélődő, passzív szereplő, csupán a harmadik énekben, a végső csatában láthatjuk aktívnak, cselekvőnek. Bornemissza, Mekcsei, Zoltai és Pető: ők képviselik a magyar sereg „elitjét”. Jellemrajzuk viszont eléggé egysíkú, csupán egy nagyon tipikus vonásuk van kiemelve, s az alapján foglalják el helyüket a cselekményben: Bornemissza az „alkimista” kísérletező tudós, Mekcsei az egyszerű, harcias katona, Zoltai a bátor hősszerelmes, Pető pedig a még tapasztalatlan, de tette kész ifjú. A török katonák is hasonló módon jelennek meg, csupán Ali, a mindenre elszánt, vakmerő és vérszomjas budai basa bemutatásában fedezhetők fel a kidolgozottság nyomai. Ezek alapján tehát igazat kellene, hogy adjunk a kritikáknak. Ha azonban megvizsgálunk néhány, látszólag kevésbé fontos szereplőt, nevezetesen Omárt és Leilát, néhány érdekességre mégis felfigyelhetünk. A kiábrándult szerelmes ambivalens érzései, az Ída iránt érzett leküzdhetetlen vonzódása és a haragja igen érzékletesen jelennek meg az alkotásban. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy Vörösmarty önmaga is átélte, megtapasztalta ezeket az indulatokat, s így tudta magát teljesen beleélni az egymástól elszakadt szerelmesek helyzetébe. Jól példázzák ezt az érzelmi kavalkádot Omár szavai. Egyszer örök boldogtalanságot kíván a szeretett-gyűlölt nőnek: „Még csak ez egy baj volt Hiadornak hátra ezerből, / Hogy te is annyira légy, mint ő boldogtalan!”, majd alig pár sorral lejjebb ennek ellenkezőjét: „megfáradt a bűnben lelkem: epedtem, / Hogy boldogságod közepett még lássalak egyszer.”

Még érdekesebb Leila jelleme. Felületesen szemlélve ő is csak egyike az egysíkúan ábrázolt szereplőknek, ám ha kicsit jobban odafigyelünk a szövegre, egy árnyalt, aktív személyiség képére bukkanhatunk, aki kiállja az összevetést a *Csongor és Tünde*

Tündéjével is. Hiszen ahogy Taxner-Tóth Ernő megállapította, hogy Tünde a dráma cselekvő hőse, ugyanúgy elmondható ez Leiláról is. A lány egy török harcos, Hanivár szerelme, ám egy csata alkalmával megakad a szeme a bátor magyar katonán, Zoltain, s a török iránti érzelmei meginognak: „Ah Leilát más gondolatokkal keseríti szerelme: / A szép és deli hőst látá megfutni vitézebb, / S mint képzelte delibb hőstől, s a némbéri hűség / Fája ledér vágynak termette fajulva gyümölcsét. / Sírja hasonlítás szerelemnek: hős Hanivárnak / Képe nem állott már egyedül a lányka szemében, / Zoltait is látá s kezdett tünekedni miért nem / Adta szerencse születnie inkább jézusi népnél.” E belső vívódást ábrázoló gondolatok után Leila hosszú ideig távolról figyeli az imádott magyart. Majd egy kis szünet következik a történetben, s e szál akkor tér vissza legközelebb, mikor Zoltai foglyul ejti a török nőt. A férfi kezdetben nincs tisztában „kincse” értékével, Figedinek akarja ajándékozni az elfátyolozott arcú ismeretlent. Ám mikor először meglátja teljes valójában a török szépséget, az rögtön rabul ejti szívét. Összegezve tehát elmondható, hogy Zoltai nem direkt Leilát rabolta el. Az viszont nem lehet a véletlen műve, hogy Leilát pont az imádott hős rabolta el. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a lány elraboltatta magát. Ez a tény ugyan nincs explicit módon rögzítve a szövegben, de az érzelmek és a belső motiváció bemutatása implicit módon mégis arra utal, hogy Leila saját tudatos döntésének (meg persze egy kicsit a szerencsének) köszönhetően került be a várba.

Omár és Leila érzelmeinek, tetteik mozgatórugójának ábrázolása arra enged következtetni, hogy a műben nemcsak sematikus, tipikus szereplőkkel találkozhatunk, hanem árnyaltan, érzékenyen megformált jellemekkel is. A nőalak elemzése ráadásul még egy kérdésre választ ad, méghozzá arra, hogy miért nem szerepelteti Vörösmarty művében a harcos egri nőket. Egyes vélemények szerint ennek a hősköltemény megírásának gyors tempója az oka. Véleményem szerint Leila és Ída portréja inkább Riedl Frigyes elméletét igazolja, miszerint „Vörösmarty étheri finomságú, gyengédségű és szépségű nőalakokat festett, és Vörösmarty nő-ideáljába nem fértek bele az egri nők harcias tettei.”¹⁰

Összefoglalás

Talán az elemzéssel sikerült bizonyítani, hogy Vörösmarty oly sokat támadott és kritizált hőskölteménye egyáltalán nincs híján az értékeknek, sőt, rendelkezik néhány olyan vonással, mely jogtalanul kerül el a figyelmet. Ilyen például a szerkezeti szimmetria, az elbeszélői nézőpont zseniális, szinte a modern műveket idéző váltogatása, illetve a kulcsszereplők jellemének tudatos és finom kidolgozottsága, belső lelki folyamataik érzékletes megragadása.

¹⁰ Uo. 431.

Az eposz ezenkívül rendelkezik a többi Vörösmarty-védjeggyel is: a megállíthatatlanul gördülő hexameterekkel, a különlegesen érzékeny és expresszív nyelvvel és az érzelmeknek a konkrétumokon való túláradásával. E tények összessége az *Egert* a költő életművének nem elhanyagolható részévé teszik, mely méltó (lenne) arra, hogy a Vörösmarty-kánon teljes jogú darabjává váljon.

Herczeg Ákos

Az én és a másik – szerelemi nyelvhasználat Pilinszky János lírájában

Pilinszky költészetének olvasásakor a befogadó időről időre abban a sajátságosan ambivalens helyzetben találhatja magát, amelyben az én és a másik rögzíthetetlen dialógusa egyszerre kínál(hat) túl sok, illetve túl kevés fogódzót a versek értelmezéséhez. Ez az ambivalencia attól válik kitüntetetté, hogy a párbeszédedesség éppen abban a késő modern korszakban nyerte el poétikai erejét a klasszikus modernség arcot-hangot kölcsönző, én-felmutató (ilyen értelemben inkább monologikus) eljárás módjának kárára, amelyben nyilvánvalóvá vált a két fél közötti (nyelvi) közvetítés elvi lehetetlensége. Az adott költői diskurzus versei tehát egyszerre vetnek számot az intimitás kódolásának paradox helyzetével (nevezetesen az én és a másik szükségszerűen elválasztott létmódjával), valamint a nyelv azon természetével, melyben a szövegbe írt, azaz „megalkotott” (fikcionált) másik stabilizálhatatlan pozíciója elbizonytalanítja a versbeli én integritását. Az én és a másik viszonyának eldönt(het)etlensége olyan „üres helyeket” generál a versekben, amelyek „kitöltése” az olvasó befogadói döntésének a függvénye. Ebben a szituációban kérdésként fogalmazódhat meg, hogy miként lehet kijelölni a megszólítás aktusának két pólusát; mennyire indokolt a hagyományosan (és kontextuálisan) ember-Isten dialógusának tekinteni az érintett szöveghelyeket, illetve mennyire engedi meg a szöveg a kommunikációt ember-ember (és kimondottan férfi-nő) érintkezéseként értelmezni.

Kulcsár Szabó Ernő *Kérüigma és abúzió*¹ című dolgozatában Pilinszky vallási indíttatású szövegeit abba a költészeti fordulatba tereli, amely a jelentős hagyományra visszatekintő istenes tematikájú versek újraélesztését nyelvkritikai alapon újraértett módozatban véli megszólaltathatóknak. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy

¹ KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: *Kérüigma és abúzió*. In „Merre, hogyan?” *Tanulmányok Pilinszky Jánosról*. Szerk. Tasi József, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1997. 315–319.

a találkozás ember és Isten között a szakrális intonáció helyett a hétköznapi szférában jut egyre inkább érvényre, amely elmozdulás egyszerre mutat a vallási tipológia átalakulásának irányába, illetve az én-te viszony lehetőségeinek újragondolása felé. Az említett átrendeződés, hangsúlyeltolódás eredményeképp egy olyan költői beszédmód lép fokozatosan érvényre, amelyben már nincs többé egy olyan lírai szubjektum, amely origóként kijelölné a világ egyes pontjait. Egyedisége megragadhatatlan, pontosabban megragadhatóságát paradox módon a nyelv médiúrára ráutalt, ilyen módon kimondásra alkalmatlan léte jelzi. A versekben ezt a bizonytalanságot a töredékesség tudja valamelyest jelölni. Olyan költészetről van az elmondottak fényében szó, amely az egyesülés ígérését hordozó többes szám első személyű igealak jelentését a végérvényes elválasztottságban képes megtalálni. A szerelmi líra műfaja, amely évszázadokig elsődleges módja volt a személyes megnyilatkozásnak, feltárulkozásnak, most éppen az önfelmutatás lehetetlenségével szembesít minket. A dolgozat további részében azokra a szöveghelyekre kívánok fókuszálni, amelyekben a másikkhoz szóló beszéd rögzíthetetlensége révén megbicsaklik ez a kontextualizáló olvasásmód, és ahol az én, valamint Isten kapcsolatát színre vivő versek egy férfi-nő (de legalábbis ember-ember) relációban helyezhetők új megvilágításba.

Pilinszky korai kötetén, a *Trapéz és korbáton* József Attila utolsó éveinek motivikus, szemléletbeli hatása figyelhető meg, ahol a transzcendencia megszólaltatása hasonló *metafizikus szervezettségű* nyelvezet segítségével próbál kifejezésre jutni. Az önfelmutatás lehetetlenségének felismerése teszi szükségessé azt, hogy a sajátként hanghoz jutó összemberi alaphelyzet egy olyan megszólalásmódban fejeződjön ki, melyben csakis az én arctalanítása révén lehetséges a párbeszéd a megismerhetetlen transzcenciával. Amennyiben valóban indokolt egy József Attilára tekintő olvasás a *Trapéz és korbát* egyes verseinek összefüggésében, úgy Pilinszky nyelvhasználatának megértése egy többirányú viszonyrendszerbe kerül, ahol az isteni megismerhetetlenséget jelölő éjszaka-metafora egyértelmű vonatkoztathatósága elbizonytalanodik. „Te győzz le engem, éjszaka! / Sötéten úszó és laza / hullámaidba lépek.” (*Te győzz le*) Ahogy arra azonban Schein Gábor tanulmányában felhívja a figyelmet, az „éjszaka”, illetve a vele rokon szemantikai tartalmú elemek (pl. „ég”, „csillag”) József Attilánál az elérhetetlenséget, kiismerhetetlenséget ugyancsak kommunikáló szerelmi tematikában is felbukkannak (pl. *Judit*: „Hideg csillagok égnek tar fák ága közt. / Merengsz még? Aludj, / egyedül alszom én is. Huzódzkodj össze / s rám ne haragudj”). Úgy tűnhet tehát, hogy számos intertextuális utalás során a vers keresztény elemei felfüggesztik eredeti vonatkozásukat, és egy olyan szerelmi szituációban értelmeződnek újra, amelyet egy, a testi kontaktust állandóan felmutató metaforahasználat alapoz meg. Tehát Pilinszky fizikai közelségű, folyamatosan testiként tételeződő Isten-tapasztalata egy ellentétes irányú folyamatban íródik le: miközben a szubjektum feloldódik

a megragadhatatlan, testetlen Istenben, ezzel egy időben csakis egy testi jelenléssel (szerelmes társsal történő érintkezés kísérletével) tudja mégis biztosítani saját jelenlétét. A testi kontaktusban remélt önazonosság megtalálása azonban – Isten közelségéhez hasonlóan – bizonytalan kimenetelű, mivel a másik hiába látszik közelinek, a szerelmes számára mindig elérhetetlen marad; a vele történő egyesülés illuzórikus, ilyen módon a sajátként applikálható én felmutatása is kérdésessé válik. A bizonytalan egyesülést leíró „hullámaidba lépek” verssor egyaránt értelemhez juthat, ha az „éjszaka” metaforát Istenre értjük, de akkor is, ha (a szerelem megragadhatatlan, sokszor ellentmondásos tapasztalatával számoló) erotikus képzetet keltő szerelmi jelenetként olvassuk. Az intimitás megszólaltatása tehát annak a nyelvnek a feladata, amely a másikban való feloldódás (és így az én megrajzolásának) kudarcát a kijelentés igazságtartalmának elbizonytalanításával véli kifejezhetőnek.

A *Mondom neked* című Pilinszky-vers azért lehet érdekes, mert a cím sejtette határozott beszédpozíció a szerelmi kommunikációban nem csupán megkérdőjeleződik, hanem a beszélő önazonossága is felszámolódik. A vers a másikhoz való odafordulás következetes végigvitele, melynek modalitását egy tipográfiaileg (gondolatjellel) is kiemelt sor határozza meg: „– hallgass, míg végére jutok –”. Nyilvánvaló tehát az alá-fölé rendeltséget illusztráló beszédhelyzet. A beszélő megszólalása végig monologikus, a másik nem jut szóhoz; az utolsó versszakban szereplő felszólítás ellenben (ami paradox értelmű, hiszen az eddig – látszólag – csendben lévő másik elhallgattatására irányul) a monológot visszamenőlegesen egyértelműen vádbeszéd jellegűvé teszi. A vádolás logikája azt diktálná, hogy a vádoló az abszolút domináns, alávetett a megszólított, azonban ez az alul-felül ellentéppárral leírható viszony rögtön az első sorban másként strukturálódik. Ez viszont azért különös, mert az újraértelmezésre felhívó váltás a szövegben – „hallgass, míg végére jutok” – éppen a beszélő helyzetét határozná meg egy, a másikhoz képest mindenképp domináns, felül levő pozícióban. A vers így kezdődik: „Magasba ülsz, lábad keresztbe ejtve / arcátlan elhagyod magad...”; a vers tehát viszonylagosítja a kijelölhető relációit, így nem csak az eldönthetetlen, hogy az alá-fölérendelt helyeket az én vagy a megszólított birtokolja, hanem az is, hogy ki a megszólító és ki a megszólított.² A kapcsolat meghatározatlansága tehát a benne részt vevőket is „arctalanítja”. Ez az eldöntetlenség azt is eredményezi, hogy egészen az említett felszólításig a monológ önmegszólítás is lehetne, hiszen az egyes szám második személyű beszélő csakis olyan cselekvést végez, amelyhez nincs szükség a másikra („olvasol”, „leintesz”, „ásítasz”, „eszegetsz”, „fésülködöl”), az egyetlen aktus, éppenséggel a viszonyt beteljesítő nemi aktus is visszahajlik önmagára, kiszorítva ezzel a másik felet („Tulajdon árnyékkoddal összefekszel...”).

² Hasonló végeredményre jut ebben a kérdésben Kulcsár Szabó Ernő. Vö. uo. A „szerelmi líra” vége, 58.

Ezen a ponton érdemes összevetni a szöveget a *Magamhoz* című verssel, amelyben az expressis verbis kimondott önmegkettőzés, én-felmutatás egyes szám második személyű megszólításként megy végbe: „Bátran viseld magányodat, / én számon tartalak téged...” Látható egyrészt, hogy a két versben ugyanaz a grammatikai elem teremt(het) egymásnak ellentmondó szemantikai helyzetet, másfelől viszont a *Mondom neked* címbeli és versbeli te-je – a korábbiaknak megfelelően – vonatkozhat önmagára is. Ezt a lehetőséget talán tovább erősíti az utolsó versszak. „Parázna vagy, mondom neked, parázna, / – hallgass, míg végére jutok! – / de szíved alján embertelen árva, / s magad vagy, ki ezt elsőnek tudod.” Itt egy olyan tapasztalat szólal meg – a magányé –, amely csakis sajátként érthető meg, de egy másik személy ráutaltságában. Ehhez az érzéshez éppen a másik fél hiánya szükséges, e hiány (azaz a társ jelen nem léte) nélkül maga az érzés értelmetlen. Amennyiben nem önmegszólításként tekintünk rá, a szöveg akkor is számot vet a hiátussal, hiszen az én számára a te csak „némaságában” érthető, a „szinte” jelezte korlátozottságában; a te számára a versbeli én pedig egyáltalán nem érzékelhető, hiszen a vádoló felszólítása is egy olyan beszédsszituációból érkezik, amelyet történetesen nem birtokol, lévén a te az, aki a „magasban ül” és „kényesen leint”. Ha így olvassuk az utolsó szakaszt („de szíved alján embertelen árva, / s magad vagy, ki ezt elsőnek tudod.”), akkor is az én kerül fókuszba, éppen azért, mert a magány mint a másakra vonatkoztatott (de kizárólag sajátként átélhető) tapasztalat csak a te révén ragadható meg, ekképp ahelyett, hogy ezáltal meghatározná a másikat, az én szemében éppenséggel eltűnteti. Ami annak a felismerésével járhat, hogy a nyelv által a saját artikulálhatatlan. Az én identitása tehát csak a másik eltűnése révén határozható meg, azonban az én magára maradottságának végpontján (önmagában) a saját is felismerhetetlen lesz – és eltűnik. Ezen folyamat első mérföldköve véleményem szerint a *Magamhoz*, melynek zárzata így hangzik: „az este nem lel senki rád, / az este sírva, késve / hiába járják pitvarod: / csak én látlak. Vagy én se.” A szöveg talán éppen ezt akarja mondani nekünk, hogy a befogadás tétje nem kevesebb, mint hogy a versbeli pragmatikai viszonyok eldöntetlenségének felismerése és kitöltése révén a figyelem eljut-e addig, amíg a nyelv ereje magától képtelen, vagyis a másik megalkotásáig vagy örökre néma marad.

A *Harmadnapon* kötet annyiban viszi tovább az én és a te problematikáját, amennyiben az Isten képébe behelyettesíthető transzcendencia egy közvetlen kontextuális háttérként válik felismerhetővé. Vagyis az eddigiekben inkább szimbolikusnak tekinthető (és az értelmezhetőségét viszonylagosító) metafizikai szféra oly módon íródik bele az egyes versekbe, hogy miközben a kötet egyértelmű intertextuális kapcsolatot létesít a Biblia (főleg az Újszövetség) egyes részeivel, különböző poétikai eljárások során a jelentésképzés az én, a másik és gyakran Jézus alakjának bonyolult hálózatában válik lehetségessé. A *Harmadnapon* a *Trapéz és korlátban* tett belátások nyelvi lehetőségeit folytatja; az én eltűnésének egzisztenciális élménye abban az

összefüggésrendszerben fogalmazódik meg, amely egyszerre ismeri fel az emberi magánszféra és az isteni transzcendens rokon természetét.

A kötet nyitóverse, a *Parafrazis* jézusi utalásokban kontaminálja az isteni és a földi szerelem jegyeit. Mindezt már a cím is részben elvégzi, hiszen az átírás még erősebben felhívja a figyelmet egy konkrét könyv újraértésére. A szakrális és a hétköznapi egymásba játszását ezúttal a másik „elfogyasztása” tematizálja, ami a katolikus eukarisztia és a testi szerelem képzetének egyaránt megfelel: „Mindenki táplálék-ként, / ahogy már írva van, / adom, mint élő eledelt, / a világnak magam.” A versben megszólaló én valójában éppen az által bontja le saját megképződő identitását, hogy miközben őrzi a jézusi beszédhelyzet lehetőségét, nem feleltethető meg kizárólagosan az eredeti kontextusnak, viszont az „eleven táplálék vagyok” szemantikai helyét eltolja, *átírja* a földi szerelemtapasztalat horizontjába. „Mert aki végkép senkié, / az mindenki falatja. / Pusztíts hát szörnyű szerelem. / Ölj meg. Ne hagyj magamra.” Észre kell vennünk, hogy az utolsó sorok egyszerre mutatják fel a szerelmi érzés már korábban ecsetelt ambivalenciáját, valamint a magámaradottság krisztusi tragédiáját is. Tolcsvai Nagy Gábor monográfiájában a *Harmadnapon* kötettel kapcsolatban arra mutat rá, hogy a beszélő nézőpontja folyamatos érvénytelenedésben érhető tetten.³ Ez azt is jelenti, hogy az egyes szám első személyű dikció nem rendelhető egyetlen szubjektum mögé, hiszen a szövegek éppen az én létét kérdőjelezik meg. A kötet – miközben a párbeszéd lehetetlenségét tudatosítja – egy olyan (szöveg)univerzumot teremt, ahol az egyes versek párbeszédében valósul meg a kommunikáció továbbélése. Milyen poétikai eljárások mentén szűnik meg a kommunikáció a felek között, és hogyan alakítja mégis a szövegek közötti térben megvalósuló sajátos párbeszéd? A következőkben ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Az *Apokrif* értelmezését – részben – a korábban már jelzett jézusi utalások problematizálják, egyúttal eldönthetlenné formálva a vers beszélőjének kilétét. Vagyis az értelmezés lényegi pontja az, hogy milyen mértékben kötik meg a figyelmünket a jelen lévő bibliai háttér előtűnő elemei. A te és az én helyzetének felcserélhetőségéből következik az az olvasói aktivitást igénylő helyzet, amelyben a grammatikailag monologikus szöveghelyet (az értelmezők például rendre) dialógusként olvasnak. A döntéskényszer abból adódik, hogy a versszöveg sehol nem ad irányítást arra nézve, hogy az én és a te felváltanak egymás pozícióit. Ami azt jelenti, hogy nem tűnik biztosnak, hogy ki a beszélő, illetve a megszólított a „Csak most az egyszer szólhatnék veled”, a „Szavaidat, az emberi beszédet én nem beszélem”, illetve a „Nincs is szavam” kezdetű szakaszokban. Annak eldöntése, hogy ki szólítja meg a másikat, azért is alapvető, mert a költemény további részében több olyan (üres) szöveghelyet is találhatunk, melynek kitöltése ennek a mozzanatnak a függvénye. Abban egyöntetűnek látszik a kritikai vélemény, hogy a te kijelölése tulajdonképp

³ TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *Pilinszky János*. Kalligram, Pozsony, 2002. 74.

tetszőleges értelmezői feladat.⁴ Azonban reflektálatlanul marad az elemzésekben az a lehetőség, amely szerint a „Szavaidat, az emberi beszédet / én nem beszélem...” mondat lehetne éppen az emberé is, amennyiben elfogadjuk azt a már ismertetett feltevést, mely szerint az emberi kommunikáció ugyanúgy sikertelen a megértést tekintve, mint az ember-Isten közötti párbeszéd. A vers olvasásakor tehát mindig az értelmezés csapdájába kerülünk, hiszen éppen azzal szembesülhetünk, hogy nincs végleges értelem, mert a viszonyítási pontként tételezett szubjektum a megszólítás aktusában elveszti rögzítettségét, így a másikhöz fordulás mindkettőjük felszámolásával végződik. „Sehol se vagy. Mily üres a világ.” A harmadik egység pragmatikai helyzete már egyértelműnek tűnik: „Látja Isten, hogy állok a napon.” Tehát Isten a megfigyelő pozíciójából tekint le az én-re. Azonban az a paradox helyzet áll elő, hogy a vers végére a megragadható én már csak nyomként van jelen; egy olyan jelként, amely logikailag úgy vesztette el jelentését, hogy megszűnt az a fél, amely eddig értelemhez juttatta. Ebben látszólagos jelen-létben valójában a két fél kölcsönös megszűnése fedezhető fel. Az egyes szám első személyű beszélő „arca” a kiüresedett világ jelentés nélküli dolgaiban rajzolódik ki, beteljesítve a vers elején megjelenített apokalipszist „Akkorra én már mint a kő vagyok; / halott redő, ezer rovátka rajza, / egy jó tenyérnyi törmelék / akkorra már a teremtmények arca”.

Az *Egy arckép alá* még csak jelzi az én arcesztésének végső stádiumát („Öreg vagyok, lerombolt arcomon / csupán a víz ijesztő pusztasága”), ezzel párhuzamosan a világ lassú megszűnését („Kihűl a nap az alkonyi grafitban”), a *Hideg szél* ennek folyamatnak befejezettségét mutatja. A vers megenged egy olyan olvasásmódot, amely az *Apokrif* tapasztalatait írja tovább. Ezt igazán az teszi érdekessé, hogy az előzőleg jelentésétől a másikkal való kontaktus lehetetlensége folytán eltüntetett szubjektum logikailag a másik eltűnését is maga után vonja. Mindkét fél „kiiródott” a világból; az apokalipszis látszólag itt zárul le véglegesen. Hogy az „évmilliók” emberi mértékkel felfoghatatlan időtartama a múlta vagy a jövőre vonatkozik, azért irreleváns kérdés, mert az emberi létezés megszűntével felszámolódtak az őt meghatározó, létét lehetővé tevő tér-idő kategóriák. A „halott hamu” tehát ennek a tér-időnélküliségnek végső pontján „jelzi” (már jelentés nélkül) az élet nyugvópontra érkezését. Az utolsó sor a teremtés előtti „időtlen-ség” képébe zárja a világot.

A 2007-es OTDK Humántudományi Szekciójában I. helyezést elért dolgozat rövidített változata.

⁴ Vö. NÉMETH G. BÉLA: *Az apokalipszis közelében. Pilinszky János: Apokrif.* In: Századutóról – századelőről. Magvető, Bp., 432–452., továbbá KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN i. m., KOVÁCS BÉLA LÓRÁNT: *A párbeszéd vége,* illetve FODOR PÉTER: *Hang, jel, vers a későmodern korszak második felében* In: *Identitás és kulturális idegenség.* (Szerk. Bednatics, Kékesi, Kulcsár Szabó), Osiris, 2003. 225–240.

Demeter József

Az úton hever

Tengerhulladék
Magyardellón – a
Maros melletti Nagy-
Utcán. Melegsínű
Képketben a szobám
A tükör mögött idegen tél,
Süket homály. Hópelyhekben
Nézem magam. Istenem,
Mikor lovagolt itt
Sós hullám. Tenger-
Hulladék szól, szólva
Szól hozzám. A magyar-
Dellői végtelen-
Rövid Nagy utcán –
Égbe sodort szavak vissz-
Hangján túl. És még azon is
Jóval túl. Ismerős vers-
Sorok közt. Románul.

Jel

Egy csillag jelezte, hogy
Csillag született. Megváltó
Csillag. Lelkünk fényessége.
Ártatlan mutatóujj még csak
A fej fölé, ha rebbent – a
Titokzatos ég felé, mint
Megnyálazott jós ujjá az
Éjben. Jelevén egy irányt.
Felhők követték. Öntvény-
Felhők. Daraszolván a
Földet. És lőn új idő-
Számítás – Isten
Kifürkészhetetlen útjain.
S most, világunk
Örök kezdete múltán –
Egy csók, lám-lám, mindössze
Egy nyálás csók, ha csillan –
A szív... mutatóujján, mint
Az írva vagyon a könyvek
Könyvében... Pedig! Csillag
Született. Micsoda csillag!
Júdás az égből – mennyei sms-el –
Kit csókoltat – veled. Velünk.
Veletek. Ó, megváltó Csillag,
Szívünk fényessége –
Hit. Remény. Szeretet.

Anga Mária

A csillagkirály

Egy éjszaka, mikor már a mindenség is elaludt, csak egy kisfiú maradt ébren. Kinnézett az ablakon, és nézte a sötétséget. Ezernyi fénylő csillag nézett vissza rá.

– Legyen egy igazi csillagom! – suttogta magának. És abban a pillanatban tűndöklő fényességgel egy aprócska csillag gurult az ablakába, éppen akkorka, hogy belefért a kisfiú tenyerébe.

– Csillag! Egy igazi! – kiáltotta boldogan. Simogatta, becézgette a kincsét. Önfeledten játszott vele. Gurította a szobájában, mint valami fénylő labdát. És a csillag is boldog volt, fel-felragyogott, mikor a kisfiú megérintette.

Így telt az idő. Múltak az éjszakák. Míg egyszer az történt, hogy a kisfiú nagyon magasra dobta játék közben a csillagot, olyan magasra, hogy eltűnt a szeme elől. Hiába kereste, nem talált rá.

Ettől a naptól kezdve éjszakákon át állt az ablak előtt, nézte az égboltot, de a csillagját nem látta sehhol.

Mikor nem tudta tovább viselni bánatát, világgá ment. Ment, csak ment, egészen addig, amíg ki nem ért a világból. Akkor aztán egyszerre minden megfagyott körülötte, olyan erdőben találta magát, ahol jégből voltak a fák. Áttetsző ágaik között hideg fény villogott.

A kisfiú ment, egyre beljebb és beljebb a jégerdőben. Egyre sűrűbben vették körül a jégtörzsű fák. Hófehér és áttetsző volt minden körülötte. Mikor az erdő közepére ért, egy csodaszép palotát látott maga előtt. Vastag, átláthatatlan jégből volt a fala. Közelebb ment, és benézett a palota legalacsonyabb ablakán. Amit látott, első pillanatban el sem akarta hinni. Csodálkozásában szájához kapta hidegtől elgémberedett kezét. Egy gyönyörű királylányt látott. A királylány kezét és lábát vastag jéglánc szorította úgy, hogy mozdulni sem tudott. Fogoly volt, a jégpalota foglya.

A kisfiú gyorsan körülnézett, hogyan juthatna be a jégpalotába. De annak vastag jégkapuja és minden jégablaka zárva volt. Még szerencse, hogy éppen arra járt az éjszakai szél, aki bejáratos volt a palotába. Előtte megnyílt a kapu, így a kisfiú észrevétlenül besurranhatott.

Bejárt már három folyosót, tizenhárom termet, de a királylányt sehhol nem találta. Egyszer csak megérkezett egy ajtóhoz, de nem tudta kinyitni, mert az hét jéglakkal volt bezárva. Sokáig gondolkodott, hogyan juthatna be. Aztán letört egy jégcsapot, és leheletével kulcsot formált belőle. Belepróbálta az első lakatba. Fordította jobbra, fordította balra. Mígnem egy mozdulatnál felpattant mind a hét lakat zárja. Kinyílt az ajtó. A királylány először megijedt, amikor meglátta a kisfiút, de nem tudott megszólalni sem, mert a hidegtől egészen átfagyott a szája.

– Ne félj Tőlem! – mondta a kisleány. – Én kiszabadítalak – és a királylány úgy érezte, teste azonnal átmelegszik a kedves szavaktól. Végül mégis elszomorodott.

– Én innen soha nem szabadulhatok, mert ez itt a gonosz varázsló birodalma. Azért büntetett meg, mert nem akarok a felesége lenni. Látod, ide láncolt. A jégpalota lett a börtönöm.

Aztán a királylány elhallgatott. Mintha végleg beletörődött volna sorsába. Sokáig hallgattak így. A kisleány szomorúan nézte a királylányt, hosszú aranyhaját, bársonycipőjét, selyemruháját.

– Én kiszabadítalak! – kiáltotta hirtelen, és tépni, rángatni kezdte a nehéz jégbilincseket. De bárhogyan is próbálkozott, nem tudta széttörni a vastag láncszemeket. Végül utolsó erejét is elveszítette. Fáradtan rogyott a jeges kőre. A csillagra gondolt. Arra, hogy milyen boldog volt, mikor először kezébe vette.

– Tudod, én azért járom a világot és a világon túli helyeket, mert elveszítettem egy csillagot – mondta egészen halkán a kisleány. Nagyon szerettem, de nem vigyáztam rá.

A királylány nem értette pontosan, hogy miről beszél a kisleány, csak azt látta, hogy nagyon nagy bánata van. Megpróbálta vigasztalni.

– Ha igazán szeretted, akkor biztosan megtalálod.

De a kisleány már nem is hallotta a királylány szavait. Hirtelen rátört a sírás. Könnyei végig gurultak arcán. Végig a jégpalota kövezetén. És csodák csodája! Lassan olvadni kezdett a jég. Olvadni kezdtek a királylányt fogva tartó jéglánc vastag láncszemei

– Szabad lettem újra! – ujjongott a királylány.

Megfogta a kisleány kezét, és szaladni kezdtek, hogy minél hamarabb kijussanak a jégpalotából. Hamarosan a jégerdő sűrű fáinak között találták magukat.

– Én a csillagkirály lány vagyok – szólt ekkor a királylány. – Gyere velem apám udvarába!

A kisleány csodálkozva nézett a királylányra.

– Nem tudtam, hogy a csillagoknak is van királya.

De igazán végig sem tudta gondolni, amit mondott, mert három szempillantás sem telt el, és máris a csillagkirály udvarában volt.

A csillagkirály boldogan ölelte meg a lányát. Nem is remélte, hogy viszontláthatja még ebben az életben. Hiszen hiába volt bármilyen erős a hatalma, a jégpalotában nem láthatta meg a lányát, mert oda nem ragyogtak be a csillagok. Jól tudta ezt a gonosz varázsló is, azért rejtette oda.

– Kívánj bármit! – mondta a kisleánynak a csillagkirály. – Minden kívánságodat teljesítem. Neked adom királyságom minden csillagát. A palotámat, kincseimet, mert lányom mindennél többet ér nekem.

– Nem kérek én semmit, felséges királyom. Csak az én egyetlen csillagomat. Nem vigyáztam rá, játék közben elveszítettem. Azóta sem találom.

Nyomban elindult ezer csillagvitéz, hogy felkutassák azt az egyetlen csillagot. Összeült a nagy csillagtanács is, hogy tudósai tanácsot adjanak.

Eltelt huszonnégy nap és huszonnégy éjszaka, de a csillagot nem találták sehol.

A kisfiú olyan szomorú volt, hogy nem lehetett semmivel megvigasztalni.

– Ma nagy ünnep van a palotában és szerte az egész világon – mondta a király, mert karácsony napja van. Milyen ajándékot adjak neked? Úgy szeretlek már, mint egyetlen gyermekemet.

– Engedd, hogy hazamenjek!

– Én magam kísérlek el – válaszolt a király.

A kisfiú elköszönt a szépséges királylánytól, és elindult hazafelé.

A csillagkirály tudta, hogy veszélyes az út. És igaza is volt, mert a gonosz varázsló már alig várta, hogy a kisfiú újra a birodalmába lépjen.

Persze arra számított, hogy a királylánnyal együtt tér majd vissza.

Éjjel-nappal nézte a varázstükröt, a jégtükröt, amelyben látta, ki lépi át birodalma határát. Egyszer aztán megpillantotta a kisfiút, és mellette a csillagkirályt. Erre nem számított. Ijedtében elejtette a jégtükröt, amely ezer darabra tört szét. Mivel ebben a tükörben volt minden varázsereje, így hát a tükörrel együtt hatalma is elveszett.

Közben a kisfiú és a csillagkirály mit sem sejtve, szóltanul ment egymás mellett. Mikor a jégerdőhöz értek, azt mondta a csillagkirály:

– Legyen tiéd ez az erdő, legyenek itt örökzöldek a fák!

És ahogy ezt kimondta, a jégerdő fáí örökzöld fenyőkké változtak.

A kisfiú odalépett a legszebb fenyőhöz. Csodálattal nézte hatalmas ágait. Szerette volna megérinteni, átölelni. De csak állt mozdulatlanul. A lassan szállongó hó, mint valami fehér szárnyú angyal, körbetáncolta a fát. Egyszer csak fényesség támadt, és a fenyő legmagasabb ágán felébredt egy csillag. Beragyogta az egész erdőt.

– Az én csillagom! – sóhajtott a kisfiú.

– Ha valakit nagyon szeretsz, azt soha nem veszítheted el – mondta a csillagkirály.

Azóta a kisfiú minden este kinéz a szobája ablakán, és ha tiszta az ég, megkeresi a legragyogóbb csillagot. Ilyenkor a hajdan volt jégerdőre is gondol, ahol azóta is örökzöldek a fák. Azt reméli, ha majd megnő, ott találkozik újra a csillagkirály lányával.

Víg József linómetszete

Szakolczay Lajos

Angyalok és háрпиák

Medveczky Ágnes kiállítása a Magyarok Házában

Meghökkenítő kiállítás. Elsőbben azért, mert a kárpátaljai születésű, művészcsaládban felnőtt Medveczky Ágnes üveg(hátlap) festményein – ritkán művelt technika – nem az orosz, a román, a szerb, a szlovák ikonok jobbára naiv, szent arcait, eseménytörténeteit fedezhetjük föl, hanem egy ízig-vérig modern nő látomásos világát. A művész mindig a figuralitásnál marad – számára az alak, a fókuszba került (akár eltorzított) test a döntő –, ám ez a csaknem a szürrealitás felé mozduló groteszk tele van izgalmakkal, rejtelmekkel. Azzal is, hogy pontosan nem tudhatni: a valóságos elemekre mikor ül rá egy mítoszi, a reáliát a mese felé közelítő „felhő” – a váratlan, szinte mindig spontánnak tűnő mozzanatoknak megvan a szerkezetalakító hatásuk –, s legkivált, hogy az önéletrajzi vagy legalább is annak tetsző motívumok érvényességi köre (a tudatosan magáénak álmodott magány) kiterjed-e az artistikus alakok, helyzetek álom s való közötti – de sosem a félúton megálló – ábrázolására.

Az attraktív, erős kontúrú foltok mögött – legtöbbször valaminő hegyvonulat formájában – jól észlelni az életművet (akár nosztalgikus visszavágyódásként, akár az új hazában való élés erősítéseként) meghatározó tájélményt, s ezen belül mindazokat a lélektartalmakat, amelyeket az elszakadás drámája jelent. Persze Medveczky Ágnes nem csupán az áttelepülése után, vagyis a hazájául választott „idegenben” jött rá, hogy a hullámzó hegyek koszorúja milyen erős kötődést szimbolizál. A táj mint érzelemtartomány ott szerepelt korábbi képein is. A hűség ilyesfajta realizmusát, a motívumláncolatban meggyökerező, a földben és a vízben ugyanazt az anteuszi erőt érzékelő készenléletet viszont át- meg átfonta a teremtő ihlet mint mítoszi példatár.

Ennek a világosan kimondott, mégis – a tárlat címében is – meglebegtetett ketősségnek köszönhető, hogy az angyalok és háрпиák innen is vannak a valóságon, meg túl is. Pontosabban: a rejtélyeket fölfedve kell megmutatnunk (már amennyire engedik magukat megmutatni), hogy a jó és a rossz angyal békességhez, illetve veszedelmekkel terhes. Jobbára az ég ösvényein jár, de van úgy hogy „hétköznapi” terepen is, késsel a szájában (lásd Kondor Béla és Nagy László ítélezőjét.) Tehát az angyal itt nem – nem mindig – az elomló jóság, szelídség és türelem apostola, hanem a nőiesség rejtélyét magában foglaló harcos.

Aki – képtörténetek, -események mutatják – ki akarja magának küzdeni az öt megillető boldogságot. Akár mitológiai ruhát is képes magára öltetni – a hárpia olyan madártestű istennő, aki többedmagával röpködve az emberek ártalmára tört –, hogy kiküzdje, mindenek ellenében megvalósítsa öntörvényűségét. Ez az ítékezés természetesen nem csupán a hatalmába-bűvkörébe-guillotine-ja alá került szerencsétleneknek fáj (köztük több a férfi?), hanem saját magának is. Medveczky madárlényei

– szépséges boszorkányai – ezért jelennek meg többnyire olyan pózokban, hogy szakrális ízeik ellenére is bármely bárpult székén ott a helyük. Számukra a karom sosem megkapaszkodásra való, ám szűrő s vágó eszköz, melynek görcsös kacskaringója a szürrealitáson túl a kérlelhetetlen védekező „fullánkját” is magában foglalja (*Hárpia* – 2007).

Mielőtt az üveg(hátlap)festmények, vagyis artistikus személyiség-ikonok rejtélyét tovább bogoznánk – jelenlétük a Magyar Ház tárlatán fölöttébb meghatározó –, vessünk egy pillantást a grafikákra (rézkarcokra, akvarellekre) is. Rögtön szembetűnik, hogy az iparművészet egyes ágaiban (kerámia, formatervezés) elmerülő művész – Medveczky a Lembergi Iparművészeti Egyetemen végzett – milyen jól rajzol (tudását könyvillusztrációkban is kamatoztatta), s hogy mennyire érzi a vonalháló erejét.

Minthogy kísérletező alkat, új és új önkifejezési formát talál magának. A rézkarc mint új szerelem – eddig a műhelyadottságok hiányoztak – arra mindenestre jó, hogy kipróbálhassa anyag (maratás, nyomtatás) és szellem (a rajzos világmagyarázatként funkcionáló én) összetartozó, egymást ösztönző erejét. Amit valójában ő – a grafikában is látnok – csíhol ki magából, de a foltok véletlenszerűségével egy kissé vissza is utal az anyag megfellebbezhetetlenségére.

Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy a fekete-fehér kontrasztját drámai módon megjelenítő lapok a sikerültebbek – a színes rézkarcokhoz megannyi nyomólemez kellene –, hiszen itt az üres felület is lehet szerkezetet feszítő elem (*Bukott angyal* – 2007). Igaz, az idő haladtával, s bizonyos mesterségbeli fogások elsajátításával nő rézkarcainak hatékonysága. A túl dekoratív, artistikus figurát hordozó *Várom a múzsát* (2004) leszámítva, a hajkoszorút szerkezeti elemként fölmutató *Szembenéztem önmagammal* (2005) című kompozíciónak is megvan az értéke, és még inkább azoknak a grafikáknak, amelyeken a középpontba állított figura (minden esetben nő) izgató háttérrel (*Szárnyaszegett* – 2006), illetve az üres teret betöltő szárnyakkal van ábrázolva (*Bukott angyal*).

A múlt század kilencvenes éveiben született akvarelljei – groteszk alakjaikat tekintve bizonyos fokig az üveg(hátlap)festmények rokonai – arról tanúskodnak, hogy Medveczky Ágnes tisztában van a tér törvényeivel, montázsszerű alakjai lebegnek, és kellőképp bizonyítják a belőlük is fakadó (összeálló) szerkezet és az azt feszítő motívumháló képi különösségét. Az önéletrajzi elemek (stilizált önarckép) ugyancsak föltűnnek e grafikai lapokon (*Hegyek és én* – 1990), és a címének ellentmondó *Giccs* (1994) is meglep valaminő, talán a szerkezetből (képkivágásból) eredő újdonsággal. *A kék macska* – ama klasszikus *Kék lovas* ellenpontjaként? – egyidejűleg szervezője a képnek és hangulati elemnek is tekinthető: testrészei jelzésszerűen belógnak („beugranak”) a játék (a játékos utálat) illuzórikus terébe, s csak annyit mutatnak meg magukból, amennyi szükséges a nappal is éji látogató maszkjának leleplezéséhez.

Két, más-más miatt egészen kiváló akvarell is található a tárlaton: a motívumbéli szétszórtságában is vonzó *Én is repülnék veled* (1992) egy, lassan megfeszített kor-

pusszá összeálló alakot és egy női aktrézsletet emel a forgás centrumába; s a vízfestmény ettől a szétszakított motívumokat (tájrészsletet és emberi alakot) egységgé pörgető mozgásimitációtól nyeri el emlékfölidező drámáját. Ezzel szemben a nagy fehér felületeket kis figurákkal mutató, horizontálisan két részre bontott *Angyalok háborúja* (1996) laza szerkezetű csöndjeivel éri el a hatást: az „égi” mozgalmasságra a lenti világ sziluettszerű házai, épp csak élő, ám a ködbe lassan fölszívódó épület-együttesei válaszolnak.

Ahhoz kétség nem fér, hogy Medveczky Ágnes kiállításának unikum voltát a nagy hatású üveg(hátlap)festmények adják. Az itt szereplő darabok 1990 – akkor a művész még Kárpátalján élt – és 2007 között készültek. Motívumkincsük – a régi és az újabb festményeken is látszik – visszautal a (csak fizikai valóságában elhagyott) szülőföldre (*Vigyázz ránk!* – 1990; *Ruszin madonna* – 2007; *Mindenszentek* – 2007), ugyanakkor hírt ad az életformaváltással bekövetkező történelmi, művelődésszociológiai stb. gyarapodásról is (*Egy kávé Jókainál* – 2004). Jellemzőjük a személyiségből és a magáévá tett táji, történelmi rekvizitumokból összeálló, érzékeny, a nőt mint egyedet mítoszi kalandozásra csábító, ám ennek a boldogságos pokoljárásnak gyönyörét is fölmutató példatár.

Mínthogy művészetről, esztétikailag mérhető képekről van szó, ez a szépségkultusz jegyében történő kalandozás sosem csak a látható, a glóbuszon földrajzi névvel is megnevezhető „valóságdarabokra” épít – jóllehet belőlük sem kevés szerepel (az 1991-es, *Kopjafák* című triptichonon például ama klasszikus temető csónak alakú fejfái bolygatják meg az arany hátteret) –, hanem a sejtelemszerűen föltörő érzések, a bibliai és egyéb hiedelemvilágból származó szimbólumok által megidézett egyetemes értékek garmadájára is. Az *Eljöttek az angyalok* (1991) égi lajtorjája éppúgy tele van személyiségjegyekkel, mint az arcát kezébe temető – a szülőföldje elhagyására kényszerített – hölgy búcsúja (*Elmegyek* – 1992).

Ez utóbbi szerkezetét nemcsak a meghatározó figura és leheletnyien a „menekülő” – hátulról még riasztóbb – tükörképe uralja, hanem a magukra maradt tárgyak, bútorok torzítással súlyosított némasága is. Különbösen is a leplezetlen valóságot s a kereszténységben a földi hívságot jelképező és valaminő örök világosság kisugárzását involváló tükör Medveczkynél olyannyira fontos szimbólum, hogy némelykor ráépül – fő motívumként – a szecessziós háttérű vallomásosság egész rivaldája (*Kata tükre* – 1991). A női hiúság mint elmaradhatatlan szépségfaktor ugyancsak ebben a keretben dominál.

Nem véletlenül említettem a színházat, hiszen ezeknek a (csupán férfi vélekedés alapján) ördögökből angyalokká váló harlekineknek jól körülírható porondja van. A mozaikszerű építkezés és a groteszk jelleg – a *Vártalak* (1991) nőalakjának póza épp ezzel a kibillentéssel zseniális – csak még jobban hangsúlyozza eme egyidejűleg szent és profán figurák beépülését abba a „mesevilágba”, amelyben a valóság akár kifordítva (*Vörös macskás nő* – 2007), akár Rubljovtól máig élő szakrális motívumok által át-

szellemítve (*Mindenszentek*), ugyanannak a terrénumnak a része, amelyet kezdettől fogva a látomásosság ural.

Némi nosztalgikus műltszemlélet is sajátja a festményeknek – számomra a *Boldog békeidők* (2007) idilljénél sokkal többet jelent a kollázmódra építkező *Egy kávé Jókainál* archaikus nyugalma, tárgymegidézése –, de a művész akkor van igazán elemében, amikor a vállalt (mozaikszerű) töredékesség mint kontúros részegységekből álló szerkezet nem csupán a bravúros alakrajz által dúsul, de a jól használt jelképtár és szimbólumvilág révén is. A *Főnix* (1992) szecesszióra utaló furcsa test- és tájszerkezete, valamint a paradicsomi állapotot (Ádám, Éva, kígyó) megidéző *Kinek a vétke* (1992) ezt a megjelenítést próbálgatja – hatásosan. S amikor az ikon nyugodt mozgalmasságára emlékeztető építkezés tárgy-, motívum- és alakgazdagságában eléri a teljességet – azért a magányos hősöknek (*Vigyázz ráink!*; *Vártalak*) szintén megvan a varázsa –, egészen kivételes művek születnek (*Ruszin madonna*; *Mindenszentek*).

H. Szilasi Ágota

„Ecsetjén új fényt nyernek a színek...”¹

Gondolatok az egri Munkácsy kiállítás kapcsán

Több oldalas listát lehet összeállítani Munkácsy Mihály (1844–1900) életművét tárgyaló írásokból: kritikákból, méltatásokból, kisebb, illetve terjedelmes monográfiákból. Életének romantikus fordulatai pedig megihlették még a regényírókat is. A kortársak és az őt követő generáció: Malonyay Dezső (1897, 1907), Szana Tamás (1900), Feleky Géza (1913), Charles Sedelmeyer (1914), Csánky Dénes (1941), Farkas Zoltán (1941, 1943), Lázár Béla (1944), Lyka Károly (1952) kiemelendő munkái után a legteljesebb, talán legalaposabb monográfia Végvári Lajos 1958-ban megjelent, a lehetőségekhez mérten alapos, részletekig hatoló műve. Hangvételén érezhető az ötvenes évek miliője, Munkácsy realista, szociálisan érzékeny korszakának hangsúlyozott méltatása. A fiatal generáció több mint egy évszázados rálátással, a kiemelkedő alkotások közvetlen ismeretével s a mindent befogadni hajlandó posztmodern attitűdjével szintén jelentős kutatásokat végez (Sz. Kürti Katalin, Pernecky Géza, Bakó Zsuzsanna, Czeglédi Imre, Sinkó Katalin, Boros Judit...). S mivel erőteljesen ható festészetről van szó, számtalan szerző publikált rajtuk kívül is Munkácsy munkásságáról tematikus írásokat, műelemzéseket pozitív és negatív előjellel. Valamennyiből sugárzik, hogy ez az életmű nemcsak Magyarországon, hanem Európában, sőt világviszonylatban is megkerülhetetlen, ha a XIX. századi romantikából sarjadó realizmust és a századvég

¹ „...mint nagy költők nyelvén a szavak.” – Voinovich Géza, 1944. 236.

stíluspluralizmusát kívánjuk megérteni. Annak ellenére, hogy 1866-tól tanulóéveit, s az alkotással töltött közel három évtizedet külföldön – elsősorban Németországban, a francia fővárosban, Párizsban és a luxemburgi Colpachon – töltötte, illetve a művészetét ért hatások is az európai forrongó művészeti élet hatásai voltak, s műveinek jelentős hányada nem magyar gyűjteményekben található, a hazai kritika és művészettörténet-írás kiemelt figyelmet szentelt festészetének, személyének. Úgy kezelte s kezeli, mint aki szellemében, lelkében itthon tanyázott. A magyar művészet szerves részének – dicsérhetőnek, olykor dicsőíthetőnek illetve szapulhatónak s főleg ható tényezőnek – tekintette mindig is.

Első bírálója Kelety Gusztáv volt, kora éles szemű és kemény szavú kritikusa, akinek ítélete még Munkácsy halála után is stigmaként tapadt az életműhöz. Még ha jóindulatú tanácsadóként tüntette is fel magát, aki óvta az ifjú, tapasztalatlan művészt a „könnyelmű magasztalóktól”, szavaival mégis a tudatos szerkesztés szabályainak akadémikus ítéletét mondta ki. Remélte, hogy a müncheni akadémia szigorú, rajzközpontú oktatása – s természetesen a vasszorgalom és önművelés, melyek fontosságára hangsúlyosan utalt – kompenzálják mindazt a hiányosságot, mellyel az ifjú festő útnak indult. A müncheni évek után azonban Ludwig Knaus festészetén fellelkesedve Munkácsy Düsseldorfba vágott. Csakhogy egy 1867-es párizsi kirándulás gondolkodásában gyökeres változásokat indított el, s Düsseldorfba érkezve (1868. október) megfestette első olyan képét, amely már tipikus munkácsys vonásokat mutatott: az Ásító inast (1869). Mikor e művét hazaküldte, Kelety meglepetéssel látta, hogy a müncheni akadémia nem hatott az ifjú művészetére, s hogy sutba dobta úgy a bécsi Rahl-, mint a müncheni Kaulbach-iskola kelléktárát. Kifogásolta a franciás festészeti modort, a tónusfestést, mely később az életmű legkiemelkedőbb érdemévé vált. Kelety azonban képes volt, még ha nehezen is, de ítéletét felülbírálni, s a *Milton* (1878) megszületése után – ugyan professzoroskodó attitűdjét Munkácsyval szemben megtartva – maga is a méltatók közé állt.

A legindulatosabb akadémista kritikusa Székely Bertalan, az *Egri nők* festője volt, aki kezdettől fogva szinte megszállottan bírálta az „öszönös művészt, akiből csak úgy ömlenek ki belső látományként elképzései”. A tudományos, normatív szabályok szerint gondolkodó, leginkább a „gruppírozás” (csoportfűzés) elvéhez, „magasabb faktorhoz” ragaszkodó Székely Munkácsyt soha sem értette meg. Sikereit jogosulatlannak tartotta. Hogyan is érthette volna meg, mikor saját szempontjait kérte számon a fiatal művész munkáin, márpedig ami Székely szerint a művészet lényege volt, azt Munkácsy tökéletesen figyelmen kívül hagyta. A *Krisztus Pilátus előttről* (1881) például így írt: „hiányzik belőle minden kvalitás, melyet egy nagy történelmi képnek fel kell mutatnia: csak ignoráns csoportfűzés, ignoráns rajz, tudatlan drapirozás, tökéletes stílustalanság található a képen.” Hasonló véleménnyel volt a *Golgotáról* (1884) is, de leginkább az *Ecce Homot* (1896) tartotta tudatlan műnek, mely „leleplezi az ignoranciát”. A budapesti Országház képviselői üléstermébe megrendelt óriási mére-

tú *Honfoglalást* (1896) pedig primitív műként értékelte, mely „hiányos a képet alkotó magasabb faktorban”. Szerinte Munkácsy művészete nem más, mint „az előtte levő modell egyszerű lefestése, és ez se történik elegendő szakképzettség mellett”.²

E bíráló teljes cáfolatát adják az azóta előkerült vázlatkönyvek, aukciókon felbukkanó színvázlatok, melyekből Végvári Lajos is számtalan illusztrációt közölt, s melyek bizonyítják, hogy Munkácsy mily nagy odafigyeléssel és tudatossággal készítette elő nagy kompozícióit. De aki festeni látta őt „amint a szenvedély tüzelte, amint kezét a lelke háborgása vezette, és egész pszicho-fiziológiai szervezetével benne élt a forma-szín világában”, – mint ahogyan azt tanítványa, Fritz Uhde leírta –, az érthette meg igazán, hogy valódi őstehetiséggel áll szemben.³ Így több Munkácsy-méltatás is született, mely Székely, olykor szakmai féltékenységtől sem mentes kritikáját felülírta.

Mint kortárs kritikusnak, a végtelenül toleráns és etikus Lyka Károlynak elmarasztaló véleménye (1891, 1900) megegyezett Székelyével kezdetben, bár kissé más alapállással. A fiatal Lyka a század utolsó évtizedeiben divatos Bastien-Lepage-os „finom realizmust”, a természet szerető megfigyelését hiányolta Munkácsy festményein. Kifogásolta levegőtlen színeit, hiányolta a fiatal festők ideáljának ezerféle ezüstös színvilágát, hiszen a magyar művész nyersen ágyazta aszfaltos alapjába komor s felvillanó színeit. Széles foltlátása is ellenkezett Lyka érzékeny, aprólékosan kivitelezett naturalizmusigényével. A nagy képek komponálásával sem volt elégedett, bombasztikus, színpadias – valóságérzet nélküli – panorámáknak tartotta őket, melyek rajzi és színhiányai legkevésbé sem elégitik ki a „finom érzést”. Nem ismerte fel még akkor ő sem, hogy Munkácsy művészetéhez nem lehet kreált minták, divatos megoldások irányából közelíteni. Pár évtized múlva (1926) azonban, főleg az azóta is kiemelt remekműveknek tartott alkotásokban, felismerte a szabad szellem fojtott szenvedélyét. Azt a drámaiságot, mely abból a tragikus lélekből tört fel, melyre súlyosan nehezedtek az ifjúkori emlékek, kizárva mindenféle aprólékos, finom részletezést. Hiszen ezt az ösztönös, intuitív alkotót érzései, felkorbácsolt lelki viharok vezették, nem pedig normák, vagy átvett modorok. Művészetéhez a normatív kritika előre megállapított elvei alapján – legyen az akadémikus vagy modernista – nem lehet közelíteni. Érzékeny intellektusával Lyka azt is jól felmérte, hogy Munkácsy esetében alkotás és művész egyetlen egész. Ekkor már úgy fogalmazott, hogy a „*Krisztus Pilátus előtt*n nincs egyetlen ecsetvonás, mely a feszültséget és az izgalmat ne tolmácsolná”.

Kortársai közül főleg a sajátos nézőpontú németországi kritika (kiemelten Julius Meier-Graefe) marasztalta el, s titulálta Leibl-követőként, illetve Liebermann-epigonként. Nem a közös kiindulópontra, Courbet-re vagy még régebbre, a Munkácsy számára oly fontos Rembrandtra vezette vissza művészetük hasonlóságát, hanem a magyar kultúrát lenéző fölényel erőteljes német hatásról beszélt. Sajnos, a negatív

² Székely írásait közli Lázár Béla, 1936.

³ UHDE FRITZ, 1911. I. 249–251.

hangvételő német kritika az életében egyik legjobban megfizetett s oly hangosan ünnepeelt festő megítélésére hosszú évtizedekre rányomta bélyegét. Am 1914-es első retrospektív kiállításának visszhangja, majd halálának 25. évfordulóján megrendezett tárlat alkalmával felbukkanó művei egyre inkább megváltoztatták a vele kapcsolatos vélekedést – legalábbis Magyarországon. Mégis az impresszionizmus-posztimpresszionizmus-modern avantgarde vonalra felfűzött, egyedüli fejlődésvonalként meghatározott művészetfelfogás egyre dominánsabbá válásával a XX. század első felében kevés tér jutott a XIX. század végi szecessziót, szimbolizmust, kései naturalizmust... preferáló művészek életművének. E gondolatkörből táplálkozó kritikusok nem csupán az akadémista-eklektikus felfogásokkal helyezkedtek oppozícióba, hanem a kevésbé radikális, a szépség felé orientálódó stílusirányzatokról is lekezelően vélekedtek. Így Munkácsynak és több kortársának életműve háttérbe szorult a nagybányai művésztelepről kirajzó hétköznapi témákat feldolgozó, ám különleges színeffekkel dolgozó, vagy éppen az új izmusokat ötvöző Nyolcak s a konstruktív-absztrakt irányzatok mellett.

A *Munkácsy a nagyvilágban* című, tanulmányokkal gazdagított 2005-ös katalógusban a francia és a bécsi kritikát Kovács Anna Zsófia és Sármány-Parsons Ilona részletesen elemzi. Itt, a magyarországi kritikákat tovább vizsgálva, fontos megemlíteni a fent említett attitűddel közeledő, az impresszionizmuson és a modern irányzatokon nevelkedett XX. század eleji magyar ítések jeles egyéniségének, Fülep Lajosnak a véleményét. Szemléletén egész generációk nőttek fel – így tanítványai írásait olvasva magam is. Mértékadó volt számtalan kérdésben. Általa Rózsaffy Dezső kritikáját (1934) is olyan közelítésmód hatotta át, mely szerint a nagyrészt külföldön – amerikai magántulajdonban vagy gyűjteményekben – lévő fő műveket csak reprodukciókról vagy redukciók alapján ismerő műbírálók, művészettörténészek a jobban ismert vázlatokat emelték az életmű élére. Még Végvári Lajos század közepi nagymonográfiájában is fellelhetők ezen érvelés maradványai. E méltatott előkészítő művek ugyan kiválóan szemléltetik a művész gondolatmenetét, pillanatnyi lelki, szellemi állapotát, festőtechnikájának bravúros könnyedségét, komponálási módszerét, s jól megfelelnek a modern gondolkodás szabad szellemének, mégis a kész munkák elé helyezni őket az életmű valótlan értékeléséhez vezetett.

Fülep 1923-ban megjelent kritikáját onnan indította, hogy amikor Munkácsy 1867 nyarán először Párizsban járt, az a kéthetes út – mi már persze tudjuk, hogy voltaképpen teleszívta magát képekkel – valójában semmilyen hatást nem gyakorolt rá. Viszszament Düsseldorfba, s az ott szerzett tapasztalatok alapján hamarosan megfestette a *Siralomházat* (1869–70), „mellyel elidegenedett korától, s a múlt és az öregség mellé állt”⁴. Szerinte a mű kompozíciós elrendezése nem festői, hanem színpadias. Fülep kifogásolta Munkácsy éles megfigyelését, mely csupán a természethű megállapításokig jutott, a kép tónusa pedig véleménye szerint receptszerű elszíntelenedés, melyben a

⁴ FÜLEP LAJOS, 1923.

színek nem élnek. Alkotása stílustalan élőkép, panoptikum. Fülep helytelenítette az akadémikusan naturalista részletek túltengését a képen, sőt megfeddi, s olyan festőként jellemzi Munkácsyt, mint aki nem tudta témáit a merő természeti jelenség világából a művészet külön világába átemelni. Ha az eredeti kép láttán fogalmazta volna meg ítéletét, valószínűleg felfedezi a magas fokú intuíció jelenlétét a megoldásban, s azt, hogy Munkácsynál minden magától jött, s hogy a művet a felfokozott lelki élmény forrasztotta egységbe. Sajnos nem ismerte fel, hogy Munkácsy nem betanult akadémikus szabályok alkalmazója volt, hanem a szabályokat maga teremtette meg önmagának. S ha Fülep valójában elmerült volna a kép mélységeiben, talán az egyéniségre kihegyezett modern művészet előfutárát lelte volna fel festőjében. De nem tette, szemben Hermann Lipóttal, aki festő szemmel mint alkotó állt a Munkácsy-művek elé, „melyek lelki élmények, formák, színek, tónusok, fények és árnyékok oly összeállításai, esszenciái és mégis kiteljesülései, melyek együttese ad csak egészet”.⁵ Az 1914-es kiállítás után van más megértő hang is: Feleky Géza elismeri Munkácsy festői látását, drámai hevét, vizionárius erejét, dinamikáját, így megéri ecsetkezelésének szaggatottságát, felfedezi előadásmódjának izgalmasságát. Amit kifogásol, az az egyszer kipróbált kompozíciós formákhoz való ragaszkodás, mely véleménnyel talán egyet is érthetünk. Kis esszéje beható elmélyedésről tanúskodik, de számára is hiányzik a fő művek eleven hatóereje.⁶

Genthon István 1935-ös Munkácsy-kritikája *Az új magyar festőművészet története* című, igen fontos összefoglaló munkájában jelent meg. Ő látta a *Tépécsinálókat* (1871), s oly mértékben került a mű fojtott lelkiállapotú atmoszférájának hatása alá, hogy a Fülep Lajos által felvetett modernista kritika bűvköréből sikerült kivonnia magát, gondolatai inkább méltatássá váltak. A *Siralomházz*ról a következőket írta: „Nem csak a magyar festészet addigi legnagyobb tette, messze maga mögött hagyva mindazt, amit a felújulás kora óta addig magyar ecset létrehozott. Kétségtelen az is, hogy világos kompozíciójával, térbeliségével és elementáris festői erejével vérbeli művész rendkívüli értékű alkotása... De nemcsak biztos, fölényes megfigyelőereje teszi fontossá e művét, nemcsak holmi felszínes léleklátás, hanem az emberi sors tragikumának mély átérzése. Ez, és a fojtott drámaiság, mely nem ágáló gesztusokban él, hanem magában a szituációban... döbentette meg a nézők ezreit..., ez tette a Siralomházat borzasztóan emlékeztetővé.” Munkácsy 1867-es franciaországi látogatását ugyan ő is lebecsülte, kifogásolva, hogy az plain air, s a szárnyát bontogató impresszionizmus formát felbontó atmoszférikus fényimádata nem hatotta át Munkácsy gondolkodását, de olyan kvalitásokat ismert fel a képein, amelyről példaképe (Fülep) hallani sem akart. Ugyan vélekedése szerint Munkácsy tájékozatlan volt, melyet hirtelen sikerei konzerváltak, s e tájékozatlanság lehetetlenné tette, hogy az önmagából való szigorú fejlődésnek egye-

⁵ HERMANN LIPÓT, 1935. 270.

⁶ FELEKY GÉZA, 1913.

nes és tiszta útját játja, mégis a magyar festészet kiemelkedő egyéniségének tartotta. Genthon kereste az életmű modern irányzatokhoz való kapcsolhatóságát. A *Tépéscsinálókban* felismerte „az olvadékony, fényárnyékos, atmoszférikus festőiséget, s noha a legfőbb alkotóelem itt is a lélekábrázolás, az eszmei tartalmat az előadás merész és meggyőző festőisége tökéletesen ellensúlyozza”. Munkácsy tájképeinek őszinte realizmusát, optikai tisztaságát, csendéleteinek bravúros festőiségét dicsérte. Ma úgy ítéljük meg, hogy tájfestészetének legszebb darabjai, A poros út többször megfestett témája a plain-air kifejezőmóddhoz, vagy talán a turneri atmoszférafestéshez közelít leginkább. Genthon Munkácsy-portréi közül Liszt Ferenc, Paál László s főként Haynald Lajos mély festői erejű képmásait emelte ki, melyek véleménye szerint alkotójukat a XIX. század legnagyobb arcképfestői közé sorolják.⁷

Lázár Béla Munkácsy-kritikákat elemző írásában (1936), melyben a festő mélysége-sen átélt alkotómódszeréről is beszélt, megjegyzi, hogy ha volt valaha művész, akinél a lélekrajz lényegült át képpé, az Munkácsy Mihály.⁸ Munkácsy pszichologizáló attitűdjére legszebben és viszonylag korán a fiatal Éber László mutatott rá (1900).⁹ Írásának alap gondolata, hogy műveinek legnagyobb különlegessége a pszichológiai jellemzések mélysége, melyet szinte valamennyi festményén megtalálunk. Éber szembehelyezkedett a színpadiasság vádjával, hiszen Munkácsynál a drámaiság nem elsősorban a tettek ábrázolásában van jelen, hanem az ember legbensőbb természetének, az ábrázolt adott helyzetre való reagálásának mélységes kifejezésében. Az *Ecce Homo* heves mozdulatokba szervezett pszichológiáját is védelmébe vette, mert „a művész a rendetlen tömeggel az idegek túlfeszítéséből eredő veszett rángatózást akarja éreztetni”. Vonovich Géza folytatja a témát 1944-ben, végig elemezve a legfontosabb műveket.¹⁰

Az akadémista és a modernista ítések egymásnak gyakran ellentmondó fejtegetései mellett gyakori kritikaként hangzott el Munkácsyval kapcsolatban, hogy oeuvre-jét túlnyomórészt szalonképek alkotják. E bírálattal együtt jelentkeztek a műkereskedelem behatároló hatását kritizáló megjegyzések. Pakh Imre Egerben bemutatott gyűjteményéhez e kritikák és cáfolatok értelmezése révén talán közelebb juthatunk, hiszen kollekciójának legrepresentatívabb darabjai a szalonképek legjobbjai. Genthon is úgy vélekedett – s nem elítélően, csupán a helyzetet feltárva –, hogy a szalonképek „tarka zűrzavarában vegyülnek el portréi és tájképei, abból meredeznek ki társtalantul korai zsánerképei és későbbi irodalmi, majd vallásos nagy kompozíciói.”

E jól szituált polgári létet bemutató festményeken egyazon környezetben játszódik a nagyon egyszerű történetet elmondó jelenetek. Nehéz szőnyegek, színesen tapétázott falak, faragott, díszesen kárpitozott székek, pamlagok, asztalok, s a szinte

⁷ GENTHON ISTVÁN, 1935. 113–140.

⁸ LÁZÁR BÉLA, 1935. 100.

⁹ ÉBER LÁSZLÓ, 1900. 209–244.

¹⁰ Lyka Károly emlékkönyv 1944. 236–243.

elengedhetetlenül jelenlévő, mindent túlharsogó, legyezőpálma között gondtalan életüket élő, apró mindennapiságokkal foglalatосkodó, divatosan öltözött fiatalok, első-sorban csinos nők, s hozzájuk tartozó, jól ápolt, kiegyensúlyozott lelkű gyerekek, vagy közöttük csendesen éldegélő megbékélt öregek járkálnak, üldögélnek, cseverésznek. „A lakásberendezés e jellegzetes századvégi ízléstelensége, mely hamis középkori bútorokat, zsúfolt festői rendtelenséget és a közép-európai jól ismert Makart¹¹-bukétákat helyettesítő pálmákat telepített maga köré, Munkácsy ecsetje alatt akkor is meg-nemesült volna, ha az idő múlása nem tenné lassanként megbocsáthatóvá.”¹² – írta Genthon. Verőfényes színpompa árad szét e nem túl nagyméretű képeken, melyek nem tágas közösségi terekbe, hanem intim együttéléshez, lakásdísznek készültek.

A magyar Munkácsy-irodalomban úgy rögzült, hogy Munkácsy megbocsáthatatlan bűnt követett el azzal, hogy 1878-ban szerződést kötött Charles Sedelmeyer párizsi műkereskedővel, hiszen ennek volt köszönhető, hogy felhagyott a realista festés-móddal s a drámai témákkal. Végvári Lajos szerint az első szalonképek létrejöttéhez Sedelmeyernak azonban semmi köze nem volt, Munkácsy invencióiként születtek, s az életmódjában történt változások – Marches báró özvegyével, Cécil Papierrel kötött házassága, szakmai sikerein alapuló anyagi jóléte, társasági életvitеле – inspirálták. Első ilyen jellegű és kiforrott, könnyed ecsetkezeléssel festett, elegáns s nem utolsó-sorban gazdag színvilágú műve, a *Műteremben* már 1876-ban készen volt. Feltűnő, hogy e téma első megjelenésével nem csupán tartalmi, hanem stilisztikai változás is lezajlott az életműben. A nagypolgári élet fényűző pompájában való festői gyönyörködés, a kivilágosodó, sokszínűvé váló kolorit, a „lefestő-dekoráló”¹³ kedv olvasható le róluk. Minőségbeli problémák nem vetődnek fel velük kapcsolatban, sőt kvalitásuk nagyon is magas. Csak hát igen beszédes a dátum, mely szerint Munkácsy utolsó ilyen jellegű műve abban az évben – 1887-ben – készült, amikor műkereskedőjével, Charles Sedelmeyerral felbontotta tízéves kapcsolatát. Tehát azt mondhatjuk, hogy a műkereskedőnek igenis köze volt ahhoz, hogy ez a típus teszi ki az életmű nagy részét – gyakran ismételt megoldásokban.

Be kell látnunk, hogy szükségyszerű és elkerülhetetlen volt, hogy kialakuljon ez a helyzet, hiszen a párizsi, mondhatnánk nemzetek feletti művészlét a műkereskedelem árnyékában bontakozott ki, legyen az a közízlést vagy a különleges modern szemléletű intellektust kielégítő művészet. Sorolhatnánk a kortárs moderneket: Manet-t, Monet-t, Cézanne-t... egészen Picassóig, akik gyűjtőikhez műkereskedők által jutottak el. Munkácsy Sedelmeyer előtt is kapcsolatban állt műkereskedőkkel, hiszen fiatalkori karrierje, a *Siralomház* düsseldorfi megvételének szinte mesébe illő története sem szól másról,

¹¹ Hans Makart osztrák festő. Halála okán bírta meg Ferenc József császár Munkácsyt a bécsi Kunsthistorisches Múzeum előcsarnoka mennyezet freskóinak elkészítésével (1888).

¹² GENTON ISTVÁN 1835. 124.

¹³ VÉGVÁRI LAJOS, 1954. 182.

mint a műkereskedelem művészetet mozgató, nem érdemtelenül ünnevelt művészeket kreáló világáról. Több megrendelést kapott a kor egyik legjelentősebb műkereskedőjétől, Adolphe Goupoltól, aki a *Siralomház* párizsi sikere után igencsak sietett Düsseldorfba, hogy képígyeit leadja Munkácsynál. S a fiatal festő máris rálépett az üzlet kínálta érvényesülés útjára – s mára egyre nyilvánvalóbb, hogy tudatosan –, melyhez természetesen Párizsba kellett költöznie. Csak kérdésként teszem fel: akkor már a korai művek is – melyeket nemzeti hangvételő realista festészetünk mindig is részének tekintett – egyfajta műkereskedői elvárás mentén készültek? Majd később, a 80-as években és betegsége előtt a 90-es években pedig Georg Petit galériájában állította ki – igen reprezentatív társaságban – képeit. Utoljára a *Honfoglalást* 1894-ben.

Mint már szó volt róla, a tetemes mennyiség ellenére a szalonképek kvalitása egyenletesen magas, s festésmódjuk – a bravúros ecsetkezelés, üde színvilág, kompozicionális megoldás... – nagyon egységes. Munkácsy háttérbe szorulása, egyes megfogalmazások szerint bukása, tehát nem e műveknek, hanem a művészetben és a művészettörténetben 1870 és 1910 között lezajló paradigmaváltásnak volt köszönhető.¹⁴ Ezt az egyre inkább diktálónak váló változást ő pontosan érezte, de szándékosan helyezkedett szembe tartalmával, attitűdjével – talán tudatosan vállalva fel az utókor általi konzervatív minősítést –, viszont e művészeti forrongás festőtechnikai felfedezéseit, temperamentumát a legtagabb értelemben beépítette művészetébe.

S mint ahogyan a művek szétszóródásának az oka a műkereskedelem volt, most ismét a műkereskedelem s a gyűjtők jöttek segítségünkre, hogy Munkácsy életművét még mélyebben megismerjük. A korai hazai kritikusok mindig azzal a problémával szembesültek, hogy az eredeti műveket nem láthatták. Esetleg fotók, illetve a fellelhető vázlatok alapján ítélték meg csupán. Mára a fotók is tökéletesek, de az eredeti méretű műben elmélyülni egészen más. Az maga az ismereten túl lévő élmény.

Nemcsak Munkácsy életműve válhat egyre áttekinthetőbbé, hanem sok, a magyar művészet szempontjából eddig esetleg mellőzött vagy félreértett alkotó munkássága teljesebben ki a szemünk előtt a megélenkülő műkereskedelem révén. Persze tudjuk, hogy Munkácsy műveit nem elsősorban határainkon belül kell keresnünk, hanem Franciaországban, Angliában s kiemelten az Amerikai Egyesült Államokban. Így egyik leglelkesebb gyűjtőjük, Pákh Imre is – abból a helyzeti előnyéből fakadóan, hogy New Yorkban él – elsősorban a Christie's vagy a Sothedy's New York-i aukcióin vásárolta gyűjteményi anyagát. Ahogy Munkácsy képeinek megy fel az ára, úgy jelenik meg egyre több alkotása a piacon. Az utolsó évtizedben alig volt olyan év, hogy ne bukkant volna fel egy-egy eddig ismeretlen festménye valamelyik árverésen. 2003-ban két Munkácsy-festménytől volt hangos a műtárgypiac. A Mű-terem Galéria aukcióján az eredetileg közel három évtizedig szintén Sedelmeyer gyűjteményében lévő 1881-es *Poros út I.* 220 millió Ft-ért (kikiáltási ára: 75 millió Ft), az amerikai Henry Hiltont által rögtön

¹⁴ BOROS JUDIT, 2005. 35.

elkészülte után megvásárolt, s az az évi párizsi világkiállításon első díjat nyert *A baba látogatói* (1879) című festmény pedig 160 millió Ft-ért (kikiáltási ára: 60 millió Ft) kelt el. Ez év nyarán pedig 27 millió Ft-ért ajánlotta fel egy svájci tulajdonos a *Le petite Jeanne* (*Kicsi Jeanne*) című eddig regisztrálatlan, ám a Magyar Nemzeti Galéria szakértői által eredetinek talált festményt a békéscsabai Munkácsy Múzeumnak. Valószínűleg sikerült közadakozásból összegyűjteni a kért összeget, s ismét egy fontos Munkácsy-alkotással gyarapodott a hazánkban számon tartott Munkácsy-kollekció.

Furcsa véletlenek is vannak. A *Munkácsy a nagyvilágban* címen 2005-ben megrendezett kiállítás¹⁵ valójában Munkácsy kevésbé ismert műveit volt hivatott összegyűjteni. A legfontosabb partner Pákh Imre volt, aki már akkor is küldetéstudattal kölcsönözte gyűjteményének legszebb darabjait. A katalógust bevezető, Bakó Zsuzsa által írt életrajz Munkácsy 1868–1870-es időszakát bemutató sorai között a következőt olvashatjuk: „Az anekdotázó német életképfestészet és főként id. Benjamin Vautier zsánerképfestő hatása érezhető az *Ásító inas* című alkotásán. A kép elpusztult, de megmaradt a hozzá készült *Tanulmányfej*, mely már a realista szellemben dolgozó Wilhelm Leib hatását tükrözi.”¹⁶ S még állt a budapesti kiállítás, amikor egy 2005. június 14-i hír szerint egy londoni árvetésen 102 ezer font, azaz 36 millió Ft értékben kelt el Munkácsy Mihály *Ásító inas*ának egész alakos változata *Lusta inas* címmel. S az országjáró körútra induló, Pákh Imre gyűjteményére hangolt kollekció első helyszínén, a debreceni Déri Múzeumban, a kiállítás kezdő képe már e korai – mondhatni – fő mű volt. Mert természetesen Pákh Imre volt a vevő. Természetesen vonzotta a látogatókat, hiszen Munkácsynak a Magyar Nemzeti Galériában lévő kicsiny *Ásító inasa* nemzettudatunk részévé vált már régen, s felbukkant eredetije. Hogyne érdekelte volna az embereket!

Pákh Imre Munkácsyhoz való feltétlen ragaszkodásának oka, hogy ő is munkácsi születésű, valamint egy örökölt Munkácsy-rajz, amelyet annak idején el tudott vinni magával Amerikába. Gyűjteményének jelentős hányadát teszik ki a XIX. századi festmények, de egy ideje elsősorban Munkácsy alkotásaira koncentrál. Így jutott el arra az elhatározásra is, hogy az oly régóta problémás Krisztus-képek tulajdoni ügyeiben Magyarország segítségére siessen, hiszen megvolt a veszélye annak, hogy a *Golgotát* elárverezik Amerikában, s a debreceni Déri Múzeum Munkácsy-termének egyik fala üressé válik.

A három óriás méretű festményt Munkácsy Párizsban készítette Charles Sedelmeyer ötlete nyomán. Vélekedések szerint a párizsi kiállítások egyre fokozódó versenyében Munkácsynak is valami újszerűvel kellett bemutatkoznia. Így, bár addig a vallásos témák nem érintették meg, nagy odaadással kezdett dolgozni. A különböző időszakokban elkészült óriás, bonyolult csoportozatokból összefűzött, mély lelkeséggel és eszmeiséggel telített műveket az akkori reklámfogásokkal Sedelmeyer Európában és Amerikában hangos sikerrel mutatta be.

¹⁵ Magyar Nemzeti Galéria 2005. március 24. – július 31.

¹⁶ BAKÓ ZSUZSA, 2005. 19.

Munkácsy 1882. február 17-én, nyolc év múltán először, a *Krisztus Pilátus előtt*lel maga is hazalátogatott Budapestre. A frissen festett, mintegy huszonöt négyzetméteres „biblikus vásznat” leveleiben korábban *Az én elítéltemként* emlegette. Festmény Magyarországon még nem aratott ekkora sikert. A képet néhány hónap alatt több mint százezren nézték meg a Műcsarnokban, s elmondható ez a hangos fogadtatás a *Golgota* 1884-es pesti bemutatójáról is. Országos gyűjtés kezdődött, hogy előteremtsék a *Krisztus Pilátus előtt* megvásárlásához szükséges pénzt. A nemzeti összefogás jele, hogy elsőként Kovács Zsigmond veszprémi püspök, másodiknak pedig Wahrmann Mór, a budapesti Lipótváros országgyűlési képviselője ajánlott fel ezer-ezer forintot. Mégis, a világszerte több mint kétmillió embert vonzó bemutatók után, a *Krisztus Pilátus előtt*et és a *Golgota*t amerikai gyűjtőknek adta el Sedelmeyer. A millenniumi ünnepségekre 1896-ban elkészült *Ecce Homot* először Kádár Gábor nyomdász és grafikus vásárolta meg, és vándoroltatta azzal a céllal, hogy a bemutató jövedelméből hazahozassa a művet. Majd 1914-ben Déry Frigyes tulajdonába s onnan, hagyatékával az új építésű debreceni múzeumba került. Déry az első világháború előtt konzorciumot is alapított a mási két mű megszerzésére, tárgyalt az akkori tulajdonosokkal, a philadelphiai Wannamaker család tagjaival, ám a háború meghiúsította Déry terveit. A *Krisztus Pilátus előtt* és a *Golgota* a múlt század nyolcvanas évtizedéig Wannamakeréknél maradt. Az örökösök 1989-ben árverésre bocsátották őket, így a *Pilátus előtt*et a kanadai Tannenbaum üzletház tulajdonosa vette meg, a *Golgota* Julian Beck (Bereczki Csaba) képkereskedőé lett. Letétként láthatóak a debreceni múzeumban, de hosszú távú ittlétük mindig is bizonytalan volt. 2003-ban Bereczki úgy gondolta, megválna a képtől, egy texasi vallásos intézmény lett volna a vevő, a templomukban szerették volna kiállítani. De gondok támadtak a finanszírozás körül, végül a *Golgota*t Pákh Imre vásárolta meg, azzal a szándékkal, hogy Magyarországon maradjon. 2016-ig helyezte letétbe a debreceni múzeumban. A *Krisztus Pilátus előtt* sorsa problémásabb, mert Tannenbaum egy adótranzakció révén a Hamilton Galériának adományozta, s a kép csupán 2008-ig maradhat letétben Debrecenben.

– „A céloam az volt – nyilatkozta Pákh –, hogy Munkácsyt visszaállítsuk eredeti helyére, és ez valószínűleg most sikerül is. Amikor elkezdtem a festményeit gyűjteni, akkor rájöttem, hogy valójában nem ismerjük Munkácsyt. Elkezdtem érdeklődni, mikor volt Magyarországon utoljára nagy Munkácsy-kiállítás, és ez valamikor 1952-re vezethető vissza. Az biztos, hogy ekkor nem mutattak be külföldön lévő képeket. Ezért született az az elképzelésem, hogy ideje lenne, véleményem szerint a legnagyobb magyar festőt bemutatni a hazai közönségnek is. Ez így is történt...” 2005-ben a Magyar Nemzeti Galéria több köz- és magángyűjtemény anyagából megrendezte meg a *Munkácsy a nagyvilágban* című kiállítást, melynek kiemelt darabjai Pákh Imre gyűjteményéből kerültek kiállításra. S a bemutatkozás nem ért véget, az elmúlt két esztendőben Magyarország több nagyvárosa, s Csíkszereda, valamint Munkács városa is fogadta a Pákh-gyűjteményt. 2007 októberétől pedig néhány hónapig Egerben látható.

Szokolczay Lajos

Angyali ének

A Bánsághi család kiállítása a révkomáromi Limes Galériában

Aligha megfejtethő a művészcsaládok rejtélye. Az öröklött génekben húzódik meg a tehetség, hogy generációról generációra működtessék az alkotószellemet? A környezet, a neveltetés, az elődök ráhatása: az apától, nagyapától ellesett megannyi mozzanat teszi, hogy a lassan cseperedő gyermek – természetesen a képzés valamilyen formájával – úgy válik egy idő után művésszé, hogy szinte észre sem veszi?

Hogy valaki művészcsaládba születik, az valamennyire előny a többi, akár nehezebben indulóval szemben, de még inkább lehetőség. A helyzet szorgalommal, odafigyeléssel, érzékenységgel való kihasználása – a jó példa adva van – a legkitűnőbb iskola. A kis – családi – körben megkezdett gyakorlatok (a fókuszban mi más állhatna, mint fölkészülés a művészlétre) később a főiskolán, egyetemen vagy másmilyen stúdiómk révén folytatódni fognak. Tehát az érés folyamata idegen közegben – idegen szemek, idegen mesterek óvó figyelme mellett – zajlik, de a családi körben megtett első lépés biztonsága mindvégig alap lesz a kiteljesedéshez.

Az angyali éneket – a szférák zenéjét, a nem kis részben a Felvidékhez kötődő tájszeretetet –, ezúttal a Bánsághi család fogja visszhangozni. Név szerint: Bánsághi Vince (1881–1960), Bánsághi Tibor (1919–1992), Bánsághi Péter (1950–2002), Bánsághi Tibor Vince (1953) és – egyedül nem Bánsághiként – ez utóbbi felesége: művésznevének AKIRAM, vagyis Schwarcz Mária (1948). Az élők felelőssége az emlékezés, s minthogy mindketten (férj és feleség) műveikben is többször fölillantották az ég ösvényeihez való vonzódásukat – a szakrális tartalom művészetük kohója –, fölfogásukban az angyali ének (ki ne hallaná meg a szeretet hírvivőinek a harsonáját) toborzó jelleggel bír.

A halott élők – a fiú rokonsága szerint: a nagypapa, az apa és a tragikusan korán eltávozott fivér – művei a karzaton foglalnak helyet, mintha az égből is küldenék erősítésüket. A kortárs magyar művészet középgenerációjához tartozó Bánsághi Tibor Vincéé és AKIRAMé (Schwarcz Máriaé) pedig a templom falain. Valójában, a képek méretét és intenzitását tekintve, ők adják a komáromi tárlat savát-borsát, ám a kórust úgy rendezték, hogy az elődök tiszta, sallangmentes muzsikája is hallják.

Ne a térkép kanyarulatait, a vidék trianoni vízmosásait – Nagy-Magyarország és „tüdeje”: a Krassó-Szörény vármegyei Resicabánya, valamint a Hont vármegyei község, Helemba változásait – nézzük, hanem azt a földrajzi és szellemi életutat, amelyet Bánsághi (Steinacher) Vince megtett. A hajdani vasgyári géplakatos műhelytől az Ipoly kanyargását visszatükröző (ám lehet, hogy fordítva volt!) helembai hegyekig-dombokig. A fény útját kísérjük nyomon, amely a pontos – a gyermeknek mindent: fölszabadultságot és játékot jelentő – rajztól Ferenczy Károly színélményéig és a fran-

ciák levegős tágasságáig tartott. Impresszionista (posztimpreszionista?) varázslat volt ez; a lélekföllemelő tájat mint benső értékvalóságot megmutatván a kor és a benne dívó polgári szépségeszmény kihívásaira felelt.

Halk, törekeny, egy kissé visszavont – legalább is az avantgárd szemszögéből visszavont – volt Bánsághi Vince hangja. A festőművész nem a világban és a saját magában dúló haragos érzelmek ábrázolására törekedett, hanem a természet – fa, virág, folyó, sziget, a befagyott időt megjelenítő hózátöny és jégshipka – szépségeinek mint legfőbb érzelmefaktornak a megmutatására. *Önarcképe* is (1925 körül) derűs nyugalmat sejtet: félfordulattal finoman békés, szelíd arc néz ránk, mint aki ki akar szabadulni – s ez volt festészetének titka is – az égető fényrács börtönéből. Pontosabban: fényből fénybe vándorolván akart elérni önmagához.

Nem agresszív s nem bántó az itten legöregebb Bánsághi opálos derűje, sajátos „fényfoglalása”, inkább a csaknem paradicsomi módra rendezett érzelmi élet hú tükre. Tobzódás az idillben – virágos örömnünp. Az Ipoly partjához közeli, de a másik házaktól messze lévő ház „elíziumi nyugalma” lopott béke. A hársfa terjeszkedő, szinte égmagas tornyát, a leanderek színes erdejét, az oroslános lépcsőfölgárót, a földön elnyúló árnyékot semmi nem veszélyeztethette. A dübörgő kornak nem volt kése, hogy átvágja ezt mézcsorgásos helembei békét. (*Műteremfeljáró leanderekkel* – 1930-as évek vége).

A művész a fényteremtés és a fényvisszavonás közötti hangulatskálán szinte mindent el tud érni. A perzselő meleg, a tükröző vízfelület – rajta egyszerre gölemek és szelíd bábuk a bal oldali part zöld fái-bokrai –, a főveny göcsörtös fatörzsének nyújtózkodó honfoglalása (minden az égbe tör!) agresszív, szinte a szemet égető fényjáték. Az ecset beletuszkolja az olajfestéket a vászonba, akárha anya etetné éhes gyermekét (*Nyári Ipoly-part*).

Evvél szemben a *Jégzajlás az Ipolyon* (1940-es évek eleje) – a művész egyik legjobb képe – opálos, visszafogott színeivel, a szürkés-kék folyó valószínűtlen kanyargását s part és lég ólomsúlyát, hidegét leheletfinom faktúrával visszaadva, a szent homály, a természeti jelenségben megbúvó némaság megjelenítője. A *Helembei látkép a hegyről* (1940-es évek) hosszú, elnyújtott szerkezetével érdekes (föltolt horizont, keskeny ég), amint a hegy- és völgykaréj színes földabrosza magába oldja a kék Ipolyt, míg az *Esztergom télen* (1940-es évek eleje) halovány „tükörjátéka” – az itteni szegényebb partot erősíti a Duna vizében tükröződő túlpárti bazilika – újra csak a fényvisszavonással kiteljesedő opál lélekrajzi hitelességét bizonyítja.

Bánsághi Vince fia, Tibor – akinek a helembei élményeit a Resicabányáról emlékként hozott tárgyak (bányáslámpa, különféle mérőeszközök) csak színesítették – bármilyen ügyesen rajzolt is, végül a technikai pályán kötött ki (a budapesti József Nádor Műegyetem gépészmérnöki karán végzett). De ez nem jelentette azt, hogy repülőkonstruktori és repülőgép-építői munkája mellett nem érdekelt volna a művészet. Amikor 1978 novemberében pályázat útján elnyerte az orani Új Tudományos és

Technikai Egyetem oktatói állását, magával vitte régóta szunnyadó palettáját és vízfestékeit is.

Lehet, hogy hihetetlennek tűnik: a hatvan éven túli, kinézésre és alkatra Tolsztojhoz hasonló mérnök valójában Algériában vált festővé. A benne hirtelen föltörő gyermekkori élmények alapján? A fényben fürdőző homok, az egzotikusan szomjas táj borzolta fel kedélyvilágát, hogy látványként megörökítse mindazt, ami – eddig nem lévén katalizátor – benne hosszú évtizedekig formálódott? Akárhogyan is van, Bánsághi Tibor akvarelljei – a művészetben, ha érvényes művet alkot valaki, nincs megkésettség – egy ismeretlen ország homokra terített zöldjéről, líraian megkomponált természeti csodájáról (*Eukalyptus erdő* – 1983) adnak hírt. Szelíd – artistikus – felengedettség jellemzi őket.

A művész nem drámai módon, a természetben is föllelhető agresszív indulattal közelíti meg – minden különösebb hír ellenére – a „béke” honát (hogy ilyesféle élmények is kartonjára kerülnek, azt 1983-as *Vihar a Bükk felett* című vízfestményének attraktív lendülete bizonyítja), hanem lírai lelkének, érzelemfutamainak (örömeinek) a tájra való kivetítésével. Mérnöki módon, szinte centiről centire felparcellazza a megörökítendő tájrészletet, és leleményes nézőpontból viszi papírra a külsőt és belsőt (benső élményét) egyeztető látomásait (*Kabil falvak* – 1982).

Ezért tájképei (*Hammam Melouanei* völgy – 1982; *Oued El-Harrach* – 1982) jóval többek a hagyományos, csupán a táj szépségénél leragadó akvarelleknél. Valaminő tömörítései ember és világ, modernsége kiéhezett egzotikum és sanyarú sorssal küszködő valóság ötvözetének. Az erős, szigorú nézés – miként *Önarcképén* (80-as évek vége) láthatni – azonnal megváltozik, ha a lelkében leledzett tájban összefogást érzékel (*Kabil falvak*), vagy valamilyen ritkuló, csak a fák hiányos koronájában megsejtett, „édes” fenyegetettséget (*Eukalyptus erdő*). Eme lírai oldódás sosem az elérzékenyülés jele, sokkal inkább valaminő veleszületett bölcsességé. Ez a dolgok lélekvalósággá válásában megnyilvánuló bölcsesség akkor is birtokában volt, amikor Bánsághi Tibort fiai, a képzőművésznek készülődő Péter és Tibor Vince Algériában meglátogatták. Hogy az elemi, az organikus élményt emberivé avató tájszeretet a két fivér művészetében miként kamatozódott, arra az egyik példa a tragikusan korán meghalt Péter csonkán is izgalmas életműve.

Bánsághi Pétert baleset következtében akkor érte a halál, amikor – mert kísérletező alkat volt – kezdett rátalálni az igazi hangjára. De talán nem is jó eme megállapítás, hiszen több önálló arca volt. Ezek közül az egyik legfontosabb a kubista építkezést némi picassós jelleggel a festmény motorjává tevő expresszív – többnyire a kék szín közelében maradó – látomásosság. A test mozdulatidomokra szét van tördelve, s ez a „töredékesség” áll össze egyetlen rántással valódi képpé. Némelykor a groteszkig is kifutva Történések is formálódnak – jóllehet a művészt a figuralitás mozgatja – ezekből a nonfiguratív bábukból, nagy hatású, végig a sejtelem tartományán belül maradó eseménysorok.

S ha a művészt valaminő tárgyszerelem gyötri – a székre tett Van Gogh-i bakancs és a konyha kockakövére dobott barna, bádoglepelként ható köpeny (*A győztes*) fölöttébb izgalmas – más-más szerkezetben és több nézőpontból festi meg fókuszba emelt tárgyait (némelykor szinte hiperrealista érzékenységgel – mák- és diódaráló –, más-kor felül- és oldalnézetben a Nagy Balogh János-i föld- és tárgyéhség „valóságromantikájával” – tejes köcsögök). Furcsa alakjai, alakzatai valamilyen organikus (vagy organikusán díszített) hadsereget képeznek, s ilyenkor a sárkányrajzhoz hasonló, többnyire gesztusértékű ecsetvillanás az a szerkezetet is alakító villám, amely kijelöli eme félig állat, félig ember maszkoknak (organikus űrlényeknek?) érvényességi körét.

Két hatásos arctól – a profétajellegű *Önarcképtől* és *Végeredményben* című olajfestmény parasztnő arcától, eme földbarna telítettségtől – kell eljutnunk a tájbrázolatokig, hogy lássuk – némileg egységes kollekciónban – Bánsághi Péter művészetének egyik legkifinomultabb karakterét. Organikus létszemléletében – képein minden fakad, minden virágzik, minden bozsog – fontos szerepet játszik a táj mint érzéki metafora. Az előtér mezei virágjainak zöld telítettsége és a horizont mint rájuk dőlő, kékes-lilás-fehéres gomolygó felhőtömeg meggyőzően illusztrálja a főt és lent itt színorgiában is föltűnő ellentétét (*Az idő*).

Bánsághi Péter mítoszi – algériai élményekből is táplálkozó, de inkább itthoni – tájélménye szelíd magyarázat a kozmosz teljességében feloldódó, a természet instrumentumán játszó művész boldogságérzetéhez. Sem groteszk elem, sem az alakrajzot már-már az absztraktilig vivő torzítás nincs eme festményeken. Helyettük valaminő furfanggal megemelt tájszerkezet és organikus légzéssor van: a tájba gyökerezett sziklák kék-zöld borzongása (*Sorrentói sziklák II.*), a horizontot nem vagy alig ismerő rajzos ecset érzékisége (*Sorrentói sziklák I.*), valamint a növényitáj-maszkban mint rengetegben megbúvó házacska titka (*Találkahely*). Egészen kiemelkedő, ahogyan az alkotó vászonra viszi a horizont vékony csíkja alatt összetorlódo kékséget (*Kőbánya – Szarvaskő*); ahogyan melencéhez hasonló szerkezetet talál a *Szarvaskői domboknak*, s kiváltképpen amiként a házakat, útszakaszokat rejtő, illuzórikus zöld-kék természetoltárt fölhúzza az égig (*Szarvaskő*).

Péter halála – nem tuszkolták, gondatlanságból saját maga feküdt föl a keresztre – megrendítően hatott öccsére, Tibor Vincére. Hogy ekkor kezdődött-e a Bánsághiak közül a legizgalmasabb, legösszetettebb, legmélyebben gondolkodó művész égi honfoglalása, nem tudhatni, ám az bizonyos, hogy ez idő tájt vont a szakrális köreit sűrűbbre.

A fojtó némaság? Inkább a kiismerhetetlen, mert vége sincs fájdalom kazamatáiban vergődve addig a – már a festőművész nagypapa (igaz, más módon) megsejtette – fényig. Ennek az Isten országával határos vagy épp vele azonos terepnek a bennünk leledző jó – egyik nagy hatású művének parafrázisával: szívjóság – a legfőbb jellemzője. Az építkezés, a meditáció, a belsőt megforgató öntisztulás kozmikus igénye. Amikor a szép felület a maga izgató csöndjeivel csaknem érzékivé válik.

A teremtés, a világmindenséget átjáró és a golgotai utat is megfényesítő mosoly nem orozható el az Úrtól. A *Végtelen teremtés* (2004) sem, hiszen benne lakik, s minden porcikája hozzá idomul. De a földi teremtés szolgálatosának azért adassék meg, hogy főt hajthasson a Világmozgató Erő előtt. Porszemnyi lénye nem akar mást, mint visszasugározni, visszaadni valamennyit abból a fényből, amelyet hosszú vándorlásai nyomán tőle kapott. Bánsághi Tibor Vince is érzi eme égető tartozást, s talán ezért alkotta meg a hely szelleméhez nagyon is illő oltárképét.

A *Végtelen teremtés* – a hatalmas (3,5×3,5 m-es) vászon fókuszába állított, fehérén világító kereszttel – elsőbben a bibliai jelképtár eszközeivel él. A bennünk is égő krisztusi kereszthalál megvilágosító példájával. Részegységei, a négyzet alakba rendezett 7×7, vagyis 49 darab „kocka” pedig a Hozzá vezető út metafizikai csöndjeit mutatja. A vegyes technikájú mű (föld, hamu, pigment, kötőanyag) a keresztszárak közötti négyzetekkel (egy nagyban a 9 kicsi) maga is forog. Tekintsünk el itt a számmisztikától és a forgásirány által megvalósuló sötétedéstől-világosodástól, a kavargó színes foltokba és a gesztusértékű csigavonalakba, spirálokba stb. úgy van az önkifejező, lázas festőiség beleoltva, hogy az anyag átszellemítésével szinte valaminő megigazulás felé vivő utat szimbolizál. (Hogy körkörös mozgással, abban a vágyott cél elérésének nehézsége is benne van.)

Az univerzum és a teremtő „rezgésállapotát” saját életidejéhez szabva a művész el tudja érni – technikailag kitűnően magvalósított művekben –, hogy a transzcendencia mint számára egyetlen elfogadható (tisztességgel viselhető) létállapot a szellem szunnyadó idejét a végtelenig hosszabbítja. Bár az *Égi lajtorja* (2003) négy tagból álló oszlopsora mintha valahol azt szuggerálná, hogy az égig, ám a művész tudván tudja (körkörös kozmoszszemléletével?), hogy mindig azon túlra. A kéz mint isteni mozgatórugó – a szüntelen teremtés meg is kívánja – állandóan működésbe van, s ösztönyszerű jelimádatban, a kalligrafikus szépség bűvöletében hallatlan variációs képességgel alkotja teremtményeit (*Lélek-zet*). A *Szívvirágok* (2003–2007) cikázó rózsái – engedtesék meg, hogy a monokróm felület türkiz, világos sárga, bézs és rózsaszín, spontán született „ábráiba” belélessam a Szent Erzsébet-i szeretet szimbólumát – egy sosem kezdett és be sem fejezhető mandala (a világformula mint személyes én) kifejezői.

AKIRAM (Schwarcz Mária) művészete ugyancsak ehhez a vonulathoz köthető. Ami Bánsághi Tibor Vincével azonos, az a szakralitáshoz való vonzódása mint valójában beteljesíthetetlen igény. Belső lélektartalmak munkálnak benne. Lírai absztrakt festményei egy áradó, a természeti gyönyörből zenei hangoltsággal a lélek húrjain fölhangzó muzsikát közvetítenek. Amíg férje, a színtelen színek felé haladva, elbújik a paraván mögé, ő kiállván a tetőre, harsányan ütköztet óarany archaikumokat kékbenvörösben lobogó, az érzelmekutat újra és újra kimerítő kortárs gyönyörökkel.

Szubjektív, konduláskor minden rozsdát magáról ledobó léleklarangja – imára és zsolozsmára sosincs késő – azért is biztos, a némákat beszédre, a bénákat mozgásra tanító eszköz, mert az őt befogadó templom (a vágyott utat – nincs menekvés – mindannyiszor bejáró érzelmes én) szüntelenül építkezik. Ez az önmagába nézés

confiteor-jellegű vallomás, melynek irdatlan mélységeit a művész úgy igyekszik megélni, hogy istenkereső képeivel magának (és a vele sodródó, a vele együtt fölszabadulni kívánó bűnösöknek) arkánumot kínál. Eme művek mitológiai, bibliai rétegezethez kétség nem fér – motívumaik között jelképszerű tágasságot revelál a kereszt, az út, az ablak, a kapu, a fa, a hal, a virág stb. –, de az egyetemes tűz- és vízőzont maga a titokkereső művész borítja a világra.

Mert érzelmi kiáradása a vulkán kitöréséhez hasonlatos. Mégsem valaminő avantgárd formaélmény forgatja, szervezi, működteti sokszor rácsszerkezetű, a színek-kazetták elhelyezésében az ösztönszerűség ellenére is pontos festményeit – a leginvenciózusabbak közül való a *Kép a képben II. – Shruti – Kép a képben I.* című triptichonja –, hanem a Paul Klee-i absztrakt szinte tudatos sejtelmessége. „A színek jönnek felénk és távolodnak tőlünk – írja Heinrich Lützel az *Absztrakt festészet* című művében, bár – mint egyetlen ékszerdarabba foglalt rekeszes zománc – szoros kapcsolatban maradnak egymással. Klee képe a természet megfigyeléséből nőtt ki, még sincs abba bezárva. Végül is megmutatkozik, mi az, ami egyáltalán nincs meg a természetben. Ez nem természetleírás, hanem természetköltészet.”

„Mint egyetlen ékszerdarabba foglalt rekeszes zománc”, úgy állnak a pontosabban vagy lazábban rácisos szerkezetű AKIRAM-festményeken a kazetták. Színélményük elzárja őket a külvilágtól, talán még a lazúros foltokban díszelő szomszédmotívumoktól is, ám ez az „elzárttság” – minthogy égi tartalmakat hordoz – egyfajta nyitást is jelent. Olyasféle, szinte egy pillanat alatt létrejövő átváltozást, amely a művész érzékenységét és a „valóság” durva darabjait – a tüzet és a vizet – az illúziók egymásra találásában költészetként láttatja.

Ennek – olykor a nézőt is becsapó – „fogásnak”, jóllehet a vizuálissá tett élmény ösztönszerűen tör fel az alkotóból, megvan a hátulütője (valaki realitást keres ott, ahol nincsen, és víziót keres ott, ahol csupán valami szenvedély vagy fájdalom szakadozottsága látszik), mégis a lírai absztrakt legfőbb útját revelálja: a kint és a bent harmonikus összecsengését. Ha a hármas és kettős építkezésű festmények – a talán csak erre az alkalomra szövetkező triptichonok és duálisok – némely részegységét vesszük (*Metszéspontok* – 2003; *Út* – 2007; *Duál* – 2006), egészen kitűnő, önmagukban is megálló képeket kapunk, amelyeken éppúgy láthatni a bibliai jelképtár hatásos, az egyedi élményt az egyetemes felé tágító motívumait, mint az elvont, az érzelemfutamokat szín- és folthatásukban közvetítő nonfiguratív megjelenítési módokat.

A lírai – nem csupán a bensőben megnyilvánuló, ám a tárlat alkalmából bizonyos, „összetartozó” műveket egymás mellé állító – építkezés még ki is emeli eme festmények (izzó lélekfaktorok) egy testként való szerepeltetését (*Otthon, Tűnődések, Impresszió; Napatyácska, Földgyermek, Holdanyánk*, stb.). AKIRAM, a kitérülő, jól tudja, hogy a belső hangok – ha tisztességgel műveltetik a pálya – olyan irányadók, amelyek nemcsak az érzéstömeget – az áradó én szabadságát – segítenek megjeleníteni a sajátságosan egyéni szín- és formavilágban, hanem mindannyiunk boldogságképét is.

Ködöböcz Gábor

A Jharna-Kala festészete, avagy a Forrás-művészet magaskolája

*In memoriam Sri Chinmoy (1931–2007)**

Tisztelt Egybegyűltek! Kedves Barátaim!

A *Láthatatlan* című rendhagyó kiállítás minden várakozást fölülmúló sikere és országos visszhangja után Eger városa újabb nagyszabású és lélekemelő kiállításnak lehet a házigazdája. A tárlat megnyitására vonatkozó kedves felkérésnek örömmel teszek eleget. Szívesen vállaltam ezt a feladatot azért is, mert az itt látható képek alkotójának magam is sokat köszönhetek. Sri Chinmoy meditációs mester életművébe valamelyest betekintéssel bíró emberként igen nagy megtiszteltetésnek, titokban sem remélt kitüntetésnek érzem, hogy a jelen kiállítást megnyithatom. Ráadásul egy olyan városban, amely spirituális értékekben felettébb gazdag, s ahol a vízöntőkori újjászületés hívei mind nagyobb számban vannak jelen. Ilyen aspektusból ez a kiállítás semmiképpen sem lehet a véletlen műve. Már csak azért sem, mert a tárlat gondolata – legjobb tudomásom szerint – kezdettől fogva nyitott ajtókra és önzetlen segítőkre talált. Nincs kétségem afelől, hogy – akárcsak a Mester dalait megszólaltató Mountain Silence együttes 1994-es székesegyházbeli hangversenye – Sri Chinmoy festményeinek mostani megtekintése is mindannyiunk épülésére, szépülésére és gazdagodására szolgál.

A teremben körbenézve merőben szokatlan látványban lehet részünk, hiszen ezek a képek nem hosszas gyötrellemmel készült munkák, hanem a spontaneitás, a dinamizmus jegyeit hordozó spirituális víziók. A belső világokban megélt tapasztalatnak és vízióknak ez a villámgyors leképezése a kínai és japán tinta-kalligráfiára emlékeztet, azonban a Jharna-Kala (Sri Chinmoy Forrás-művészete) nem ismeri az olyan bonyolult, konvencionális formákat, mint például a kínai ideogrammak. A „forrás” szó itt arra utal, hogy a művész mély meditatív tudatállapotban van, mialatt képeit létrehozza. Az alkotó meggyőződése szerint minden egyes képének lelke van, és a képek lelkei dialógust teremtenek a szemlélővel. Jó esetben létre jöhet tehát a festmények általi megszólítotttság és személyes érintettség állapota, ami voltaképp a misztérium legfőbb feltétele.

*Ezzel az írással emlékezünk az Indiából származó és 1964-től New Yorkban élő Chinmoy Kumar Ghose meditációs mesterre, világszerte elismert íróra, muzsikusra, festőre, sportolóra, a Világbekefutás kezdeményezőjére, aki ez év október 11-én bekövetkezett haláláig fáradhatatlan erővel próbálta megmutatni a belső békéhez, a külső harmóniához és a kölcsönös megértéshez vezető utat.

Annyit viszont beavatottság nélkül is láthatunk, hogy az örömben, békében, derűs vízióban született nonfiguratív absztrakciók egyértelműen pozitív életfilozófiát fejeznek ki. Ezt sugallják a fehér háttértől élesen elütő, merész és csillogó színek is, amelyek gyakran áttetszőek, könnyedek és légiesek. Habár minden szín előfordul a képein, amit a palettán ki lehet keverni, túlnyomórészt kerüli a sötét tónusú barnát, szürkét és feketét. Noha a legtöbb festménye nem alakábrázoló jellegű, Sri Chinmoy nagyon szeret stilizált madarakat rajzolni, mivel a lélek szimbólumának tekinti őket. Ezek az úgynevezett lélek-madarak a művész vallomása szerint egy magasabb világ szépségét, törekvését és örömét jelképezik. A madarai által belakott tér sokkal inkább pszichikai, mintsem fizikai. Rajzol továbbá humoros ember- és állatfigurákat, fákat, virágokat. Legelső munkája éppenséggel egy stilizált rózsza, mely aztán a Jharna-Kala jelképe lett. Gyakori jellemzője képeinek a különféle vonalvezetéssel és más-más színnel festett masszív, körszerű nonfiguratív forma, melynek közepéből ecsetvonások áramlanak szét, kirobbanó vagy hirtelen virágbaboruló energiamezőket idézve. Más képeinek összetevői pedig hömpölygő vagy éppen táncba lendülő pontok és sávok.

A Jharna-Kala, vagyis a Forrás-művészet akkor élvezhető a legteljesebben, ha a néző egy helyen sok-sok képet láthat. A legjobb, ha meditálunk a képekre, és eközben megpróbálunk a lehető leginkább nyitottá válni, minden előítélet nélkül. A kontempláció csöndjében fogant belső ihletésű festmények ugyanis a művészetben mindig benne rejülő szakrális minőséghez férkőznek közel. A Mester szavaival élve ilyenkor „nincs elme, nincs forma”, vagyis azt teszi, amit évszázadokon keresztül a vizionárius művészek tettek, miközben szívük gyönyörét örökítették meg. Ezáltal építve mindenki számára hozzáférhető szentélyt az álom, a szabadság és béke hármas egységének. Sri Chinmoy vallomásaiból, műhelytitkaiból idézek: „Egész művészetem egy teljesen egyszerű, gyermeki tudatra épül. Az álom a forrás. Az álom szabadságot ad nekünk, szabadon, madárként szárnyalhatunk a béke és öröm egén.” Más helyütt a szakrális hangulat fontosságát emeli ki: „Általában, amikor rajzolok, igyekszem kontemplatív hangulatba – imára hajló, lélekteli tudatba – kerülni”. Vélhetően olyan állapot ez, amikor Istent végtelen mosolyként éljük meg magunkban, és földöntúli derűvel, angyali tisztasággal zenél bennünk a létezés öröme. Amikor úgy érezhetjük, hogy „nehézkes voltunk Isten könnyű álma”. Amikor úgy érezhetjük, „hogy a világ megoldása bekattan: / hogy Isten: az öröm. Cseppben és csapban / ő csillog, és semmit nem tudsz, ha ezt nem”.

Az idő múlásával egyre fényesedő személyes emlékek alapján is mondhatom, hogy van valami kegyelemteljes rendkívüliség az imádkozó, hitvalló ember belső szabadságában, a konfesszionális helyzettel lélekteljesen azonosuló teremtmény vezeklészerű, önátadó gesztusában, amellyel azonosulni, eggyé válni törekszik a teremtő, gondviselő Istennel. Ez az a pillanat, amikor egy pontba sűrűsödik és egy pontra koncentrálódik minden létező energia; amikor felszabadulnak a zsilipek és megszűnnek a gátak, amikor megszűnik a rejtőzködés, és eltűnik, mert értelmetlenné válik a szégyen. Amikor

az ima erejével megszűnik az elkülönültség, és amikor az Ige révén megtapasztaljuk a földi dimenziókon messze túlmutató lényegét. Ez a fajta titoktalan nyíltság és megvilágosodott léthelyzet tündökletes tisztasággal jelentkezik Sri Chinmoy spirituális szövegeiben, dalaiban és festményeiben egyaránt. És valamennyi reprezentáció segítségünkre lehet abban, hogy – a Gondviselés kozmikus derűjét is megtapasztalva – az egyedül érvényes és hiteles létformát megtalálhassuk.

A Sri Chinmoy-művek egybehangzó tanítása szerint mindennap csak egyetlenegy tanulnivalónk van: hogyan legyünk önmagunkkal, saját képességeinkkel és lehetőségeinkkel azonosak, hogyan legyünk csupaszív lelkek, hogyan legyünk őszintén boldogok? Avagy a leginkább szívem szerinti Sri Chinmoy-szöveggel szólva: „Ó, világ, ne köss, ne vakíts meg engem! / Csak engedj szívem törekvő otthonába visszatérni engem”. Hiszen – a Mester szentenciájára hivatkozva – a béke a csendben kezdődik, minden egyén szívében. Vissza kell tehát mennünk az ősforráshoz, hogy őseredeti képekre találhassunk. Belső végteleneink tiszta hangjaiból, tengereink és óceánjaink időtlen hullámzásából, elcsitult elménk és szárnyra kelt szívünk fényteli imájából kell erőt merítenünk ahhoz, hogy lélekmadarunk szabadon röpjön az égen.

A Sri Chinmoy-tanítványok meditációban megtalált jókívánságával és belső békéjével köszöntöm a kiállítás minden kedves látogatóját, hiszen ez a mostani tárlat is arra szolgál, hogy szárnyra kelt szívvel ébredj és hálát adhass az új napért, mely szeretetre virrad.

Elhangzott a Megyei Művelődési Központban Egerben, 1999. november 21-én, Chinmoy Kumar Ghose kiállításának megnyitóján.

Bak Zsuzsanna

Cím nélkül

Kukanyitogató éjjel
gombóccá gyúrt papírzacskók
a bokrok tövében
néhány üres cigarettásdoboz
használt óvszer a padon
huszonhárom karátos
f é l e l e m

távolságok közted és köztem
neked semmi nekem minden
a hazáig cipelt magány

A hasznos idő másfél hét. Másfél hét vagy, mondta is egyszer, benne karácsony, ünnepek, gyermekkor és gyermekkor vége. Egy rövid tapasztalás. A cigányútra tévedt unalmas élet, bátorság, virrasztás, egy távoli, de még éppen hallható altatódal napok hajnalán. Igazság-igazságtalanság. Hogy a szükség kényszer, hogy lehet önző is ha akarja vagy puha párna, vagy monoton ima arról ami nincs, de kapható. Intenzív vagy, ezt is mondta, sűrű, mint a vér, vagy az édes lekvár anyám polcán a kamrában. Miközben a penészgombákat szedegette a tetejéről, elfelejtette, hogy azért vette elő, hogy megegye vagy elajándékozza. Otthagyta az asztalon árván.

Hadd-csináljak-neked-reggelit-szerelmet képzelt a kerti széken ülve majd a fűben fekve, a kutya közben a hintaágyra ugrott, úgy hallgatta hasalva, ahogy a szomszédba érkezett egy idegen család idegen zajokkal, valakinek névnapja lehet. Illatok keverednek hangokkal, párosodik minden ismerős és ismeretlen, impulzusok, absztrakciók, anonimitás a megtört csendben.

Itt nyűszít a hallgatás. Ott háromszoros hurrá, az ünnepeltben ünnep. Benne is koccan egy pohár lénélküli vágy, az ingerek vészjóslón röhögnek az ingernélkülin. S a fal, mely elválasztja a tortába hullt konfettit az éhező magánytól, narancssárga borostyánba borul reggelre. Magától.

minden gondolat minden ébredés
mikor-látlak-újra-búcsú
a reggel megnyúlt elköszönés
magadtól s magamtól

tovatűnni lassan

körúti egymagam
mint odafaragott szobor
meghajlik előtted

távozóban

A másik otthonba szétszakított sínek mentén vezetett az út tovább. Az Egerbe közlekedő személyvonat az ötödik vágányról azonnal indul. Személyes vonat inkább. Le – és felhúzható ablakkal, ragadós padlózatú, az érkező gyereksoport önthette ki a kólát vagy a limonádét. Ragacs-utazás. Tapadni egyik megállótól a másikig. Félélet-várakozás. Mindent a fogadtatásért, Megérkeztem – ismerős mondatért.

A város nem csinál majd nagy felfordulást, a vár felé kanyargó emlék-utca sem üdvözl. Csak megengedi, hogy átvágjon rajta, és elfogadja változásait. A nyakkendőjét irigyli csak egy kirakat és egy szembejövő régi iskolatárs.

– Hogy bírod Pestet? – kérdezi elhaló hangon, mintha illetlent kérdezne.

Benne létrára áll a vágy, hogy kérdezője fölé magasodjon, és onnan szégyellje magát alulról a másik.

– Elaludni ott, ébredni itt volna jó.

Hare, hare, mint Mortein elől menekülő rovar, tér ki a gyülekezet elől, más gyülekezet elől is menekülne, már az utcán sem lehet egyedül az ember, interakcióba kényszerül a volt szomszédoddal vagy óvónővel, meghívatná magát egy kávéra, ha lenne a közelben egy olyan hely, ahol nem int oda egy másik szomszéd vagy félrokon.

Hideg a pad. Legutóbb két éve érezte hidegét, mikor színház után taxira várt. Ugyanolyan most, az idegenség. Nélküled-otthon, ahogy hívta, zsugorodva is nagyobbak látszik, ahogy ül rajta, egyedül.

diana krallt hallgatsz
a füstölők átadták jázmin illatuk
besame mucho
hajnali násznép hangulat
fáradt és lassú

nyár

ujjaid halkán
kopognak homlokomon
mielőtt aludnék kintről
még hallom az utolsó
villamos búcsúját

Bertha Zoltán

Az élő magyar irodalom értelmező mindenese és tudós patrónusa

A hatvanöt éves Vasy Géza köszöntése

Személyes és korszakmonográfiák, monografikus kötetek, tematikus esszé- és tanulmánygyűjtemények, irodalomtörténeti pályarajzok és műelemzések, áttekintések és összefoglalások, tankönyvek, oktatási segédkönyvek sorozata és sokasága: már számba venni is csak alapos kutatómunkával lehetne Vasy Géza munkásságának ezeket a vaskos dokumentumait – nemhogy áttanulmányozni, értelmezni és méltóképpen értékelni őket. (S akkor nem is beszélve a kötetekbe még be sem került publikációkról, a folyóirat-közlemények özönéről.) Mert ez a hatalmas kiterjedésű és látókörű, lefegyverző ismeretmennyiségű és tudásminőségű irodalomtörténeti-kritikusi életmű ma már nemcsak azt kínálja, hogy segítségével elmélyedhessünk a modern, tizenkilencedik-huszedik századi magyar irodalom teljes birodalmának megannyi területén, hanem hogy meg is csodálhassuk azt a különlegesen széles horizontú áttekintőkészséget és irodalomértelmező lényeglátást, amellyel valaki oly példaadó biztonsággal tud elkalauzolni olvasót és diákot, tanárt és szakkutatót, költőt és íróat az irodalmi szellem minden régiójában. Tárgyi anyagbőséggel és lelki érték közvetítéssel nevelve irodalom- és kultúraszerezetre, történelmi-társadalmi és nemzeti-közösségi önismeretre, szellemi és erkölcsi minőség tudatra, feltétlen embertiszteletre és humanitásra. Sugárzik ez a magasrendű irodalomértő és igazságfelismerő létszemlélet Vasy Géza minden írásából, értekezék bár Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc, Sánta Ferenc, Csoóri Sándor, Kormos István életművéről és jelentőségéről, a magyar próza és líra századvégtől ezredvégig zajló folyamatairól és jellem meghatározó alkotóiról, általában a huszedik század és a második világháború utáni időszak alapvető áramlatairól, illetve az európai irodalom, művészet korszakairól és stílusirányzatairól, külön az ötvenes évek magyar irodalmáról, a hatvanas-hetvenes évtized fejleményeiről, az egymást követő nemzedékek, a Hetek, a Kilencek generációiról, napjaink történéseiről, szemlélje akár százával-ezrével az egyes írók aktuálisan megjelenő köteteit, tartsa számon fiatal pályakezdők, fővárosi, vidéki vagy határon túli tollforogatók és írástudók minden mozdulását, egyéni vagy antológiába foglalt fellépéseit – vagy szerkessze, szervezze, biztassa akár mindennemű érdemleges publikálási akcióját nemzedékek sorának és évtizedek óta: kortársként, tanárként, mentorként.

Vasy Géza áldozatos irodalomtudományos és – történelmi, ismeretterjesztő és recenzensi, kultúraszervező és értéktudatosító tevékenységének – és ebből fakadó hallatlan gazdagságú szellemi teljesítményének – igen sokan váltak őszinte tisztelőivé: és adósaivá is az elmúlt évtizedekben. Egyrészt az író-társadalomnak az a ré-

sze, amely képes érzékelni és megbecsülni az ő munkásságában az emelkedett értékszemlélet méltóságát: azt a lenyűgözően tiszta, elfogulatlan, torz irányzatosdiktól mentes egyetemes szempontrendszert, amely valódi és hiteles, igényes és időtálló megállapításokkal, elemzésekkel képes jellemezni, elhelyezni irodalmi jelenségek folyamait, áradatát. Amely a legkülönfélébb ízlés- és szemléletirányok belső logikáját és tartalmait felfedve tudja az oda kapcsolódó értékteljesítményeket a sajátos és az univerzális minőségaspektusok együttes figyelembe vételével és egyeztetésével mérni, megítélni. Adós tehát írók és költők serege, akik értő figyelmet, szigorú de emberséges kritikát, tüzetes szakelemzést köszönhetnek Vasy Géának, sokan esetleg azt, hogy valaki a rangos, az elsőrangú irodalmárok közül egyáltalán számba vette munkájukat, megemlékezett és írt róluk. Mert a méltányosság és az igazságosság, az igazi tárgy szeretet, a morállal telített tudás, vagyis a kétségbevonhatatlanul autentikus szellemi magatartás képviselője Vasy Géza; s így egyúttal az élő irodalom: az életérdekű élő irodalom patrónusa ő. És a kultúrtársadalom zöme is köszönettel tartozik neki: mai és jövőendő irodalomtanárok, nevelők, diákok hada. Mert ha valamely modern magyar irodalmi témában tájékozódni akarnak, akkor lényegi, minőségi, árnyalatos információkkal, kiegyensúlyozott, mértéktartó véleményformáláson alapuló ítéletekkel és emberi nyelven előadott tézisekkel az ő könyvei bízást szolgálhatnak. Ha tömör eligazításra lesz szüksége egy-egy majdani érdeklődőnek vagy szakmabelinek, akkor olyan szakirodalmat, amelyben filológiai pontosság távlatos értékeléssel ötvöződik, amelyben korok és korélmények, írói világfelfogások és esztétikai minőségek egyaránt felidéződnek, egyszerre érzékletes és fogalmi precizitással: ilyen ezekben a könyvekben fognak örömmel találni – mint ahogy már ma is így nyúlnak hozzájuk. Irodalomtudományi divatoktól függetlenül az ilyen írásművek és szakkönyvek maradnak tartósan használatban és bizonyulnak fontosaknak, érvényeseknek, időtállóknak.

Nemcsak a legragyogóbb csillagokra, hanem a magyar irodalom egész, a kevésbé fénylőkkel együtt teljes és szépséges csillagos égboltjára tekint tehát Vasy Géza – mondhatjuk Kodály Zoltánnak a magyar kultúra teljességére vonatkozó metaforáját alkalmazva. Vagy Németh László hasonló értelmű jelképe szerint: nemcsak a legszebben szárnyaló madarakra figyel, hanem arra a kultúraalkotó ösztönre, amely a sutábbak szárnyverésében is ott fészeng, s amely lehetővé teszi a legkiválóbbak felívelését. Belső áramlása, fluiduma, légköre, levegője van tehát egy szerves kultúrának, hangsúlyozta Barta János is mindig Németh László nyomán, s ezt érzi és tanúsítja, mély egzisztenciális megértéssel és megvilágító erővel az irodalomkritikus Vasy Géza – sokaktól, az érzéketlenebbektől eltérően. Kiváló példa erre csak az egyik legutóbbi kritikagyűjteménye is, a könyvismertetés, a rövid bírálat remekait, mesterdarabjait tartalmazó *Versekhez közelítve* (2006). A kilencvenes évek elejéről származó, sorozatként íródott, száznál is több kritika egy-két év verskötet-termését pásztázza, szemléli végig – egyidejű reflexiókkal kísérve idősebbek és fiatalok,

magyarországiak és határokon kívüliek, elismert nagyságok és kevésbé ismert lírikusok, klasszikusok és pályakezdők megjelent munkáit. Névsor helyett – hogy kikről esik szó – csupán jelezheti a látókör szélességét, ha megemlítjük a recenzált könyvek szerzői közül Fodor Andrást és Bisztray Ádámot, Takáts Gyulát és Kiss Tamást, Somlyó Györgyöt és Takács Zsuzsát, Bella Istvánt és Utassy Józsefet, Tóth Erzsébetet és Körmendi Lajost, Nagy Gáspárt és Zalán Tibort, Szikra Jánost és Léka Gézát, Háy Jánost és Térey Jánost, Tolnai Ottót és Vári FABIÁN Lászlót, Lászlóffy Aladárt és Király Lászlót – igazán csak némileg kívánva érzékeltetni a generációk, a szemléletformák, az irányultságok, a régiók szerinti sokféleséget, ezerszínűséget, tágasságot. Azt a nagyvonalúságot, szakmai tisztességet, felfogásbeli nyitottságot, amellyel Vasy Géza megközelíti és megvizsgálja ezeket a műveket és pályákat, a fényben vagy árnyékban, dicsőségben vagy mellözöttségben, előtérben vagy elzártságban lévő alkotókat, alkotásokat. Az egyes verseskötetek szemrevételezése során pedig szintén az árnyaltos szempontok alkalmazásának és érvényesítésének a bősége tűnhet fel előttünk, és ragadhat meg bennünket. Képet kapunk a kötetbeli versegyüttes egészének hangulatáról, világlátásáról, beszédmódjáról. Belehelyeződik mindez a költő egész pályáivébe, finom meglátásokkal és megítélésekkel viszonyítja a kritikus az új termést az előzőekhez (folytatás és újdonság arányait mérlegelve), hasonlításokat és különbségtételeket végez néhány alapvető megjegyzéssel, érzékeny megállapítással, esetleg a lehetséges további útra nézve is megfontolandó észrevétellel. Felidéződnek a költői magatartás lényeges jegyei – az ember és műve –, az élményi, érzelmi, gondolati összetevők, nemkülönben a kimondottan műfaji, stiláris, motivikus, esztétikai, poétikai jellegzetességek. Néhány soros összegezésekben olyan jellemzéseket kapunk, amelyek valóban rávilágítanak egy-egy adott szerző sajátos világképére és megszólalásmódjára, s a különféleségben rejlő szuverén értékvilágra. S még markáns idézetek segítségével a versek közvetlen élményközelébe is juthatunk. A plasztikus leíró, elemző, értékelő mozzanatok olyan tömör látóleletet adják egy-egy költő világának, hogy a kritikák olvasója szinte kedvet kaphat további összevetésekre; arra, hogy még inkább megbizonyosodjék: hány- és hányféle hanghordozással, formanyelvvel, művészi technikával, személyes, élményközpontú, érzületkivalló, vallomásos, avagy személytelen, tárgyias, elvont, filozofikus, játékos, és/vagy képies, látomásos, fogalmi, poétikus, depoetizáló stb. stb. modalitással és intonációval lehet egymástól eltérő, de egyaránt hiteles műalkotásokat létrehozni. Csak egyetlen példa, ahogy mondjuk világszemléletben éppen egymáshoz nagyon is közeli, viszont mégis karakteresen különböző lírai nyelveket beszélő költőket egymáshoz tud viszonyítani Vasy Géza – revelálóan lényeglátó és frappáns értelmező megfogalmazásokkal. Bella Istvánról írja, hogy költészetének „téveszthetetlen dallama van, s ’édesen énekel’ ő is, miként Nagy László tette, csak ő a szépség és a líraiság szempontjai mellett döntőnek tartja a kevésbé stilizáló természetességet is”; vagy hogy ugyancsak Nagy László híres „Szerelem”-metaforájának a pozitív teljességjelentése helyett Tornai Józsefnél az ez-

zel rokon szerelemfogalom a létünket szervező ellentétpárok feszültségét is magába foglalja. – S az ilyesféle distinkcióknak is köszönhető, hogy ebben a százas portréoroztatban – ebben az impozáns arcképcsarnokban – egyetlen költő arcéle sem mosódik össze másokéval.

A pályafutásának jeles pontjához – a hatvanötödik születésnapjához – érkezett Vasy Gézát szeretettel és jókívánságokkal köszöntjük! Azt az irodalmárt és kultúra-szervező személyiséget, akinek tevékenységéből mindenkor kisugárzott a szeretettel végzett munka igazsága. Az a mély és bölcs igazság, amely nem mindenki sajátja, és amelyre ezért a Pál apostoli intelemnek így kell figyelmeztetnie: ha „minden tudományt ismerek is” – „szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok” (I. Kor. 13, 2).

Cs. Varga István

A fény- és létszerelmes festőművész

Nagy Ernő köszöntése

*„Én képeket akarok látni a falakon,
hogy újra kinyissák elém a világot...
Χαλεπά τὰ καλά. Ami szép, az nehéz...”
(Babits Mihály: Örökkék ég a felhők fölött)*

Nagy Ernő Egerben élő, jelentős kortárs (contemporary) alkotóművész: vizualitás-ban gondolkodó, intelligenciát sugárzó egyéniség. Lakóhelyén minden megtalálható, ami egy festőnek vonzerőt, inspiráló atmoszférát jelenthet. Természeti és művészeti szépségek, az egri, bükki táj, épületek, fények és vizek festőjévé vált. Tájfestészete az eszményi realizmus jegyében született, amely vizuális varázslat akkor is, ha a művész realista.

Napjainkban különös jelenség Nagy Ernő és a művészete, amikor Machiavelli jött divatba, és alapelv lett, hogy a jognak és politikai jónak kizárólag a haszon, a siker a mértéke. Minden iszonyúan relativizálódik, amikor szaktudós óriások-erkölcsi törpék népesítik be a földgolyót (Jáki Szaniszló), és óriási devalváció történik morális és kulturális szinten. A görög Idea régi értelmezése az őskép, németre Idee-vel fordították, amelyet magyarra csupán átírtak, eszmévé szegényítve az eredeti fogalmat. Ma a szép, a jó, az igaz, a szent mellékesnek számít.

Nagy Ernő a Felnémeten emberi és természeti értékek közé született, a tiszta forráshoz közel élt. Festményein az élményből látványt absztraháló emlékezet egyszerre képez horizontot és vertikumot. A megállított időszakban az élmény- és emlékhorizontok összekapcsolódnak, az érzékelés révén a láthatatlan sejthetővé válik. Az idő-

és térdimenziók messzeségbe futnak, oda, ahol elnémul a száj a Szépség forrása előtt. A Szépség, Jóság, Igazság ha megmenteni nem is tudja, elviselhetőbbé teszi a világot. Az élet szakrális értékeit, kegyelmi forrásait érzékeljük szenvedéseink és örömeink létmegállító stációin. A benső szépség a kegyelemmel rokon, elválaszthatatlan attól, amit a szeretetet forrásának: Sacrumnak nevezünk. Egy alkotás attól lesz remekmű, hogy szépsége mélyről sugárzik, hogy a teremtés titkával tart rokonságot.

A tájfestészetet sokszor próbálták kikiáltani elavult művészetnek, amely lemond az élet gondjainak felelős ábrázolásáról. Nagy Ernő azonban túllép a múlófélben lévő kordivat buktatóin. Gyönyörködtetni és megérettetni képes művész, igazi mesterségbeli és műveltségbeli tudás jellemzi. Vérbeli akvarellista, aki mindenütt a fényt, a fénylőt, a tájban megjelenő szépséget keresi. Sötét világunkban fényeket gyűjt. Képei főképpen megélt látványból, hangulatból fakadnak, kivételes kvalitásérzéke belső bizonyosságból ered.

Mindig nagyon szeretett rajzolni és festeni. Olyan mesterek indították el a művészeti pályán, akik nem tagadták meg nemzeti hagyományainkat: Barcsay, Papp Gyula, Domanovszky Endre, Hincz Gyula. Nála a művészi imitatio program és módszer; az eruditio pedig képesség, egyetemes tudásigény, amely nem csupán a személyes megfigyelés vagy tapasztalat eredménye, hanem annak a teljességnek a megismerése, amelyet a jeles elődök teremtettek. Kiállításai, egyesületi tagságai, hazai, külhoni gyűjteményekben található festményei, díjai, kitüntetései bizonyítják: a XX. századi, divatoktól megzavart légkörben is gazdagítani tudta piktúránk értékeit.

Nem utánzója, nem is krónikása, hanem inkább költője ennek a tájnak, az egri emberek világának. Nem tartozik semmiféle csoportosuláshoz, saját művészi ügye vezérli: semmi más, csak maga az alkotás. Aligha enged művészetébe beleszólást, mert nála az ihlet állapota a döntő: a saját mondanivaló, a belső látás kényszere. Művészetéből mélységes humánus árad, ezt keresi előkészítő és vázlatgyűjtő tanulmányútjain is.

A fény szerelmese tudja: a fény láthatóvá teszi a világot, megszünteti a sötétséget, csökkenti a szorongást. A fény a Bibliában az életet, a boldogságot, az üdvösséget jelképezi. A világosság szinonim az étellel, a jóval, a mennyországgal; a sötétség a halállal, a rosszal és a gonosszal. A fény a magassággal, a fenttel, a mennyyel, a sötétség a lenttel, az alvilág, árnyvilág képével tart rokonságot.

„Ahol a sötétség és a fény találkozik, keletkeznek a színek” – vallotta Arisztotelész. A festő számára a lehetőségekről a színek szólnak a legszebben. A Bibliában sok összetett szín szerepel, például a színes lovak képében. A piros a háborút, a fakó a halált, a poklot, a fekete az ítélezést, a fehér a győztest, a harcost jelenti. A fehér bibliai színszimbolikájától eredezteti a köztudat az ártatlanságot, a bűntől való mentességet, a tisztaságot. Nagy Ernő képeinek lényegét hordozzák a színek, a fények és az árnyékok: fölébe nőnek a narratív elbeszélésnek, a változatos térszerkezetnek, rajzi vonatkozásoknak.

Mélységes empátia érződik színhasználatában, visszafogott harmóniájában, költő-

iségében, anyagkezelésének gazdag választékosságában. A művészi rálátás, a veduta mutatja nézőpontjainak újszerűségét. Vannak képei, melyeken nincs is ember, nincsen alakbrázolás, mégis életképnek kell tekintenünk őket, mert az ember nélküli tájképek is humánomot, szépséget sugallnak. Csendéleteit rejtett dinamizmus telíti; tájélményeinek intenzív megragadásából erednek a megkapóan finom lelkiállapotok, hangulatok tónusai. Individuálisan varázsolja látványból látványképpé, teszi elevenné, éltető szépségűvé Eger, Felnémet, a Bükk, a Tisza-tó természeti szépségeit. Ne a figurafestést kérjük számon attól, akinek tehetsége más irányban csodálatra méltó, aki sokféleképpen tud megjeleníteni, bevilágítani a természet és az ember titkaiba! Képein átsugárzik, átragyog a szépség varázsa. Az ő művészetére valóban érvényes Arany János ars poétikája: „Nem a való hát: annak égi mássa / Lesz, amitől függ az ének varázsa [...] nem ami rész szerint igaz, – / Olyan kell, mi egészben s mindig az.”

Az igazi művészet nemcsak valóságtudatunkat és önismeretünket gazdagítja, hanem többet enged megsejtenünk a Teremtés misztériumáról is. Ezeknek a képeknek színvilága első látásra megfogja tekintetünket. Gyönyörködünk a szép, tiszta színekben, a bensőséges csendéletekben, tájképekben. A színek finom harmóniája a teremtés harmóniájából idéz szemünk elé egy-egy pillanatot. A képkompozíciókat, a formaszerkesztést szemlélve sajátos művészi hitvallás, céltudatosság, egyéni látásmód, színértékelés, tükröződik ebben a festészetben. Az alkotó sajátos perspektívát érvényesít; közelről is messzire néz: tekintetét a földi síkról fölfelé, a magasba és a távolba, az ibolyántúli messzeségbe vonzza a végesből a végtelenség vágya. A művész a tiszta színek, a szép formák, a fények, a vizek, a levegőég szerelmese. Különösen fehér színei tetszenek, a fényt leginkább ezek hordozzák, és határozzák meg a vizuális élményt.

Képmás? Nem, inkább alkotás, mert döntően fontos a művészi-esztétikai hitel. A térben megnyilatkozó felületi elemek, vizuális élmények metaforikus értelmet kapnak, emberi, esztétikai értékeket hordoznak. Az alkotó ismeri a természet és ember szakrális tér-idejét. Az idő- és térdimenzió végtelenbe fut, az optikai-fizikai térben szakrális művészi teret képez, amely a szépség messzeségébe mutat. Néha olyan érzésünk támad, mintha a képek önmagukat festenék. Analogikusan mintha Weöres Sándor sorait jelenítenék meg: „Mit málló kőre nem bízol: / mintázd meg levegőből. / Van néha olyan pillanat / Mely kilóg az időből.”

A kanti értelmezés szerint a szép érdek nélküli tetszést jelent. (Az eredeti definícióban a fogalom nélküli tetszés szerepel.) Nincsen rá fogalmunk, de tetszenek, mert szépek. Nagy Ernőnek művészi ideálja van. Festményeiben gyönyörködve, újrajépezhetjük magunkban a fogantató esztétikai élményt, a képet birtokoljuk, mindezt életünk részévé is tehetjük. Tudjuk, a kép, mint az írás is, egyetlen szabályt ismer: hogy legyen mit mondanod (Schopenhauer). Ha valaki arra gondol, hogy a rajztanár és festőművész Nagy Ernő hatalmas tudásához nem társul arányos művészi temperamentum, annak tudnia kell, felkészült, ecsetjét biztos kézzel vezető kortársunk igazi „örömfestő”. Számára a festés nem küzdelem, hanem életforma, az élet értelmét meghatározó

minőség, vagyis diadalmas önkifejezés. Fiatalon átélte a háború, a hadifogság rettenetét. A lényeg azóta is változatlan: „Nincsen remény [...], az ember sárkányfog vetemény.” Túlélte, megszenvedte a XX. század botrányait. Tudna, ha akarna iszonyatosan meghökkentő, terribilità erejű képeket festeni. De csupán a viharért nem szeret járni a viharban, éppen ezért tudatosan csakis a szépséget, a harmóniát festi. Élete és művészete: „viharakra emelt nyárderű” (Németh László – Pilinszky János). Artisztikusan szép világot fest, magában hordja a harmóniát. Klasszikus ismérve a gyönyörködni tudás képessége. Emberi és művészi üzenete a Szépség, amely a Szeretet és a vigasztaló Igazság Lelkéből ered.

A meghívón szereplő festmény eredetét tekintve egy ismert bükki táj, a belőle absztrahált látványkép pedig a magyar mikro- és makrokozmosz, a „Haza a magasban” iránt érzett hűségvallomás. A lélekvezetővel együtt ereszkedünk alá a Bükkből, Felsőtárkány felé, mögöttünk hagyjuk a Hereg-rétet, jobb oldalt a Barát-rétet. Eljövünk a sziklafal mellett, a Szikla-forrás vizét követve eljutunk a felsőtárkányi tóhoz, ahol a szép, árnyas fák napfénytől áttört lombjai alatt megpihenhetünk. Ez nemcsak bükki táj, sokkal több annál.

A művész az eszményítő realizmus jegyében úgy megnöveli a sziklafalat és a képkompozíciót meghatározó, égbe nyúló fenyőt, hogy mindenki erdélyi tájnak gondolja a látványt, amely sokakban déjá vu-élményként a Békás- vagy Ojtozi-szorost idézi. A komponálás eredménye: a részletekből összetevődő egész sokkal több, mint a részletek összessége. Az út eltűnik a horizontális végtelenben, de nem ér véget. A sziklafal és a fenyő az égbe, a vertikális végtelenbe mutat. A gyönyörködő szem a térdimenzióban a Végtelennel találkozik. Amire nem képes a kamera, mert nem tudja befogni, arra is képes a festőművész: a mélység a mélységet, a magasság a Végtelenséget hívja. Ilyennek kell megőriznünk, amit a természet és az alkotó ember közös akarata hozott létre.

A színvarázslat a képkereteken túlra szárnyaló gondolatokra készíti a szemlélőt. Nagy Ernő megengedheti magának a közérthetőséget, miközben felkínálja az értelmezés lehetőségeit. Alkotásaiból lélek sugárzik. Mi a lélek, melyet annyiszor le- és megtagadtak? – Minden, ami révén az ember maga fölé kerülhet. A művészet is erre nyújt lehetőséget, amikor szinte misztikusan képes megsejtenni a rügyekben a lombhullást, a virágban a világot, az élet szépségének ősoptimizmusát. Különösen szeret virágokat festeni, amelyek poétikus sorokat, verseket hívnak elő a nézőben. Az emberre sugárzó szeretet tájain, forrásvidékein járunk, egy örömfestő kiállításában gyönyörködünk. Teljes értékű művészet ez: szemünk előtt ég és föld közös szertartása bontakozik ki. A szépség és igazság keresése a legfőbb motiváció. Az ég és a föld közti távolság csökken, a látóhatár az égboltig tágul; egymásba hajlik az emberi és az isteni világ. Földre száll az ég, és festményként tárul elénk. Képein csendesség honol, a derű, a meditatív elmélyülés felszabadítja a nézőt is lelki kötöttségei alól. A beállt csöndben még a „titokzatos Hang” is hallgat, mert „csendbe térnek a dalok” (József Attila).

A 80 esztendő Nagy Ernő a képzelet és az emlékezet tágas palotájában él. Érde-

me, hogy viszonylag sokat festett, dicsérete: időtálló, sőt maradandót alkotott. Cum honore et magna caritate, nagyrabecsüléssel és nagy szeretettel köszöntjük a jubiláns festőművészt. Hisszük: „Boldog a nép, amely tud ünnepelni. Az ilyenek arcod világosságánál járnak, Uram.” Élet- és szépségigenlő emberként fogjuk fel üzeneteit, és Kalász Lászlóval együtt hisszük: „de ez az ég / de ez a szél / de ez a domb / meg ez az ér / megmarad”. Köszöntésképpen Apor Elemért, a száz évvel ezelőtt született egri költőt idézzük, aki Balassi-tradíciót követve, „Mint sok fát gyümölcscsel, sok jó szerencsével áldjon Isten mezőibe!” – áldást mondott lakóhelyére, Egerre: „Dajkáld völgy eme várost, / dombok öleljétek [...] Legyen boldogság, béke hazája / örökké”

Pécsi Györgyi

A régió mint műhely, a régió mint centrum

A hatvanöt éves Serfőző Simonnak

Amikor a pályámon elindultam, valamikor a nyolcvanas évek közepe táján, Lezsák Sándor a *Népszava* mellett még egy nevet és egy lapot ajánlott, akinek és ahová feltétlenül küldhetek írást – Serfőző Simon nevét mondta, és a miskolci Napjaink folyóiratot. Akkoriban nem sok lehetősége volt egy fiatal pályakezdőnek, pláne, ha valamennyi erkölcsi elkötelezettségfélét érzett magában a társadalmi igazságtalosság meg a nemzeti hagyományok iránt. Amúgy is kevés volt az irodalmi folyóirat – első tanulmányom, mely a *Literaturában* jelent meg, „ahhoz képest” viszonylag keveset, alig két évet várákozott –, és már akkor is sok volt az eszkimó (hogy a gátló tényezők mellett az ún. nemlétező cenzúrát már ne is említsem). Serfőző pár soros lényegre törő levélkében azonnal válaszolt, és biztatott, bátorított, és ami a legfontosabb: rendszeresen és igen gyors egymásutánban jelentette meg zsenyécskéimet. Mindez együtt igen szokatlan volt. Még szokatlanabb volt, hogy arra biztatott – saját kedvtelése, „szakterületem” mellett – próbáljam szemlézni a vidéken élő, és vidéken megjelenő fiatal írók könyveit. (Igazság szerint nem sokkal az ő biztatása után Monostori Imre is fölajánlotta e célokra a tatabányai *Új Forrást*.) A nyolcvanas évek második felében ugyanis néhány vidéki városban már kezdtek megjelenetni az úgynevezett helyi költők, írók vékonyacska kötetkéi, amelyekről a nagy lapok nem, vagy nemigen vettek tudomást. A nagy centrumokban – főleg Pesten – valamiféle amatőrködésnek minősültek ezek a helyi kezdeményezések. Amennyire tudtam, próbáltam megfelelni a hívásnak, kicsit a bizalom, meg utóbb az alakulató barátság kedvéért is, bár fiatal voltam, és nem igazán értettem, mire jó ez az egész. Ma már pontosabban látom, létszükséglet, hogy a vidéki Magyarországon erős szellemi centrumok jöjjenek létre és erős centrumok működjenek,

mert ezek nélkül az erős vidéki centrumok nélkül az ország, az irodalmi élet, és maga az irodalom is „vízfejűvé” válik, elveszti életképességét. Serfőző Simon nyilván ezt már akkor is pontosan tudta, ezért próbálkozott (és sikerült) újra meg újra megteremteni Miskolcon a régió szellemi központját és műhelyét. Előbb a *Holnap*, aztán az *Új Holnap* folyóiratot bábáskodta, s aztán – közben – létrehozta a Felsőmagyarország Kiadót. Ezeknek a lapoknak és a kiadónak a jelentősége és súlya – a dolgok természete szerint – alapításukkor nem, csak utóbb látszódnak meg. Jó ideje biztosan igen jól látszódik is.

Nem tudom, szám szerint hány fiatal költő, író, kritikus pályakezdését segítette, gyámolította Serfőző Simon – miskolciakét, Borsod megyeiekét, és az országban bárhol élőkét, de számosakét (természetesen a pályán lévők mellett). A számszakiság mellett igen fontos hangsúlyozni: azzal, hogy Serfőző Simon – természetesen nem egyedül az ő érdeme, de vitathatatlan kulcsszereplőként – Miskolcot tette meg az észak-magyarországi régió szellemi centrumává (átnyúlva a politikai határok fellett is, bekapcsolva a szellemi vérkeringésbe a szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi-romániai írókat), egyúttal sikerült olyan minőséget is megőriznie és megteremtenie, amelyet nem érhet a regionalizmus, vagy még durvábban szólva, a vidékiesség vádja, ellenkezőleg, akár a folyóirat(ok)at, akár a könyvkiadót nézzük, azok jó ideje a népi, nemzeti irányzat egyik legmarkánsabb megjelenítői – és szellemiségének inspirálói. Nagyon hosszú lenne az a költői, írói, irodalomtörténeti névsor (biztos vagyok benne, hogy Serfőző Simonnak nincs hibátlan jegyzéke azokról a könyvekről, amelyeket a Felsőmagyarország Kiadó gondozott), amelyek a minőségre vonatkozó kijelentésemet hivatottak megerősíteni – Beke Györgytől, Gál Sándortól, Cseke Pétertől, K. Jakab Antaltól, Finta Évától kezdve Görömbei András, Ács Margiton, Márkus Bélán, Pomogáts Bélán, Bertha Zoltánon, Kalász Lászlón, Kocsis Istvánon, Sarusi Mihályon át Fecske Csabáig, Cseh Károlyig, Ködöböcz Gáborig, Tóth Erzsébetig, Szikra Jánosig, Jánosi Zoltánig, N. Pál József, Papp Endréig, Léka Gézáig.

Ha már régióról, régiócentrumról és minőségről beszélek, okvetlenül szólnom kell a Felsőmagyarország Kiadó két igen értékes könyvsorozatáról, a Felsőmagyarországi Minerva és a Felföldi Kincsestár sorozatról (mindkettőt Kiss Gy. Csaba szerkesztette). Ezek ugyanis példázatosan mutatják, hogy – mint minden régió – a felsőmagyarországi régió is igen jelentős hagyományokkal rendelkezik, olyan hagyományokkal, amelyek az anyanyelvi szellemiségben, kultúrtörténetben, művelődéstörténetben igen jelentős szerepet játszottak, ám hogy nyilvánosságra kerüljenek, méltó megbecsülésben részesüljenek, s hogy beépülhessenek a nemzet közös emlékezetébe, az elsősorban a helyi szellemi erők feladata, és tegyem hozzá: elemi érdeke is. Úgy sejttem, nem tévesztek arányt, ha a hatvanöt esztendő Serfőző Simon vállalását e téren is felsőfokú jelzőkkel illetem.

Anga Mária

November

Kökénybokor az este,
sűrű kékje betemet.

Ökölből mozduló ujjaim közé
szántóföldek vitorláí feszülnek.

Esőt és szelet lélegzem,
tüdőmben folyók, parázsló sötétek
véremmel keverednek.
Örök mátkaság ez.

Újraszámolom halálom előtti időmet,
mikor még füvekkel és hegyekkel
táncoltam végig a tavaszt,
és várakozásaimba rejtettem a félelmet,
madarakat engedtem bordáim közé,
ott fészkeljenek égi meleget.

Mindent látni tudok, akár
ha megvakultam volna örökre.

Elrejttem kezem mozdulatát is,
ne lesse ki senki ölelésem,
egyedül lehessen az utolsó vesztőhelyen,
ahol kökénybokor lesz az este,
és sűrű kékje eltemet.

Ilyen a hely, Kedves Barátom,
Ilyen a hely, ahol várlak!

Tavasszal késve érkezik a virágnylás,
az ősz meg sem várja a fa,
már hullatja lombját.

A rétek harmatkendői jegesednek,
csillaggá üszkösödik a fény.

A léptek hangja is hiányzik,
nem jár erre senki.

Vad sötét riogat éjjelente.
a dallamot keresem,
a dalt – la-la, la-la, la-la, la,
valamikor anyám énekelte.

Lárvásodnak a kertek.
tél szaladgál az udvaron,
a szobákban.

Hinni akarom, hogy várlak,
és te gyermekingben eljössz hozzám.
Szelíd és boldog lesz a találkozás,
meghasad majd minden átok.

Anga Mária

Árván

Éjjelente létrát cipelek
hogy tetejéről elérjem a Holdat,
de csak a halottakkal
találkozom, néma énekükkel,
ahogy szájukkal tátogják a dallamot.
Fogaik közé üszkösödött a föld.

Kiszáradnak lassan csipkebokoremlékeim.
Őszt hordok méhembem,
rozsdagödrös erdőt.

Hátam mögött hallom a madarakat:
forduljak vissza,
repüljek velük délre.

De már nem tudom itt hagyni a telet,
a lélegzetpárát, ami felhőnek magasodik az égre,
és éjszakát vár, hogy arcom ráncait behavazza.

Fejet hajtok

Átok, amit boldogságnak hittem,
gyönyörben pólyásodó kárhozat.

Csitít a szél, pedig csak suttogok:
virágom sötét szobámban megvakul.

Megint eltelt egy óra, egy tavasz, egy délután.
Ráncosodik a fény, ahogy a fákhöz ér,
üvegesedik zöld szeme.

A halottak néznek így:
riadalom nélkül, mikor már mindent megértének.

Fejet hajtok. Alázatos vagyok. Szelíd.
Mintha meggyóntam volna minden bűnömet.

Kelemen Erzsébet

Fényesedjetek

In memoriam Nagy Gáspár

A lélek az ablakokra szállt
– milyen áttetsző lett a világ –
Napsugár fonja kerubim szárnyát
Egy félelmen túli tartományt

Csak fényesedjetek éjszakák!
Szurkosak itt mind a nappalok
Gyávák riadt viaszfigurák:
Mögöttünk kisírt szemű angyalok

Nagy Gáspár (1949–2007)

Bertha Zoltán

Emlékezéstöredék – Nagy Gáspárról

Diákkor, hetvenes évek. Egyetemisták Debrecenben, akik voltunk, a titkos szövetség borzongató jóérzésével híreszteltük egymás között: van egy fiatal költő, máris a nemzedék legkiválóbbja, Pannonhalmán járt gimnáziumba, versei a legigazabb örök értékek és erkölcsi eszmények sugárkörében hatnak, s minket mindnyájunkat, akik gondolkodni próbálunk és elviselhetetlennek érzünk egy elviselhetetlenül amorális társadalomrontást, képvisel, erősít és bátorít szellemi lázongásainkban! Egy valódi nagy tehetség, aki a történelmi bűntényekkel fenntartott és átszótt rendszerrel szemben folytatja a feltétlenül hiteles magyar sorsköltészet szent hagyományát; követi és teremti az autentikus sorsbeszéd legnemesebb és legmagasabb művészi megszólalásmódját. Első könyvei azonnal Pilinszky, Nagy László, Csoóri, Utassy, az Elérhetetlen föld mellé kerülnek polcainkon. Kollégiumban, albérlésben biztató és pezsdítő téma: nem vagyunk egyedül, a lélek forradalmában a Dunántúltól Erdélyig, hegyvidékektől alföldekig, katolikus vagy református keresztény tradíciókban nevelkedettektől polgári szabadságjog-követelőig, íróktól-költőktől tisztességes tanárokig, értelmiségiekig és egyszerű, becsületos kétékezi emberek sokaságáig: összeköt bennünket valami belső erő és elszánás. De úgy, hogy tudtuk azért, kire kell leginkább felnéznünk: a vállalás, az igazmondás, az értékállítás kiválasztottjaira.

Nagy Gáspár ilyen szellem és személyiség volt. Amit nemzetének jelentett, az évtizedeken keresztül hatotta át és ezután is már mindig csak megújuló, megfrissülő fluidumként fogja átítatni tudatunk és hitünk legmélyebb és legmeghatározóbb redőit. Hívó szó és cselekvés: de a bensőséges magyar közösségi együvé-tartozás melegének örökös érzékeltetésével. Lélekmentő volt – és marad. Lelkeket indító, számontartó, vigyázó nagy lélek. Nem disszonáns a szó: apostoli lelkülettel viselve gondját a rábízottaknak. S ami rábízott: valóban a csonkítatlan egész nemzet, s a nemzetben összekapaszkodó egyes emberek sorsa.

Tiltakozás, protestálás, forrongás a fennállóval szemben: ebben a hangulatban, a lengyel szabadságharc idején, a nyolcvanas évek legelején, az írószövetség első igazán önmagára ébredő közgyűlése a szervezet titkárává választja Nagy Gáspárt. A vidéki írócsoportok ügyei vannak elsősorban rábízva, s elindul, a régi és új barátok közötti kötelekeket fonja szorosra, érzékeny, tapintatos, mégis határozott, eltökélt jóakarással, őszinte segítő- és páratlan támogatókészséggel. Egész Kárpát-medencei összefogással és szolidaritással, kapcsolatalakító figyelmességgel. Mindenre figyelve, ügyelve, öregre, fiatalra, tehetségesre, szorgalmasra, minden emberséges szándékú tollforgatóra. Ismeri, csudálatos munkabírással olvassa és odaadással véleményezi is mindenki írásműveit. És utazik, serkent, ösztönöz, előre mozdít. Valami különlegesen tiszta, önzetlen és önérdék nélküli szeretettel és jószággal. Ezt az alapbenyomást róla senki nem tudja elhárítani, el-

tagadni. Egy kristályos elme, szójátékos, modern, avantgarde jellegű lírai villódzásokkal teli költemények alkotója, egy bátor, rebellis hangütésű poéta, felkavaró szellemi cselekedetek véghezvivője: s közben egy végtelenül szelíd, meghatóan kedves, a lehető leghagyományosabban póztalan, természetes, barátságos, egészségesen egyenes és derűsen közvetlen emberi egyéniség. Felesleges harsányság, lármázás nélkül; a csendes hang de-lejező igazságával – s az igazság önmagát kijelentő méltóságával felvértezten. Művészi magaslatokon járva is úgy éreztetve a környezetében mindenkivel – minden halandóval és halhatatlannal egyformán: hogy lélekben átkarolja, átöleli őket, mert valódi köze van mindnyájukhoz. És ez a lebilincselő kötés legmagasabb foka.

Isszuk a szavait, nem pátosztól fűtve, hanem mert olyasmi történik, amitől a légy zümmögését is meg lehet hallani a teremben, amikor a debreceni írókörben, ugyancsak a nyolcvanas évek legelején hosszan és tartalmasan elkezd beszélni valamiről, amire nem vagy talán nem pontosan így számítottunk. Sokan éppen a pályakezdés lázában égve forraljuk jövőnket és tüntetünk kamaszos indulatainkkal, s akkor ez a harminc körüli fiatalember szabatosan szép elbeszélő formákban, választékos és pontos fogalmakkal, nyugodt, higgadt tempójú, szelíd hanghordozással kezdi részletezni a háború, majd a legázolt forradalom utáni kolhozosítás összes borzalmait, személyes élményeken, ismeretanyagon keresztül ecsetelni a szegények, a gazdaemberek, a földműves százezrek meghurcoltatásait, a földtelenné alázottság összes paraszti nyomorúságát. Hogyan verték a falusiakat, hogyan vették el a földet, hogyan lettek ezért sokan öngyilkosok. Hogyan tettek tönkre egy egész nemzetfenntartó népet, az egyediségükben is jellemző szörnyű esetek, gaztettek özönével. Mindez azért volt reveláció, mert nem olyasvalaki mesélte, akitől inkább megszokhattuk: öregebb rokon, ismerős, idősebb népi író vagy korosabb családtag. Hanem egy ifjú költő, aki máris felmérte a huszadik századot, s torokszorító katartikus erővel irányította érzelmeinket és értelmünket a közösségi múlt, a magyar örökség felfogásának irányába. Hogy közeleink érezhessük mindazt, ami megtörtént: merthogy velünk történt. Hogy ne csak a jövőépítésben legyünk eltökéltek: hanem a velőnkig megrázó, de a már kollektív társadalmi amnéziának alávetett közelmúlt tisztánlátásának szándékában is. Olyan messzinek tűnt fel akkor már '45, '48, '56; még bölcsészek körében is. És most itt a megragadó élmény: egy kor-, egy nemzedéktársunk hozza test- és eszméletközelbe sorsunk kataklizmáit. Sokan, persze, feszegettük már '56 tényleges históriáját is, de Nagy Gazsi előadása minden várakozásunkat felülmúlta: a hivalkodás nélküli emberi minőség varázsával, s azzal, amiként valóságghú beszámolóval összekapcsolta a történelmi idő különböző rétegeit. Megérthettük, mert világossá vált: olyan költő áll előttünk, aki a nemzeti irodalom nagyjaihoz hasonlóan fenn fogja tartani, át fogja menteni a haza lelkiismeretét és a haza becsületét. Mégpedig angyali, szelíd hajthatatlansággal; „angyali arccal” robbantva föl „széttörhetetlennek gondolt hazugságokat” – amint Csoóri Sándor jellemezte később habitusát és magatartását egyik laudációjában.

És így történt valóban. A '84-es Nagy Imre-vers előkészítője lett a tényleges rendszer-

váltásnak, pontosabban amit annak hittünk; az ideológiai fordulatnak mindenképp. (Ezt – pláne, hogy ilyen felemás módon, lesz is, nem is rendszerváltás – akkor aligha sejtettük.) A fiatal írók körében – a JAK vezetőségének hivatalos állásfoglalásaképpen is legtöbbször – mindenesetre demonstratív mellszélességgel vállaltuk az azonosulást a verssel és szerzőjével, s ott szorongtunk az írószövetség választmányi ülésén, meg az épületben, amikor minden reményünk ellenére bizonyossá vált: hatalmi és pártutasításra Nagy Gáspár nem maradhat a szövetség titkára, kényszerűen távoznia kell. De ez a diktatúrás bugrisság Monor, Lakitelek stb. közelében már nem törpülhetett visszhangtalanná. Széltében, országszerte híreszteltük ezt az újabb bizonyítékát a hatalmi rendszer bűnösségének. (Azzal együtt, amit Csoóri Sándor mondott ezen a választmányi gyűlésen: hogy Nagy Gáspár verse, amely Nagy Imre méltó eltemetését és a gyilkosok néven nevezését sürgeti, az első virág egy ma még nem létező majdani síron.) Szerveződött akkor már egyfajta féllegalításban a Bethlen Alapítvány, amelynek Gazsi egyik vezetője, fő szervezője lett, s a tőle kapott alapítványi felhívásokat magam is terjesztettem. (Az egyik rólam szóló besúgói jelentés mint konkrét „nacionalista” és „ellenséges politikai” tevékenységet emlegeti: „200 példányt kért abból a felhívásból, amelyben a Bethlen Gábor Alapítványt ismertetik. Kérését azzal indokolta, hogy nagyobb arányú gyűjtést tervez.”) És elégtétel lehetett 1989. június 16-án koszorúzni az ötvenhatos hősök és vértanúk valóságos és jelképes újratemetésekor.

Nagy Gáspár szellemi és erkölcsi vezéralakja volt a rendszerváltoztató nemzeti erőnek és szabadságtörekvéseknek, az átalakulásnak, mértékadója, ha aztán nem is vezető politikai szereplője. Mivelhogy az ő feltétlen költői igazságai mindig felülmúlták a pillanatnyi politikai helyzet igazságait és kívánalmait; az általa képviselt szellem, mint rendesen, törvényszerűen állt fölötte a történelem viszonylagos, feltételes aktualitásainak. Az ő igazságai szakrális eredetűek; a végső fórum nem a történelem, amely soha nem a teljes igazság megvalósulásának a terepe. Különösen abban a „magyar abszurd” állapotban, amikor még mai napig is – ahogy a költő leleplezi –: „a hóhérok / a vérbírák / a sortűz-vezénylők / a szadista államvédelmisk / a legfőbb ügynökök / és a megszarolt kis besúgók / sem tudnak (képtelenek) / megbocsátani / áldozataiknak”. Amikor újra és egyre bőszebben lehet garázdálkodni a történelem meghamisításával és az erkölcsi értékrend felfordításával. Heródesként, Júdásként, Kajafásként. Pilátusként vagy osztozkodó katonaként. Hazaárulással is.

Drága Nagy Gáspár! Csúnyán romlik megint a világ körülöttünk. Ez a „poklosan örvényült, háborult világ”. S azzal a tragédiával különösen, ami Veled történt.

Milyen missziót végzett Ő minden szellemi közegben, ahol tehetett! A Bethlen Alapítvány, a Hitel folyóirat működésének kiteljesedését, a Katolikus Rádió kulturális kibontakozását és küldetéses megerősödését szolgálva. Emberfölötti energiával, önfeláldozással, elhivatottsággal. Az alapítók és szolgálattevők hősiességével. Az értéképítők elszánt méltóságával és hitigazságával – országos leépülések évadán is. Egyesével mutatta barátainak a rádióépület szobáit, berendezését, büszkélkedett kedves munkatársaival.

És megküzdött a gyűlö vesztések fájdalomával. „Hitted-e ezt a sunyi kis világot?” – kérdezte „Csengey Dénes testvérünk” halálakor, s azt is a sirató versbe foglalva, hogy „nem zsoldosok ügye a forradalom.” Balázs József temetésekor, emlékszem, eltűnődött azon, hogy hányan mentek el író-barátai közül ötven és hatvan között, Nagy László, Kormos István és mások, végeredményben szörnyen korán. Látnoka volt saját sorsának is szegény? Két éve, Körmenyi Lajos berekfürdői búcsúztatásakor, január elején, tele fényvel sütött a nap. Ezt a januári tavaszt Lajos küldte ránk – mondta akkor. És most ugyanaz... – önmagára is vonatkozó jóslás vagy előérzet volt ez is?!

Néhány évvel ezelőtt egy Illyéstől, Weörestől, Pilinszkytól, Nagy Lászlótól, Csoóritól, Kányádítól Gál Sándorig, Utassyig és Farkas Árpádig és természetesen Nagy Gáspárig terjedően kortárs magyar költőket bemutató angol nyelvű antológia bevezetőjében (s most magyarra fordítva) így igyekeztem néhány összefoglaló sorban (a külföldiek számára) szólni róla és fő motívumairól:

Retorziókat szenvedett a magyar történelem nagyszerű pillanatainak a meggyalázott emléket ápoló politikai verseiért, amelyek a nemzeti önbecsülés feltámasztását és ébren tartását segítették elő. Verseiben jórészt a groteszk, ironikus-szatirikus, játékos-szócsavarásos nyelvi ötletek, fintorok és utalások tárják fel a diktatúra rafinált manipulációit, bonyolultságba takart aljasságait és embertelenségeit, s ezek ezerféle gyengeséget, megalkuvást és belső torzulást kiváltó következményeit. A gazságok és igazságtalanságok költői megítéléséhez pedig a keresztény-katolikus-biblikus világkép, erkölcsiség és élet-szemlélet nyújt filozofikus inspirációkat és energiákat.

Ehhez pedig most már azt is hozzátenném: talán Ő volt utolsó klasszikus nemzeti költőnk. De műve, tudnunk és hinnünk kell, megtartója lesz a magyarságnak a huszonegyedik században, a harmadik évezredben is. A betlehemi jászolból való utolsó – és a menthetlent is mentő – szalmaszál adta reménységgel.

Kedves Gáspár! Veled van az Úr. S mi is maradunk Veled és műved hagyatékával – s mindnyájan az Úrban.

Serföző Simon

Méltó a megbecsülésünkre

(Emlékezés Váci Mihályra)

Az 1961-ben indult *Új Írás* negyedik számában, tehát a folyóirat megjelenésének szinte a legkezdetén, Váci Mihály jelentette meg az első verseimet, indított el a pályán. Magamat az ő felfedezettjének tartom. Nem hagyhatom említés nélkül Farkas László nevét sem, aki a versrovatvezető volt akkoriban, a későbbiek folyamán övele álltam kapcsolatban. Váci Mihály támogatását azonban a háttérből élete végéig éreztem. Kiállítását is mellettem. Egyik versemmel miatt kemény kirohanás ért a *Népszavában*, de magában az *Új Írásban* is.

Hogy írhatok le olyan sorokat, hogy a falvak, tanyák mélyéről a városokba érkező – szerintem elkényszerítettek és elüldözöttek, az építkezéseknél robotolók – állványokra fonyadnak, akiknek munkásszállókban a vacok, ezekben az új nyomortanyákban? Valami szakszervezetis elvtársnő volt, aki próbált kioktatni, mi a valóság, hogy ezek az emberek sokkal jobb körülmények között élnek, mint otthon: munka után le tudnak zuhanyozni, van könyvtár, tv-t nézhetnek, mi gondjuk lenne? Váci Mihálynak persze nem csak ezért a versért kellett tartania a hátát, sok egyéb publikáció miatt is. Egy időre talán azért teheték a szerkesztőségbe Pándi Pált, hogy ott ellenőrzöttebb munka folyjék. A szóbeszédből sok minden eljutott hozzám. Ezek egy része a verseiből is visszatükröződött, akárcsak a prózai írásaiból. Nagy izgalommal olvastam mindig, ha valamely munkája megjelent, tűz volt bennük, lendület, szókimondás. Ez utóbbi miatt később ellenérzések is támadtak bennem: egyik-másik versét túl direktnek éreztem. Főleg azután, hogy megismertem Juhász Ferenc költészetét, s Nagy László is újra publikálni kezdett. Ennek ellenére minden sorát, megnyilatkozását hitelesnek tartottam, tartom ma is. Azon szoktam néha eltűnődni, az akkori politika mennyiben igyekezett őt kihasználni? Mennyire a tisztességét, tisztaságát, becsületességét? S erről ő tudott-e? Ha tudott is – amiben biztos vagyok –, akkor sem tehetett mást, mondta a magáét. Mondta lobogós lélekkel, a szegények mélyből felkapaszkodásának reményében, majd végképp elkomorult költészete. Megérezte, az utak nem jó felé mennek. Viszont nem szólt, nem tudok róla, hogy szólt volna szovjet megszállásról, elhurcolásokról, erőszakos téesz-szervezésekről. Persze ezek tabutémák voltak. Ennek ellenére a sorok között talán nyomára lehetne lelni, mit gondolt ezekről a megrontott, fájdalmas időkről. A hagyatékban maradt írásai, levelei ha maradtak ilyenek – még árnyalhatják a róla kialakult képet. Hiszen 1956-ban írt naplója is csak mostanában került elő. De hát Váci Mihály ma nem tartozik az emlegetett, újra felfedezendő költők közé. A leírtak közé inkább. Noha meggyőződése, munkássága maradandó értékű, költészete túléli a jövő-menő divatokat. Illyés Gyula, Németh László, s a vele egykorú pályatársai elismeréssel, szeretettel írtak róla. Akárcsak később Utassy József, Ratkó József, s mások is. A hozzá, róla szóló versek tanúsítják, méltó a megbecsülésünkre.

Cs. Varga István

Búcsú Gál Elemértől

Gál Elemér 1929. február 28-án született Csíkszereda városban. Középiszkolai tanulmányait a helyi Római Katolikus Főgimnáziumban fejezte be. 1948-ban a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen kezdte és végezte tanulmányait a Filológia Karon. 1952 őszétől Szatmárnémetiben magyartanár. 1954 és 1955 között Szilágyi Domokos tanára volt, de tanítványai közé tartozott a drámaíró Kocsis István is. Szilágyi Domokos diákveiről A költő életei című irodalmi gyűjteményben számolt be. Oktató-nevelő munkája mellett a

Tanügyi Újság (Bukarest) munkatársa, több pedagógiai tanulmány szerzője. A *tanulók írásbeli alkotó készségének fejlesztése* című munkája, 1956-ban jelent meg gyűjteményes kiadásban. Ezen kívül elbeszéléseket, riportokat is írt.

1989-ben nyugdíjba vonult. 1990-tól a Szatmárnémetiben megjelenő Szamoshát szépirodalmi lap főszerkesztője 1994-ig. Egerbe települt 1994-ben, a helybeli *Heves Megyei Hírlap* munkatársaként dolgozott. Itt jelentek meg riportjai, novellái. 2004-ben *Hármas szemsugárban* címmel írt tanulmányt Szilágyi Domokos költői indulásáról. *Héthavas* történelmi regénye 2004., 2006-ban látott napvilágot Egerben, a Grafotip Kiadásában. 2007. május 31-én második hazájában, Egerben távozott az örökkévalóságba.

A nagy műveltségű Gál Elemértől, a székely–magyar embertől, a jó baráttól búcsúzva vigasztalásul a Könyvek könyvét idézem: „Tudom jól, él ügyem Szószólója, Ő lép majd föl utoljára a földön. Hogyha fölébredek, maga mellé állít, és meglátom még testemből az Istent. Látni fogom Őt!” (Jób 19, 25) Makulátlan emberségét, erős hitét, magyarság-szeretetét leghitelesebben a *Héthavas* című regényéből vett idézetekkel bizonyíthatjuk: „Ne az emberek hatalmára, testi erejűkre bízunk a megtartó jövőt, hanem hitünkre, mert az ember meghal, vagy eltévelyül, de a tovább élő hit megkeresi azt a másik embert, aki tovább adja az éltető hitet a következőnek, és ez így folytatódik az idők végezetéig. Hitünk őrzi meg létünket...” (*Héthavas*, 316.)

Tőle tanulhatunk önzetlen jóságot, segítőkészséget, azt, hogy „A jótettnek nincsen árnyéka, csak egy pillanatra villan egy fénylő sugár, aztán eltűnik, de olyan jó érzés, hogy itt volt, bár elszűnt, mégis sokáig érezzük biztató fényét, ha jön megint a sötét.” (586.)

Szépírói és gondolkodói remeklés, szerelletes vallomás, ahogyan történelmi hitregényét zárja: „Aztán látta, hogy jön. Felhők hozták az égen, szellők tették le a földre... csak nézte-nézte sokáig a szemelkét annak, aki őt hazavárta... még mindig ott áll a vár fokán, és várja, hogy jöjjön haza, akiből csak egyet ad az Isten.” (674.)

Szeretemben és kegyelemben élt. Fölébe nőtt a múltó időknek. Hozzá valóban méltó a Kodály Zoltán által megzenésített Sík Sándor Te Deum: „Téged Isten dicsérlek / és hálát adok mindenért. [...] Hogy megmutattál mindent, ami szép / és megmutattál mindent, ami rút, / hála legyen. / Hogy boldoggá tett minden, ami szép / és ami rút, nem tett boldogtalanná. Hogy megtarthattam a hitet / és megfuthattam a kicsik futását / [...] hála legyen, Uram! / hála legyen!”

Prohászka szerint valahányszor szemfedő borul a testre, mindannyiszor lepel hull le a lélekről. És ha a lélek nagy és fényes gondolatok hordozója volt, akkor a temetés nemcsak gyász, hanem lélekleplezés is: az üdvösség kezdete. A lélekharang a gyászban is életgyőzelmet hirdet. Élete hűségre példakép: eszmény és örökség. Emberhez méltón élt és alkotott. Vele egy csodálatos műveltség, élő lexikon, élő könyvtár is távozott életünkéből. „Az jó hírért, névért, S a szép tisztességért” küzdött. „Emberségről példát” adott. Bárcsak mennél több érték válna valóra Egerben Gál Elemér szellemi örökségéből akkor, amikor nem tudjuk „Ki a betyár? Ki a szent? / Magyarhonban ki a szent? / Ha a mérték tönkrement, / Senki, semmi meg nem ment!” (Mécés László)

Lélek- és jellem-nemes lovagi habitusa az emberi gyengédséget, és nem a gyengeséget példázta. Megszenvedte a „dült hiteket”. Láta, hogyan „fínomul a kín”, de folytatódik az ember- és lélektisztítás. A te példád is igazolja: a szelídeknek készíti az Úr a mennyek országát, de már a földön is lehet szép, hosszú élet a jutalma. Belőle szeretet áradt, csodálatos humora sosem volt semmi sértő. Mellette éreztük: vele az Isten.

Láthattam felesége gondoskodását, szeretetközösségüket. Tudom, az ég ajándéka: a jó feleség. Anna asszony mindenben úgy gondolkozott, érzett, mint férje, és hagyta őt a saját útján járni. A nehéz megpróbáltatás őt sújtja a leginkább, de a kegyelemről is van személyes tapasztalása.

Gál Elemér hálás volt az Égnek a nehéz, de szép életéért, köszönte, hogy idejében megtanult békességre törekedni. A nyugalmat és a szolgálat örömét is megkapta, iparkodott élni vele és tovább adni. Köszönte azokat, akik között élt, köszönte a jó tanácsokat, barátságokat, ismerősöket, hálás volt Istennek és embereknek a teljes, gazdag életéért. Szép, tiszta életének emlékét hagyta ránk. Jézustól tanult így köszönni: Békesség Néktek.

Hálát adunk, hogy Gál Elemért nekünk adta az Ég, hogy vele megajándékozta a magyar literatúrát, különösképpen pedig az egri kulturális életet. Megköszönöm szeretetét, azt, hogy barátai lehettünk.

Krisztushívó volt, Sík Sándorral együtt vallotta: „Jaj, csak akkor el ne késsen / Hozzád csukló szívverésem, / Én Istenem, / Csak az ament el ne vétsem.” Őrá valóban érvényesek az Írás szavai: „Akkor az érteni tudók ragyogni fognak, mint a fénylő égbolt, s akik igazságra tanítottak sokakat, tündökölnék örökkön-örökké, miként a csillagok.”

Dignum et iustum est, méltó és igazságos, hogy Gál Elemértől búcsúzva az angyalok nyelvén idézzük a katolikus Egyház gyászszertartásának igeszavait: „Requiem aeternam dona Tibi Domine! Et lux perpetua luceat Tibi!” A Babbitstól búcsúzós Radnóti Miklós átköltésében anyanyelvünkön így hangzik: „Örök világosság, kibomló égi láng / röppenjen feléd a földi füstön át!”

Gál Elemérért, az Őt gyászoló Szerettei, ismerősei, barátai, az egri írástudó értelmiségiek és tisztelő olvasói nevében is fohászkodom: fogadja kegyelmébe az Ég és égszínkép köpenyébe a Magyarok Nagyasszonya, a Csíksomlyói Szép Szűz Mária! Viszontlátásra az égi hazában.

Barabás Zoltán

Ady Endre ébresztése

„Ím, bevallom, hogy nem hiába / Vergődtem, nyögtem, vártam, éltem, / Megleltem az igaz világot, / Megleltem az én dolyfös énem, / Megleltem, ami visszaadja, / Amit az élet elragadt; / Annyi szenny közt a legtisztábbat: / Ím, megtaláltam magamat!...” – írja Ady Endre, és szavai belső világánál ma is felfényesednek az arra érdemes lelkek.

Vajon mi megtaláltuk őt? – forszíroznom megszívesebben a kérdést. De nem teszem. Már csak azért sem tehetem, mert ismerem a húsba metsző, torokszorító választ: aligha. Végre ki kell mondani: róla manapság már csak néhány „szolgálatos” irodalomtudós beszél. Az evidenciát kénytelen vagyok elfogadni: mindig ünnepre kész, kisvasárnaposra előretolt nép vagyunk. Ide jutottunk. Itt tartunk mostanság.

Hiszen Ő csak „költő volt, de közben a hiányzó magyar filozófia forrásvidékét is odarajzolta térképünkre. A történészek háromszögelési pontjait ugyanígy. Ezer esztendőnk minden sorsszerű pillanata újratámadt benne Vereckétől Mátyás korán át Dózsáig, Mohácsig, a kurucokig, a nótázó vén bakáig, Erdély utolsó elvesztéséig, hogy a nemzet ne csak jelenében, de múltjában is magára döbbenhessen”.

Az előbb idézett Csoóri Sándor még ennél is tovább megy: „Az ő jeremiási helyzetfölismerése óta minden magyar helyzetfölismerés töredékes”.

Ezekben a napokban a Fiumei úti köztemetőben finom port és fagyhalált szenvedett, rőt faleveleket kerget Ady Endre sírja felé a kedélybeteg novemberi szél.

Itt, Érmindszenten feledés búvik a hallgatáshoz. Újra – és sokadjára – megéljük a didergő lelkek évadját?

Nézzünk szembe önmagunkkal.

Sikerült-e betagolódni Ady „lelkeket mozgató glédájába” (Dsidá Jenő)?

Az emberi sorsokat mindinkább felgázló szociális szegénység és kilátástalanság ködszürke hétköznapjaiban, az országrontás, a magyar lelkek vesztes fogyatkozása közepette beszél-e még valaki Ady Endréről?

Pedig egykoron ez a vidék predesztinálta Adyt a „protestáló hit”-re és a „küldetéses vétó”-ra. Ez volt „Magyarország dagasztóteknője”; „... itt volt víg aratása a javított valásnak, mert e nem demokrata országnak e tájékon született meg a világ legkülönösebb demokráciája”. „... hiszen itt vannak, akik Kálvin Istenéből bölcs, külön, magyar Istent csináltak, errefelé nem koronáz Ugocsa, ezen a tájon verődött össze Esze Tamás kuruc hada. Ez itt a magyar föld, az első foglalóké, magyar, tehát véres, szomorú, fáradt, sivár, de harcos, de szép, de elpusztíthatatlan”.

Kik beszélnek ma Ady nyelvét?

Kik beszélnek ma a bőrüket égető 21. századi magyar sorskérdésekről?

Ébredj Ady Endre!

Töröld le arcodról, sötét magyar homlokodról a nyolcvannyolc éves álom koloncait. Mert: „Elvész az ország, / Ha elfogytak az aszkéta szívek”.

Érmindszent, 2007. november 17.

Kiss Benedek

Vésztörvényszék előtt

Az Öreg Isten sújtana,
s a Fiatal Isten irgalmaz.
a Fiatal Isten sújtana,
s az Öreg Isten irgalmas.

Közöttük cikáz a sugalmas
Szentlélek Isten, s a hatalmas
triumvirátus s az Anya
törvénye ugyanegy, ugyanaz.

Ó, csak kerüljön három igaz!
De csak legalább egy igaz!

Sírj, zokogj, népünk Nagyasszonya!

Kiss Benedek

Várakozás

Mit hoz a karácsony?
Mit hoz? Mit hoz?
Csillag az égen mért remeg?
Remegő csillag mért remegtet?
Mit hoz a karácsony?
Mit hoz? Mit hoz?

Fagyos az utca,
kopog a járda,
fennen királyság
dermedt árnya,
fény-köszörülte
szablya a csőre –
terül ránk Heródes
denevérárnya.
Születik mégis vagy
meghal a kisdéd?
Fagyos a szalma,
ökrök zörögnek,
ahogy a töreknek
halmába túrnak;
az embereknek,
az állatoknak
szája párás hab,
ahogy lehellnek,
mindegyre hívón
vágyakoznak,

mind várakoznak.
Fagyos az utca,
kopog a járda,
vetül Heródes
denevérárnya
arcra, tűzfalra,
tetőre, kőre,
asszonyra, aggra,
csecsemőre,
megszületettre,
minden jövődő
megszületőre!

Mit hoz a karácsony?
Mit hoz? Mit hoz?
Csillag az égen mért remeg?
Remegő csillag mért remegtet?
Mit hoz a karácsony?
Mit hoz? – Mit visz?

Herczeg István illusztrációja

E számunk szerzői

Alföldy Jenő (1939) Kecskemét
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Bálint Péter (1958) Debrecen
Bak Zsuzsanna (1985) Maklár
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Bérczessy András (1975) Eger
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bitskey István (1941) Debrecen
Bölkény Gábor (1982) Eger
Cs. Varga István (1946) Eger
Cseh Károly (1952) Mezőkövesd
Demeter József (1947) Ballószög
Dénes László (1959) Nagyvárad
Falusi Márton (1984) Budapest
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Földi Péter (1949) Somoskőújfalu
Gál Elemér † 2007
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
H. Szilasi Ágota (1960) Eger
Herczeg Ákos (1983) Eger
Herczeg István (1949) Eger
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kiss Benedek (1943) Budapest
Korpa Tamás (1987) Szendrő
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Magolcsay Nagy Gábor (1981) Eger
Nagy Gábor (1972) Budapest
Oláh András (1959) Mátészalka
Pajtók Ágnes (1981) Eger
Pécsi Györgyi (1958) Budapest
Posta Marianna (1983) Eger
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Sz. Király Júlia (1964) Eger
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szentesi Zsolt (1957) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Vass Tibor (1968) Miskolc